

บทที่ 4

หญิงชรา : ภาพตัวแทนในรายการสารคดีโทรทัศน์ “คนค้นคน”

การศึกษาเรื่อง หญิงชรา : ภาพตัวแทนในรายการสารคดีโทรทัศน์ “คนค้นคน” ผู้วิจัยได้อาศัยแนวคิดเรื่องผู้สูงอายุหรือคนชรา (Elderly People) องค์ประกอบการเล่าเรื่อง (Narration) แนวคิดเรื่องภาพตัวแทน (Representation) แนวคิดการประกอบสร้างความเป็นจริงทางสังคม (Social construction of reality) แนวคิดคนชายขอบ (Marginal People) และกระบวนการกลายเป็นคนชายขอบ (Marginalization) มาเป็นกรอบในการวิเคราะห์ภาพตัวแทนของหญิงชราที่เป็นคนต้นเรื่องในรายการนี้ ซึ่งการวิเคราะห์ดังกล่าวจะตอบปัญหานำวิจัยข้อ 1 ที่ต้องการศึกษาว่าการประกอบสร้างภาพตัวแทนของหญิงชราในรายการสารคดีโทรทัศน์ “คนค้นคน” มีลักษณะอย่างไร

ทั้งนี้ ในการวิเคราะห์ข้อมูลเพื่อตอบปัญหานำวิจัยดังกล่าว ผู้วิจัยได้ศึกษาจากเทปรายการสารคดีโทรทัศน์ “คนค้นคน” ที่ออกอากาศในระหว่างวันที่ 1 เมษายน 2546 ถึง 31 ธันวาคม 2547 โดยเลือกเฉพาะเทปรายการที่มีหญิงชราเป็นคนต้นเรื่อง ซึ่งมีจำนวนทั้งหมด 5 ตอน ดังต่อไปนี้

ตารางที่ 4.1

แสดงข้อมูลรายการสารคดีโทรทัศน์ “คนค้นคน” ตอนที่ผู้หญิงชราเป็นคนต้นเรื่อง
และออกอากาศระหว่างวันที่ 1 เมษายน 2546 ถึง 31 ธันวาคม 2547

ชื่อตอนที่ออกอากาศ	วัน เดือน ปี ที่ออกอากาศ
1. สม งามอยู่ ราษฎรเต็มขั้นแห่งทับทัน	2 ธันวาคม 2546
2. หญิงชราจากบ้านหนองสาหร่าย	4 พฤษภาคม 2547
3. ยายไฮ คนหวงแผ่นดิน	1 มิถุนายน 2547
4. ผู้หญิงที่โลกเรียกแม่	21 กันยายน 2547
5. ยายกระดูกเหล็ก แห่งบ้านกอกดอนพะยอม	5 ตุลาคม 2547

ส่วนที่ 1

สาระสังเขปของกลุ่มตัวอย่างรายการสารคดีโทรทัศน์ “คนค้นคน”

จำนวน 5 ตอนที่ว่าด้วยหญิงชรา

จากเทปรายการสารคดีโทรทัศน์ “คนค้นคน” จำนวน 5 ตอนที่ถูกนำมาวิเคราะห์ ภาพตัวแทนหญิงชราในครั้งนี้ ส่วนใหญ่เป็นหญิงชราที่มีภูมิลำเนาอยู่ในเขตชนบท ภาคอีสาน และมีชีวิตที่ต้องดิ้นรนต่อสู้ เนื่องมาจากสภาพสังคมบีบคั้นหรือมีสภาพชีวิตความเป็นอยู่ที่ยากลำบาก อีกทั้งยังมีการระบิดชอบในรูปแบบที่แตกต่างกัน โดยผู้วิจัยได้สรุปรายละเอียดและเรื่องย่อโดยสังเขปของรายการสารคดีโทรทัศน์ “คนค้นคน” ทั้ง 5 ตอนไว้ดังต่อไปนี้

1. ตอน “สม งามอยู่ ราษฎรเต็มขั้น แห่งทับทัน”

ยายสม งามอยู่ อายุ 72 ปี อาศัยอยู่บ้านเลขที่ 39 หมู่ 2 ต.ทับทัน อ.สังขะ จ.สุรินทร์ จบการศึกษาระดับประถมศึกษาที่ 3 ใช้ชีวิตตามวิถีของคนชนบทในภาคอีสานทั่วไป คือ ปลูกหม่อน เลี้ยงไหม ทำนา แต่สิ่งหนึ่งที่แตกต่างจากคนอื่นๆ ทั่วไปคือ การเป็นคนใฝ่รู้ ชอบอ่านหนังสือ กระทั่งวันหนึ่งเมื่อที่ดินทำกินที่ยายและสามีได้ไปเข้าไปจับจองแล้วได้รับการจัดสรรจากรัฐมาจำนวน 24 ไร่ ยังไม่สามารถใช้ประโยชน์ได้ ยายจึงนำไปจำนองไว้กับเพื่อนบ้าน หลังจากนั้น 8 ปี ยายได้ไปเจรจาเพื่อไถ่ถอนแต่ไม่เป็นผลสำเร็จจึงได้ยื่นฟ้องต่อศาล ศาลตัดสินให้ชนะคดี เจ้าหนี้ต้องคืนที่ดินให้ยายสม แต่ปรากฏว่าหลังจากนั้น 2 ปี เจ้าหนี้ได้ฟ้องกลับเพื่อเรียกทรัพย์สินคืน ซึ่งในครั้งนี้เจ้าหนี้ชนะ และสามียายได้ยื่นต่อหน้าศาลยกที่ดินในส่วนของตนให้แก่เจ้าหนี้ ด้วยความไม่รู้หนังสือและไม่ทราบรายละเอียดในเอกสารนั้น

จากการเสียที่ดินอย่างไม่เป็นธรรมในความรู้สึกของยายสม ทำให้ยายซื้อประมวลกฎหมายมาศึกษาด้วยตนเอง เพื่อเขียนคำฟ้อง คำร้อง กระทั่งเขียนคำถวายฎีกา ไปยื่นตามหน่วยราชการ กระทรวง ทบวง กรมต่างๆ ด้วยตนเองนับครั้งไม่ถ้วน ซึ่งในตลอดเวลา 20 ปีที่ผ่านมาของการเรียกร้อง ยายไม่เคยได้รับคำตอบใดๆ จากทางราชการเลย นอกจากหนังสือการตอบรับคำร้อง แต่กระนั้นยายก็ยังไม่ย่อท้อที่จะค้นหาคำตอบ จนในที่สุดเจ้าหนี้ของทางทำเนียบรัฐบาลได้นัดให้ยายเข้าพบและอธิบายถึงเรื่องราวต่างๆ เพื่อให้ยายเกิดความกระจ่างมากที่สุด ซึ่งในท้ายที่สุดเจ้าหนี้ที่ได้สรุปว่า ที่ดิน 12 ไร่ในส่วนของสามียายได้ตกเป็นของเจ้าหนี้อย่างถูกต้องตามกฎหมาย เนื่องจากสามีของยายได้เซ็นเอกสารการโอนต่อหน้าศาลไปแล้ว การกระทำดังกล่าวถือ

เป็นการเสียรู้ และได้แนะนำยายว่าครั้งต่อไปหากทำนิติกรรมใดๆ ควรอ่านเอกสารให้รอบคอบหรือปรึกษาผู้รู้ก่อนเซ็นเอกสาร

2. ตอน “หญิงชราจากบ้านหนองสาหร่าย”

ยายเสงี่ยม สี่เมือง อายุ 80 กว่าปี อาศัยอยู่บ้านหนองสาหร่าย อ.ปากช่อง จ.นครราชสีมา กับลูกสะใภ้ และหลาน ยายมีลูกจำนวน 6 คน แต่ไม่ได้รับการเลี้ยงดูจากลูกคนใดเลย ลูกชายที่พักอาศัยอยู่กับยายติดคุกเนื่องจากเสพยาบ้า ส่วนลูกคนอื่นๆ ไม่เคยกลับมาเยี่ยมยายกว่า 20 ปีแล้ว ดังนั้น ยายจึงยังต้องทำงานหารายได้มาจุนเจือชีวิตตนและหลานเช่นเดิม 40 ปีที่ผ่านมายายมีอาชีพขายผักพื้นเมือง เครื่องเทศ และเครื่องครัวต่างๆ โดยทุกเย็นวันศุกร์ ยายและหลานจะขนของขึ้นรถทัวร์เพื่อมาขายของที่ริมฟุตบาท ย่านสะพานควาย กรุงเทพฯ

ถึงแม้ว่ายายจะไม่ได้รับการดูแลใส่ใจจากลูกหลานจนทำให้ยายรู้สึกน้อยใจในชะตาชีวิต และร้องให้ออกมาอยู่บ่อยครั้ง แต่ตลอดเส้นทางของการดำเนินชีวิตหรือการประกอบอาชีพของยาย ยายก็ยังได้รับน้ำใจจากคนรอบข้างที่ไม่ได้เป็นญาติ แต่ก็มีใจเพื่อให้ออกไปด้วยความเป็นมิตร ซึ่งพอจะทำให้ยายมีความสุขในเส้นทางที่เป็นชีวิตประจำวันของยายมากกว่า 40 ปี

3. ตอน “ยายไฮ คนหวงแผ่นดิน”

ยายไฮ ชันจันทา อายุ 76 ปี อาศัยอยู่บ้านโนนตาล กิ่งอำเภอนาตาล จ.อุบลราชธานี มีอาชีพชาวนา ในปีพ.ศ. 2520 สำนักงานเร่งรัดพัฒนาชนบท ได้เข้ามาสร้างอ่างเก็บน้ำห้วยละเห้าที่บ้านโนนตาล เพื่อสำหรับใช้ทำการเกษตร แต่ไม่ได้ให้ข้อมูลเรื่องผลกระทบที่ตามมาแก่ชาวบ้าน เช่น ที่นาของชาวบ้านอาจโดนน้ำท่วม จำนวนชาวบ้านที่ได้รับผลกระทบจากการสร้างเขื่อนมีจำนวน 21 ครอบครัว มีเพียง 3 ครอบครัวเท่านั้นที่ไม่ได้เซ็นยินยอม หนึ่งในนั้นก็คือ ครอบครัวยายไฮ และพ่อฟอง ชันจันทา แต่โครงการฯ ก็ยังดำเนินต่อไปกระทั่งแล้วเสร็จในปี พ.ศ. 2521 และน้ำก็ได้ท่วมทับที่นาของยายไฮ จนไม่มีที่ดินทำกินและยายไฮก็ไม่ได้เงินชดเชยใดๆ ทั้งสิ้น

ยายไฮจึงเริ่มร้องเรียนต่อราชการ โดยเริ่มตั้งแต่ระดับหมู่บ้าน อำเภอ จังหวัด กระทรวงมหาดไทย จนกระทั่งทำเนียบรัฐบาล แต่ปัญหาดังกล่าวก็ยังคงไม่ได้รับการเหลียวแลแก้ไขจนเวลาผ่านไป 27 ปี จากครอบครัวคนไทยในชนบทที่มีอันจะกินกลับต้องสิ้นเนื้อประดาตัวเนื่องจากขาดแคลนที่ดินทำกิน เงินทองทรัพย์สินที่มีอยู่ก็นำมาใช้เพื่อการร้องเรียน พ่อแม่พี่น้องที่เคยอยู่ร่วมกันอย่างพร้อมหน้าพร้อมตา ช่วยกันทำนาเกี่ยวข้าว ก็ต้องแยกย้ายกันไปประกอบอาชีพ

เมื่อความคับแค้นใจมาถึงที่สุดยายไฮและลูกหลานจึงตัดสินใจทุบเพื่อนเพื่อระบายน้ำออก การกระทำดังกล่าวทำให้ชาวบ้านไม่พอใจครอบครัวของยายไฮเป็นอย่างมากจนตัวแทนชาวบ้านต้องเรียกมาเจรจาให้ปิดเพื่อนแต่ไม่เป็นผลสำเร็จ

เรื่องการทุบเพื่อนของยายไฮได้รับการพิจารณาในระดับจังหวัดและกระทรวงอีกครั้ง โดยมีผู้ช่วย ส.ว. จังหวัดอุบลราชธานี มาเป็นตัวแทนภาครัฐในการเจรจาโดยให้ปิดเพื่อนในระหว่างการเจรจาก่อน ขณะเดียวกันสื่อมวลชนก็ได้เผยแพร่การยื่นหยัดต่อสู้อย่างยื้อยื้อให้สาธารณชนรับรู้ ซึ่งเรื่องราวของยายไฮได้กลายเป็นข่าวที่ประชาชนให้ความสนใจติดตามเป็นจำนวนมาก จนกระทั่งในที่สุดเมื่อการพิจารณาเสร็จสิ้นลง ภาครัฐได้ยุติเรื่องราวดังกล่าวโดยสั่งให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องคืนที่ดินให้แก่ยายไฮ และสร้างระบบน้ำประปาให้แก่คนในหมู่บ้าน การร้องเรียนและต่อสู้มากกว่า 27 ปีของยายไฮ ได้รับการพิจารณาแก้ปัญหาภายในเวลาไม่กี่วัน

4. ตอน “ผู้หญิงที่โลกเรียกแม่”

ยายเคลือ สุนธิรักษ์ อายุ 68 ปี อาศัยอยู่ ต.ลานสัก อ.ลานสัก จ.อุทัยธานี ยายเคลือมีอาชีพเก็บผักข้างไร่ไปขาย ฐานะความเป็นอยู่ค่อนข้างยากจน แต่มีความมั่งคั่ง ประหยัดอดออม และมีสัญชาติญาณความเป็นแม่ที่พร้อมจะทำเพื่อลูกได้ทุกอย่าง อาศัยอยู่กับลูกสาวคนสุดท้ายชื่อ นางมณฑา สุนธิรักษ์ อายุประมาณ 30 ปี เป็นผู้ป่วยติดเชื้อ H.I.V. ดวงตาบอด ในบ้านชั้นเดียวที่มีลักษณะเป็นเพิงพัก โดยยายเป็นผู้รับหน้าที่ดูแลลูกสาวทุกอย่างตั้งแต่อาหารการกิน การทำความสะอาดร่างกาย เลื้อผ้า และการไปรับยาจากโรงพยาบาลให้ลูกสาว ซึ่งยายมีพาหนะในการเดินทางคือ จักรยาน

ยายเคลือ มีลูกทั้งหมด 5 คน โดยลูกสาว 2 คน (นางได้ทอง และนางมณฑา) ติดเชื้อ H.I.V. ลูกชายอีกคนหนึ่งป่วยเป็นโรคตับแข็งขั้นรุนแรง ส่วนอีกคนหนึ่งประสบปัญหาทางเศรษฐกิจ ยายเคลือ ต้องรื้อบ้านหลังเดิมที่เป็น 2 ชั้น ขายเป็นผ้า ไม้กระดาน เครื่องเรือนที่เป็นไม้ เพื่อให้ลูกชายนำไปใช้หนี้ที่เกิดจากการซื้อบ้านของตนในกรุงเทพฯ

5. ตอน “ยายกระดูกเหล็ก แห่งบ้านกอกดอนพะยอม”

ยายดี ชาลี อายุ 73 ปี อาศัยอยู่บ้านกอกดอนพะยอม ต.ทองหลาง อ.บ้านใหม่ไชยพจน์ จ.บุรีรัมย์ เพียงลำพังกับหลานกำพร้า 4 คน มีอาชีพรับจ้างโดยอาชีพจะเปลี่ยนแปลงไปตามงานในแต่ละฤดูกาล เช่น เก็บผักขาย ย้อมสีไหม ทอผ้าในหน้าร้อน รับจ้างปักกล้า ดำนา เกี่ยวข้าว

เก็บดอกกระเจียวแลกเงินแลกของในฤดูฝน และสาวใหม่ที่เลี้ยงไว้ ผัดเมล็ดข้าวที่หลงอยู่ในรวงข้าว หลังฤดูเก็บเกี่ยวในหน้าหนาว ยายตี ซาลี เป็นคนยากจนที่มีความขยันจนชาวบ้านขนานนามว่า "ยายแข็งแรง" หรือ "ยายกระดูกเหล็ก" ส่วนตัวของยายเองก็มองว่าการทำงานคือความสุข ดังที่ ยายบอกว่า "เฮ็ดบ่เฮ็ดก็ตาย ถ้าลืต้ายก็ขอตายอย่างง่าย ๆ ยีน" หมายความว่า ทำงานหรือไม่ ทำงานก็ต้องตาย ถ้าจะตายก็ขอตายกับการงาน นอกจากนี้ ยายยังเป็นคนที่มีทัศนคติต่อความยากลำบากและความยากจนในเชิงบวก รู้จักเรียนรู้ที่จะอยู่กับความทุกข์และความยากจนได้อย่างมีความสุข

ส่วนที่ 2

กระบวนการสร้างความหมายหญิงชรา : ภาพตัวแทนในรายการสารคดีโทรทัศน์ "คนค้นคน" ตามองค์ประกอบการเล่าเรื่อง (Narration)

ผู้วิจัยได้นำองค์ประกอบการเล่าเรื่อง (Narration) มาเป็นกรอบในการวิเคราะห์ภาพตัวแทนหญิงชรา เพื่อให้เข้าใจถึงกระบวนการสร้างความหมายให้แก่ภาพตัวแทนหญิงชราในรายการสารคดีโทรทัศน์ "คนค้นคน" โดยการวิเคราะห์การสร้างความหมายตามองค์ประกอบการเล่าเรื่อง (Narration) จะมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

1. โครงเรื่อง (Plot)
2. แก่นความคิด (Theme)
3. ความขัดแย้ง (Conflict)
4. ตัวละคร (Character)
5. ฉาก (Setting)
6. จุดยืนในการเล่าเรื่อง (Point of View)
7. การสื่อสารผ่านภาพและเสียง (The Visual and Sound Images)

1. โครงเรื่อง (Plot)

โครงเรื่องถือเป็นองค์ประกอบที่สำคัญที่สุดในการเล่าเรื่อง เพราะเป็นการกำหนดทิศทางเรื่องหรือเนื้อหาว่าควรจะอยู่ในทิศทางใด ซึ่งโครงเรื่องนี้ก็จะสัมพันธ์ไปถึงการกำหนดส่วนอื่นๆ ด้วย เช่น โครงเรื่องเป็นเรื่องเกี่ยวกับการต่อสู้ต่อความถูกต้อง บุคลิกลักษณะของตัวละครก็ต้องเป็นคนที่มีความยุติธรรมและกล้าเผชิญหน้าต่อสิ่งต่างๆ ที่ไม่ถูกต้องอย่างไม่เกรงกลัว

ชัดเจนมากกว่าลักษณะอื่น เป็นต้น โครงเรื่องของกลุ่มตัวอย่างรายการที่เลือกมาสามารถวิเคราะห์ได้ดังนี้

2.1 การเริ่มเรื่อง (Exposition)

การเริ่มเรื่องเป็นจุดเริ่มต้นเพื่อชักจูงความสนใจของผู้ชมให้ติดตามต่อไป ซึ่งอาจจะใช้กลยุทธ์การเริ่มเรื่องได้หลายๆ แบบ เช่น แนะนำตัวละคร แนะนำฉาก เปิดประเด็นขัดแย้งเพื่อชวนติดตาม การเริ่มเรื่องไม่จำเป็นต้องเรียงลำดับเหตุการณ์ อาจเริ่มจากตอนกลางเรื่องหรือย้อนจากท้ายเรื่องมาก็ได้

รูปแบบการเริ่มเรื่องของรายการสารคดี “คนค้นคน” ทั้ง 5 ตอนนั้น มีลักษณะเหมือนกัน คือ ผู้ผลิตเปิดรายการที่ห้องอัดรายการ มีแผ่นป้ายผู้สนับสนุนรายการ (Sponsor) เป็นฉากหลัง คนนำเรื่องหรือผู้ดำเนินรายการซึ่งเป็นเพศชาย วัยทำงาน กล่าวถึงประเด็นความขัดแย้งและแนวคิดหลักของสารคดีตอนที่แนะนำเสนอ จากนั้นจึงตัดภาพไปยังสถานที่จริงที่คนค้นเรื่องซึ่งเป็นหญิงชราอาศัยอยู่ โดยมีคนเดินเรื่องหรือผู้ดำเนินรายการภาคสนามซึ่งเป็นเพศชายทำหน้าที่ถ่ายทอดเรื่องราวด้วยวิธีการเล่าเหตุการณ์ บรรยายประกอบภาพ และสัมภาษณ์คนค้นเรื่อง

การเปิดรายการที่ห้องอัดรายการเปรียบได้กับพื้นที่ที่เป็นศูนย์กลางในการนำเสนอที่ผู้ผลิตรายการและผู้ชมรายการคุ้นเคยเป็นอย่างดี โดยเฉพาะอย่างยิ่งหากพิจารณาในแง่ของภูมิศาสตร์ ห้องอัดรายการและบริษัทผลิตรายการตั้งอยู่ที่กรุงเทพมหานครซึ่งเป็นเมืองหลวงเป็นศูนย์กลางของความเจริญทั้งปวง ในขณะที่สถานที่จริงของสารคดีทั้ง 5 ตอนนั้น อยู่ในต่างจังหวัด โดยอยู่ในชนบทภาคอีสานจำนวน 4 ตอน และชนบทภาคกลาง 1 ตอน ดังนั้น การพาไปสัมผัสสถานที่จริง นอกจากจะสร้างความสมจริงในเนื้อหาและบรรยากาศขณะรับชมแล้ว ยังช่วยขยายประสบการณ์ให้แก่ผู้ชมรายการที่ไม่เคยมีประสบการณ์หรือคุ้นเคยกับเรื่องราวและสถานที่เหล่านี้มาก่อนด้วย ซึ่งสถานที่จริงที่ผู้รับชมรายการไม่คุ้นเคยนั้นอาจเรียกได้ว่า เป็นพื้นที่ชายขอบตามเกณฑ์ภูมิศาสตร์ หรือ “พื้นที่ความเป็นอื่น” (The Otherness Space) ที่รายการพาผู้ชมไปทำความรู้จักในฐานะผู้ร่วมสังเกตการณ์ (Observer)

นอกจากนี้การเปิดรายการในลักษณะดังกล่าวยังเป็นไปด้วยเหตุผลทางธุรกิจ กล่าวคือ ฉากหลังในห้องอัดรายการจะเป็นแผ่นป้ายผู้สนับสนุนรายการ เหตุผลหนึ่งในการเปิดรายการที่ห้องอัดรายการก็เพื่อโฆษณาประชาสัมพันธ์สินค้าของผู้สนับสนุนรายการด้วย ดังจะเห็นได้จากคำให้สัมภาษณ์ของจิราพร เกิดประสพ ผู้เขียนบทรายการสารคดีโทรทัศน์ “คนค้นคน” ว่า

มันเป็นรูปแบบของรายการนะค่ะ ที่มันต้องทำอย่างนั้น ส่วนหนึ่งของคนนำเรื่องสังเกตว่าจะมีป้ายอยู่ข้างหลังซึ่งมันเป็นเรื่องของธุรกิจที่มันจำเป็นต้องมี

เพื่อหล่อเลี้ยงรายการให้อยู่รอดนะค่ะ ส่วนบทของคนนำเรื่องมันก็มี
ความสำคัญนะค่ะ ไม่ใช่มาขายป้าอย่างเดียว แต่มันจำเป็นต้องเปิดใน
สตูดิโอ (จิราพร เกิดประสพ, สัมภาษณ์)

ภาพที่ 3

แสดงการเริ่มเรื่องในห้องอัดรายการของสารคดีโทรทัศน์ "คนค้นคน"

การเริ่มเรื่องของรายการสารคดีโทรทัศน์ "คนค้นคน" ทั้ง 5 ตอน เกิดจากการเปิด
ประเด็นของคนนำเรื่องและคนเดินเรื่องที่บรรยายไปตามบทโทรทัศน์ที่ได้เขียนไว้มากกว่าที่หญิง
ชราได้พูดถึงเรื่องราวของตนเอง โดยบทโทรทัศน์ที่ได้มานั้นมาจากมุมมองของผู้ผลิตรายการที่ไป
เก็บข้อมูลในสถานที่จริงกับคนต้นเรื่อง แล้วจึงมาประชุมเพื่อกำหนดประเด็น จากนั้นจึงลงไปถ่าย
ทำจริงอีกครั้ง

ก็ต้องลงไปทำข้อมูลเบื้องต้นก่อนก็คือ ต้องข้อมูลปฐมภูมิก่อน ฟังลงไปดูแล้วก็นำมา
กำหนดประเด็น กำหนด theme (แก่นเรื่อง) เอาข้อมูลทั้งหมดมานั่งถกกันคุยกัน ถ้า
ตอนไหนที่เป็น creative พี่ก็จะกำหนดประเด็นมาเลย แล้วมานั่งคุยกันว่ามันเป็น
อย่างนี้ คุยกับคนเดินเรื่องว่ามันจะเป็นอย่างนี้ หลังจากคุยกันแล้วสรุปว่าเรื่องน่าทำ
ได้ เราก็จะลงไปเก็บข้อมูลละเอียดอีกรอบ หลังจากนั้นก็จะเริ่มลงไปถ่ายทำ (จิราพร
เกิดประสพ, สัมภาษณ์)

ภาพที่ 4

แสดงการดำเนินรายการของ “คนเดินเรื่อง” (ผู้ดำเนินรายการภาคสนาม)

ส่วนรายละเอียดเนื้อหาการเปิดรายการสารคดีโทรทัศน์ “คนค้นคน” จำนวน 5 ตอน
ปรากฏดังนี้

ตอน “สม งามอยู่ ราษฎร์เต็มขั้น แห่งทับทัน”

ผู้ผลิตเปิดรายการที่ห้องอัดรายการ ที่มีแผ่นป้ายผู้สนับสนุนรายการแสดงอยู่เบื้องหลัง
คนนำเรื่อง (ผู้ดำเนินรายการ) กล่าวเปิดรายการด้วยการเปรียบเทียบระหว่างความคิดที่ฝังหัว
ชาวบ้านส่วนใหญ่เรื่องกลัวเจ้าหน้าที่ราชการและการติดต่อราชการ ในขณะที่คนต้นเรื่องหรือตัว
ละครหลักของสารคดีตอนนี้ไม่มีความคิดเช่นนั้น ดังบทขยายนำเรื่องต่อไปนี้

ไม่ว่าจะผ่านมาก็ยุคก็สมัยก็ตาม ชาวบ้านผู้ยากไร้ในชนบทก็ยังมีค่านิยมที่ยังรำก
ฝังลึกมาตั้งแต่โบราณโบราณในเรื่องของความกลัวเครื่องแบบราชการจนไม่กล้า
ร้องเรียนเรื่องต่างๆ ตามสิทธิของตนเองในยามที่เดือดร้อน ไม่ได้ได้รับความเป็นธรรม
นั้น หากถ้าจะมีชาวบ้านสักคนหนึ่งลุกขึ้นมาทวงถามสิทธิของตนเองก็ต้องใช้พลัง
และความกล้าหาญมากมายทีเดียว เพราะเท่ากับทำลายความเชื่อที่เชื่อถือกันมา
อย่างเนิ่นนาน ยายสมงามอยู่ แห่งตำบลทับทัน คือผู้กล้าที่เราจะพาไปรู้จักใน “คน
ค้นคน” คีนี่ (รายการสารคดี “คนค้นคน”, โทรทัศน์ “สม งามอยู่ ราษฎร์เต็มขั้นแห่ง
ทับทัน)

จากนั้นได้ตัดภาพไปที่คนเดินเรื่อง (ผู้ดำเนินรายการภาคสนาม) ซึ่งอยู่บนผืนดินที่มี
ปัญหาของยายสม งามอยู่ (คนต้นเรื่อง) พร้อมกับกล่าวถึงการดำเนินชีวิตโดยปกติของคนชราและ
แนะนำคนต้นเรื่อง (ตัวละครหลัก)

เมื่อก้าวเข้าสู่บ้านปลายชีวิตของผู้คนส่วนใหญ่ก็อาจผันถึงการใช้ชีวิตที่สุขสงบ อาจจะผันถึงการเข้าวัดฟังธรรม . . . คงไม่มีใครอยากจะต่อสู้ดิ้นรนให้ได้มาซึ่งบางสิ่งบางอย่างไปจนกระทั่งลมหายใจสุดท้ายของชีวิต ถ้าหากสิ่งที่กล่าวมา คือ ครอบครองปฏิบัติในบ้านปลายชีวิตของคนทั่วไป ชีวิตของยายสม งามอยู่ ชาวบ้าน เสี่ยง ตำบลทับทัน จังหวัดสุรินทร์ วัย 72 ปี ก็ดูเหมือนว่าจะยังไม่พร้อมที่จะ ยอมรับครอบครองปฏิบัติดังกล่าว (รายการสารคดี "คนค้นคน", โทรทัศน์ "สม งามอยู่ ราษฎร์เต็มขั้นแห่งทับทัน")

จากการเปิดรายการทั้งที่ห้องอัดรายการและสถานที่จริง ผู้ผลิตรายการได้ใช้วิธีสร้างความหมายแบบคู่ตรงข้าม (Binary Opposition) ในการอธิบายแก่นเรื่อง (Theme) และแนะนำคนต้นเรื่องหรือตัวละครหลัก กล่าวคือ ใช้วิธีการเปรียบเทียบทัศนคติของชาวบ้านส่วนใหญ่ที่มีต่อการติดต่อนิราชา และเน้นให้เห็นว่า คนต้นเรื่องเป็นเพียงคนส่วนน้อย (Marginal / Minority People) ที่มีทัศนคติไม่กลัวเจ้าหน้าที่นิราชาและการติดต่อนิราชา

นอกจากนี้ ยังสร้างตัวละครหญิงชราโดยการเปรียบเทียบรูปแบบบ้านปลายชีวิตที่ถือเป็น "ครอบครองปฏิบัติ" ของหญิงชราส่วนใหญ่ กับรูปแบบชีวิตของยายสม งามอยู่ ที่มีความแตกต่างไปจากคนส่วนใหญ่ นั่นคือ การเป็นหญิงชราที่ต้องต่อสู้ดิ้นรนเพื่อหาคำตอบให้แก่สิ่งที่ตนต้องการมากกว่า "การเข้าวัดฟังธรรม"

ภาพที่ 5

แสดงภาพ "คนต้นเรื่อง" ในสารคดีตอน "สม งามอยู่ ราษฎร์เต็มขั้นแห่งทับทัน"

ตอน “หญิงชราจากบ้านหนองสาหร่าย”

ผู้ผลิตเปิดรายการที่ห้องอัดรายการเช่นเดิม มีแผ่นป้ายผู้สนับสนุนรายการแสดงอยู่เบื้องหลัง คนนำเรื่อง (ผู้ดำเนินรายการ) เกริ่นถึงแนวคิดหลักของรายการสารคดีตอนนี้ แล้วตัดภาพไปยังคนเดินเรื่อง (ผู้ดำเนินรายการภาคสนาม) ซึ่งอยู่ในย่านสะพานควาย กรุงเทพมหานคร พร้อมกับบรรยายภาพของคนต้นเรื่อง (ตัวละครหลัก) ว่า

ภาพของหญิงชราตัวเล็กๆ ผมหงอกขาวโพลน ร่างกายผ่ายผอม งอแง มองดูเหมือนเศษซากอะไรสักอย่างหนึ่ง...ทำไมหญิงชราที่อยู่ในวัยไม่ใกล้ฝั่งคนหนึ่งซึ่งจะประกอบร่างกายตัวเองเดินไม่ไหวอยู่แล้ว ถึงยังต้องมานั่งขายผักขายหญ้าเลี้ยงตัวเองอยู่ริมฟุตบาทแห่งนี้ (รายการสารคดี “คนค้นคน”, โทรทัศน์ “หญิงชราจากบ้านหนองสาหร่าย”)

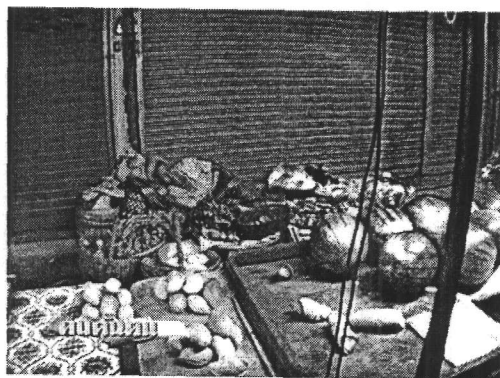
คำบรรยายภาพหญิงชราของคนเดินเรื่องได้ตอกย้ำลักษณะทางกายภาพของหญิงชราที่ผู้ผลิตได้นำเสนอด้วยภาพไปพร้อมๆ กัน โดยคนเดินเรื่องได้เปรียบเทียบความเสื่อมโทรมทางร่างกายตามวัยของหญิงชรากับ “เศษซากอะไรสักอย่างหนึ่ง” และจัดประเภทวัยของหญิงชราด้วยจำนวนที่ว่า “วัยไม่ใกล้ฝั่ง” ซึ่งสะท้อนให้เห็นวิธีสร้างความหมายแบบคู่ตรงข้าม (Binary Opposition) ระหว่างความชรากับความหนุ่มสาว ที่บุคคลส่วนใหญ่รวมถึงผู้ผลิตรายการเองเห็น ว่าวัยชราคือ “ไม่ใกล้ฝั่ง” ร่างกายของคนชราเป็นเพียง “เศษซาก” ความหนุ่มสาวจึงมีคุณค่ามากกว่าความชรา วิธีคิดเช่นนี้จึงทำให้ความชราภาพถูกลดความสำคัญลงและตกอยู่ในฐานะชายขอบเมื่อเทียบกับความเป็นหนุ่มสาว อีกทั้งยังแสดงให้เห็นจุดยืนในการเล่าเรื่องว่ามาจากจุดยืนของคนหนุ่มสาว

นอกจากการแนะนำลักษณะทางกายภาพของหญิงชราแล้ว คนเดินเรื่อง (ผู้ดำเนินรายการภาคสนาม) ยังกล่าวถึงการประกอบอาชีพของคนต้นเรื่องหรือตัวละครหลักที่ยังคงยึดอาชีพขายผัก และเปรียบเทียบ “การขายผักของหญิงชรา” ซึ่งสร้างรายได้ให้เพียงเล็กน้อยว่าเป็นตัวแทนความยากจน ขณะที่สังคมทุนนิยมมักใช้ “ดัชนีหุ้นในตลาดหลักทรัพย์” เป็นดัชนีวัดการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ ดังบทขยายต่อไปนี้

เรื่องราวเบื้องหลังของหญิงชราคนนี้เป็นอย่างไร ในฉากหน้าของความศิวิไลซ์ ขณะที่ดัชนีหุ้นในตลาดหลักทรัพย์กำลังพุ่งกระชูด มีเศษเงินของใครเล็ดรอดมาถึงชายพกขายห่อของยายบ้าง (รายการสารคดี “คนค้นคน”, โทรทัศน์ “หญิงชราจากบ้านหนองสาหร่าย”)

ภาพที่ 6

แสดงภาพความเสื่อมโทรมทางร่างกายของหญิงชราตามคำบรรยายของคนเดินเรื่อง
จากรายการสารคดีตอน “หญิงชราจากบ้านหนองสาหร่าย”

หากพิจารณาลักษณะการเปรียบเทียบดังกล่าวจะเห็นได้ว่า ภาพหญิงชราที่คนเดินเรื่องนำเสนอมีความเป็นชายขอบที่ทับซ้อนกันอยู่หลายระนาบ กล่าวคือ นอกจากจะตกอยู่ในสภาพที่ด้อยกว่าเมื่อพิจารณาในเรื่องเพศสภาพและวัยแล้ว ความยากจนก็เป็นปัจจัยสำคัญอีกปัจจัยหนึ่งที่ทำให้หญิงชราตกอยู่ในฐานะยากไร้และเป็นชายขอบของความเจริญทางเศรษฐกิจในระบบทุนนิยม

นอกจากนี้ลักษณะสำคัญอีกประการหนึ่งที่ผู้ผลิตรายการนำมาประกอบสร้างภาพให้แก่หญิงชราคือ การใช้ประโยคคำถามในการเปิดเรื่องว่า “ทำไม” เพื่อดึงดูดผู้ชมรายการให้มีส่วนร่วมในรายการและนึกภาพหญิงชราตามที่ผู้ผลิตรายการได้สร้างความหมายไว้

ตอน “ยายไฮ คนหวงแผ่นดิน”

ผู้ผลิตเปิดรายการด้วยจอภาพสีดำมืด ด้านขวามือมีภาพถ่ายบอกเล่าเรื่องราวที่เกิดขึ้น มีคำบรรยายใต้ภาพ ด้านซ้ายมือของภาพมีเพลงเทียนปลิวไสว ภาพและคำบรรยายเปลี่ยนไปเรื่อยๆ

นี่คือ... บทบันทึกการต่อสู้ของหญิงชราสามัญ ที่อาจกลายเป็นตำนานการต่อสู้ของชนชั้นรากหญ้า เธอทุบเขื่อนเพื่อทำลายความไม่เป็นธรรมและกำแพงแห่งชนชั้น ผืนดินไม่ได้มีคุณค่าเพียงแค่ความเป็นดิน แต่มันคือชีวิตของครอบครัวชาวนาที่ได้เกิด อยู่ กิน และตายฝังร่างอยู่กับมัน แผ่นดินผืนนี้จึงเป็นแผ่นดินแห่งชีวิต ที่จะต้อง

หวงแหนและรักษาไว้(รายการสารคดี "คนค้นคน", โทรทัศน์ "ยายไฮ คนหวงแผ่นดิน")

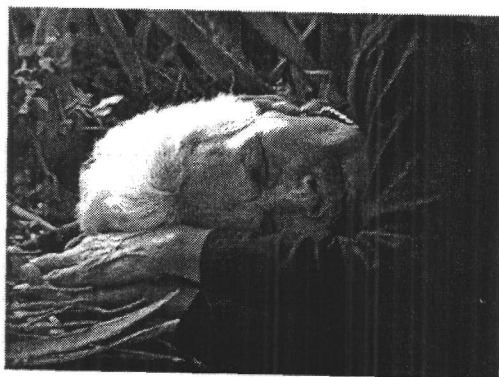
ผู้ผลิตรายการได้สร้างอัตลักษณ์ของคนต้นเรื่อง (ตัวละครหลัก) ให้ผู้ชมรายการได้รับรู้ ด้วยการเรียกการกระทำของคนต้นเรื่อง (ตัวละครหลัก) ว่า "การต่อสู้ของหญิงชานาสามัญ" และตอกย้ำอีกครั้งว่า "การต่อสู้ของชนชั้นรากหญ้า" ก่อนที่จะตัดภาพเข้าสู่ห้องอัดรายการ แล้วคนนำเรื่อง (ผู้ดำเนินรายการ) ได้กล่าวถึงปรากฏการณ์การต่อสู้ของยายไฮ ชนจันทา ชานาธรรมดาคนหนึ่งที่ได้รับผลกระทบจากโครงการของรัฐจนในที่สุดก็ได้รับชัยชนะ

จากนั้นจึงนำผู้ชมรายการออกไปสู่สถานที่จริง ด้วยภาพที่นาที่ถูกลำน้ำท่วมทับหลังจากการสร้างอ่างเก็บน้ำห้วยละห้าแล้วเสร็จเมื่อปี พ.ศ. 2521 และคนเดินเรื่อง (ผู้ดำเนินรายการ ภาคสนาม) ได้กล่าวเปรียบเทียบการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจโดยอาศัยดัชนีหุ้นในตลาดหลักทรัพย์เป็นตัวชี้วัดเช่นเดียวกันกับสารคดีตอนหญิงชราจากบ้านหนองสาหร่าย พร้อมกับบรรยายภาพของคนต้นเรื่อง (ตัวละครหลัก) ซึ่งเป็นหญิงชราว่า

ที่บ้านโนนตาล กิ่ง อ.นาตาล จ.อุบลราชธานี มีหญิงชราผู้หนึ่ง ผมขาวโพลน วัย 76 ปี ได้ตัดสินใจออกจากบ้าน ละทิ้งครอบครัวเพื่อมาปลูกกระท่อมเพิงพักหลังเล็กๆ ที่สันฝาย ที่อ่างเก็บน้ำห้วยละห้า และใช้ชีวิตอยู่ตามลำพัง (รายการสารคดี "คนค้นคน", โทรทัศน์ "ยายไฮ คนหวงแผ่นดิน")

ภาพที่ 7

แสดงภาพ "คนต้นเรื่อง" ในสารคดีตอน "ยายไฮ คนหวงแผ่นดิน"

ผู้ผลิตรายการได้สร้างความแตกต่างของหญิงชราที่เป็นคนต้นเรื่องโดยใช้คำบรรยายว่า "หญิงชราผู้หนึ่ง" ซึ่งเป็นการแยกหญิงชราที่เป็นคนต้นเรื่องออกจากหญิงชราที่เคยพบเจอทั่วไป

และได้อธิบายถึงการใช้ชีวิตของหญิงชราผู้นี้ที่ออกจากบ้านมาอยู่กระท่อมเพียงลำพัง ซึ่งเป็นการใช้ชีวิตที่สวนทางกับหญิงชราปกติทั่วไปที่มีภักดีอยู่กับลูกหลาน ดังนั้นภาพของหญิงชราที่ปรากฏจึงเบี่ยงเบนไปจากความหมายของหญิงชราโดยทั่วไป กล่าวคือเป็นหญิงชราที่มีความเข้มแข็งและยังคงต่อสู้เพื่อความยุติธรรม

ตอน "ผู้หญิงที่โลกเรียกแม่"

ผู้ผลิตเปิดรายการในลักษณะเดิมนั้นคือเริ่มที่ห้องอัดรายการ มีแผ่นป้ายผู้สนับสนุนรายการแสดงอยู่เบื้องหลัง คนนำเรื่อง (ผู้ดำเนินรายการ) เกริ่นถึงแนวคิดหลักของรายการสารคดี ตอนที่กำลังจะนำเสนอ แล้วตัดภาพไปยังสถานที่จริง แนะนำคนต้นเรื่อง (ตัวละครหลัก) ด้วยภาพการบินจักรยานไปตามเส้นทางลูกรัง สองข้างทางล้อมรอบด้วยต้นไม้ จากนั้นปรากฏภาพคนเดินเรื่อง (ผู้ดำเนินรายการภาคสนาม) ยืนอยู่บนเส้นทางที่คนต้นเรื่องปั่นจักรยานผ่าน พร้อมกับกล่าวถึงบทบาทของความเป็นแม่ และชีวิตที่ควรดำเนินต่อไปเมื่อเข้าสู่วัยชรา

ภาพที่ 8

แสดงภาพ "คนต้นเรื่อง" ในสารคดีตอน "ผู้หญิงที่โลกเรียกแม่"

ในวัยที่ลูกๆ ต่างก็เติบโตเป็นฝั่งเป็นฝา และร่างกายของคนที่เป็นแม่กำลังร่วงโรยลงตามวัย ท่านผู้ชมคิดว่าหญิงชราคนหนึ่งควรที่จะได้นั่งคิดถึงอะไรบ้างครับ ชีวิตที่สุขสงบในบ้านปลายหรือว่าการมีชีวิตอยู่ภายใต้การหอมล้อมดูแลอย่างอบอุ่นของลูกหลาน (รายการสารคดี "คนค้นคน", โพรทศน์ "ผู้หญิงที่โลกเรียกแม่")

จะเห็นได้ว่าผู้ผลิตรายการใช้วิธีบรรยายการเปิดเรื่องเพื่อสร้างภาพตัวแทนของหญิงชราที่เป็นคนต้นเรื่องในลักษณะเช่นเดิม กล่าวคือ การตั้งคำถามเพื่อให้ผู้ชมรายการได้คิดและจินตนาการภาพของหญิงชราตามคำบรรยาย การแบ่งหญิงชราที่เป็นคนต้นเรื่องออกจากหญิงชรา

ส่วนใหญ่ด้วยการใช้คำว่า "หญิงชราคนหนึ่ง" และการบรรยายถึงการใช้ชีวิตในบ้านปลายของหญิงชรา ซึ่งวิธีการดังกล่าวผู้ผลิตรายการได้นำมาใช้ต่อจากการตั้งประโยคคำถาม จึงเป็นการเน้นให้เห็นว่าวิถีชีวิตของหญิงชราที่เป็นคนต้นเรื่องมีรูปแบบและอัตลักษณ์ที่แตกต่างจากหญิงชราทั่วไป

ตอน ยายกระดุกเหล็กแห่งบ้านกอกดอนพะยอม

ผู้ผลิตเปิดรายการที่ห้องอัดรายการ คนนำเรื่อง (ผู้ดำเนินรายการ) กล่าวถึงเรื่องราวที่จะนำเสนอ และแนวคิดที่ได้จากการดำเนินชีวิตของคนต้นเรื่อง จากนั้นจึงตัดภาพไปยังสถานที่จริง แนะนำสถานที่และตัวละครด้วยภาพประกอบคำบรรยาย คนเดินเรื่อง (ผู้ดำเนินรายการ ภาคสนาม) บรรยายถึงสภาพแวดล้อม และกล่าวถึงคนต้นเรื่องหรือตัวละครหลักว่า

มองจากสภาพภายนอกโดยทั่วไป ที่นี่ก็มีสภาพไม่แตกต่างไปจากชนบททางภาคอีสานทั่วไป ในจินตนาการของผู้คนความจนคือสิ่งที่น่าชิงชังรังเกียจ แต่ในคนคันคนคันนี้ จากการเฝ้ามองการใช้ชีวิตอยู่ร่วมกับความจนของหญิงชรา อายุ 70 กว่าปีคนหนึ่งในบ้านกอกดอนพะยอมซึ่งได้รับสมญานามว่า "คุณยายกระดุกเหล็ก" กับหลานเล็กๆ 4 คน ซึ่งเป็นการกักแห่งความรัก คนคันคน อาจทำให้ท่านรู้จักกับชีวิตและความจนในแง่มุมที่ต่างกันอย่างออกไป โดยเฉพาะกับคนที่คิดว่าความจนคือศัตรูของชีวิต ท่านอาจจะได้รู้จักชีวิตและความจนดีขึ้นมากกว่าการเป็นด้านตรงข้ามของความรวยและเป็นศัตรูที่จะต้องกำจัดให้หมดไป (รายการสารคดี "คนคันคน", โทรทัศน์ "ยายกระดุกเหล็กแห่งบ้านกอกดอนพะยอม")

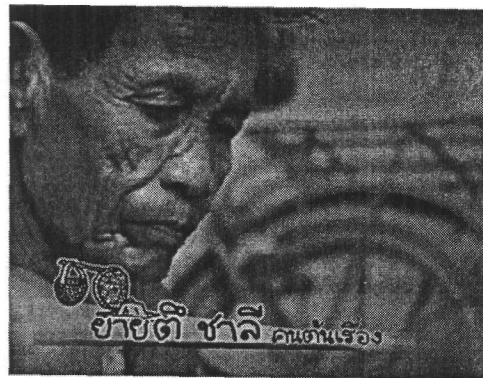
ผู้ผลิตเสนอภาพของหญิงชราในรายการสารคดีตอนนี้ด้วยการกล่าวถึงการรับรู้ภาพความจนของคนส่วนใหญ่ที่เห็นว่าเป็นสิ่งที่ไม่มีใครต้องการและไม่อาจใช้ชีวิตอยู่ร่วมกับความจนได้ จากนั้นจึงได้กล่าวถึงหญิงชรากับมุมมองเรื่องความจนที่แตกต่างไปจากความคิดเห็นของคนส่วนใหญ่ นั่นคือ การใช้ชีวิตร่วมกับความจนได้อย่างมีความสุข ซึ่งผู้ผลิตรายการเห็นว่าคนที่มีแนวคิดเช่นนี้มีเพียงกลุ่มน้อยในสังคม ซึ่งจะเห็นได้จากคำให้สัมภาษณ์ของผู้เขียนบทรายการสารคดีโทรทัศน์ "คนคันคน" ดังนี้

คนที่อายุรุ่นๆ เดียวกับแกนี้อาจมาเร่ร่อนขอทานในกรุงเทพฯ แต่ยายดีไม่มีวิธีคิดแบบนั้นเลย และพบว่าแกอยู่กับความจนอย่างมีความสุขมาก คือความจนไม่ใช่ความทุกข์นะ แต่ความจนก็ไม่ใช่ความทุกข์สำหรับแก นี่มันประเด็นที่ทำให้รู้สึกว่ามันน่าเล่นมากเลย (จิราพร เกิดประสพ, สัมภาษณ์)

หากพิจารณาภาพตัวแทนของหญิงชราที่ปรากฏในสารคดีตอนนี้ พบว่า เป็นหญิงชราตามลักษณะทางกายภาพ แสดงบทบาทความเป็นยาย เป็นคนยากจนที่มีทัศนคติต่อความจนในมุมมองที่แตกต่างจากคนส่วนใหญ่ ที่เห็นว่าความจนคือความทุกข์

ภาพที่ 9

แสดงภาพ “คนดันเรื่อง” ในสารคดีตอน “ยายกระดุกเหล็กแห่งบ้านกอกดอนพะยอม”

การประกอบสร้างความหมายให้แก่ภาพตัวแทนของหญิงชราที่ปรากฏในการเริ่มเรื่องโดยส่วนใหญ่เกิดจากการประกอบสร้างของผู้ผลิตรายการที่สร้างความหมายให้แก่ภาพตัวแทนหญิงชราด้วยวิธีการหลัก 2 วิธี กล่าวคือ วิธีการสร้างความหมายแบบคู่ตรงข้าม (Binary Opposition) และการตั้งประโยคคำถาม

วิธีการสร้างความหมายแบบคู่ตรงข้าม (Binary Opposition) เป็นวิธีการสำคัญในการสร้างภาพตัวแทนหญิงชรา และวิธีการดังกล่าวก็จะทำให้ผู้ชมรายการเห็นความโดดเด่นของหญิงชราที่เป็นคนดันเรื่องชัดเจนมากขึ้น ซึ่งการสร้างความหมายแบบคู่ตรงข้ามปรากฏดังนี้

ตารางที่ 4.2

แสดงข้อมูลการสร้างความหมายแบบคู่ตรงข้าม (Binary Opposition) ในการเปิดเรื่อง (Exposition) ของรายการสารคดีโทรทัศน์จำนวน 5 ตอน

รายการสารคดีตอน	แนวคิดหรือลักษณะของ หญิงชราที่เป็นคนต้นเรื่อง	แนวคิดคู่ตรงข้ามที่ผู้ผลิตรายการ ใช้อ้างถึงหญิงชรากระแสหลัก
1. ยายสม งามอยู่ ราษฎรเต็มขั้นแห่งทับทัน	- ความไม่เกรงกลัวเจ้าหน้าที่ราชการ - การดิ้นรนต่อสู้เพื่อทวงสิทธิของตน	- ความเกรงกลัวเจ้าหน้าที่ราชการ - การเข้าวัด ฟังเทศน์ ฟังธรรม
2. หญิงชราจากบ้านหนองสาหร่าย	- การทำมาหาเลี้ยงชีพในยามชรา	- การใช้ชีวิตอย่างสุขสงบ
3. ยายไฮ คนหวงแผ่นดิน	- การดิ้นรนต่อสู้ของชนชั้นรากหญ้า - การใช้ชีวิตตามลำพัง	- การใช้ชีวิตอย่างสุขสงบ - การใช้ชีวิตแบบห้อมล้อมด้วย ลูกหลาน
4. ผู้หญิงที่โลกเรียกแม่	- การรับภาระดูแลลูกในยามแก่เฒ่า	- การใช้ชีวิตอย่างสุขสงบและ ได้รับการดูแลจากลูกหลาน
5. ยายกระดุกเหล็กแห่งบ้านกอกดอนพะยอม	- ความจนคือความสุข	- ความจนคือสิ่งที่น่ารังเกียจ

การสร้างความหมายแบบคู่ตรงข้ามนี้ (Binary Opposition) นี้ได้ช่วยสร้างความหมายให้แก่ภาพตัวแทนหญิงชรา และที่สำคัญอีกประการคือ ในความเป็นชายขอบของหญิงชรายังมีความเป็นชายขอบที่ซ้อนทับลงไปอีกชั้นหนึ่ง โดยจะเห็นว่า ภาพตัวแทนหญิงชราที่ปรากฏเด่นชัดที่สุดในการเริ่มเรื่อง คือภาพตัวแทนหญิงชราที่ต้องดิ้นรนต่อสู้ทั้งในเรื่องการทำมาหาเลี้ยงชีพและการดิ้นรนต่อสู้เพื่อรักษาสิทธิอันชอบธรรมของตน ภาพตัวแทนหญิงชราในบทบาทความเป็นแม่ นอกจากนี้ในคำบรรยายของคนเดินเรื่องในสารคดีบางตอนยังปรากฏภาพตัวแทนหญิงชราในบทบาทความเป็นยายด้วย เช่น ยายกระดุกเหล็กแห่งบ้านกอกดอนพะยอม เป็นต้น

ส่วนการใช้ประโยคคำถามนั้น ถึงแม้ว่าจะไม่ได้สร้างความหมายให้แก่ภาพตัวแทนหญิงชราให้เกิดขึ้นอย่างเด่นชัดเหมือนกับวิธีการสร้างความหมายแบบคู่ตรงข้ามก็ตาม แต่การใช้ประโยคคำถามจะเป็นการช่วยตอกย้ำความหมายและกระตุ้นให้ผู้รับชมรายการตีความหมายหรือคิดต่อยอดในประเด็นที่ผู้ผลิตรายการนำเสนอ

กล่าวโดยสรุปแล้ว ในโลกแห่งนิยามความหมายของหญิงชราที่มีมากมายนั้น รายการโทรทัศน์ได้หยิบเพียงบางแง่มุมของหญิงชราขึ้นมาเพื่อประกอบสร้างความหมายเท่านั้น

2.2 การพัฒนาเหตุการณ์ (Rising Action)

การพัฒนาเหตุการณ์ (Rising Action) คือ ขั้นตอนที่เรื่องราวดำเนินไปอย่างต่อเนื่องและสมเหตุสมผล ปมปัญหาหรือความขัดแย้งเริ่มทวีความรุนแรงเข้มข้น ตัวละครและสถานการณ์เริ่มยุ่งยากลำบากใจ การพัฒนารายการสารคดีทั้ง 5 ตอน สามารถแบ่งได้เป็น 2 ลักษณะ ดังนี้

1. การพัฒนาเหตุการณ์ด้วยการเสนอภาพกิจวัตรประจำวัน ปรากฏอยู่ในสารคดีจำนวน 3 ตอน คือ

ตอน หญิงชราจากบ้านหนองสาหร่าย

หลังจากแนะนำตัวละครและสถานที่บางส่วน ผู้ผลิตรายการดำเนินเหตุการณ์ต่อด้วยการนำเสนอกิจวัตรประจำสัปดาห์ของยายเสงี่ยม นั่นคือ การจ่ายตลาดที่ตลาดปากช่อง เพื่อนำของมาขายต่อที่ยานสะพานควาย กรุงเทพฯ และจากนั้นจึงพาไปรู้จักบ้านของยายเสงี่ยม การใช้ชีวิตร่วมกันของคนในครอบครัว ซึ่งประกอบไปด้วย ลูกสะใภ้ และหลานๆ รวมถึงภาระรับผิดชอบภายในบ้านและการส่งเสียหลานให้ได้เรียนหนังสือซึ่งเป็นสาเหตุที่ยายยังคงต้องทำงานอยู่ถึงแม้จะอายุมาก การดำเนินเหตุการณ์เป็นไปตามลำดับเวลา

ตอน ผู้หญิงที่โลกเรียกแม่

ผู้ผลิตรายการดำเนินเรื่องตามลำดับเวลา โดยอาศัยกิจวัตรประจำวันตั้งแต่เช้าจรดเย็นเป็นตัวบอกเล่าเรื่องราว อีกทั้งขณะที่คนเดินเรื่อง (ผู้ดำเนินรายการภาคสนาม) กำลังบรรยายถึงเรื่องราวของคนต้นเรื่องนั้น ฉากหลังจะปรากฏนาฬิกาที่แขวนตรงเสาบ้านเสมอ ซึ่งสะท้อนให้เห็นกิจกรรมต่างๆ ของคนต้นเรื่องในแต่ละช่วงเวลา และยังชี้ให้เห็นความหมายด้วยว่าวิถีชีวิตของหญิงชราชนบทที่อยู่ภายใต้อาณัติรหัสเวลาแบบสังคมเมือง

ตอน ยายกระดูกเหล็กแห่งบ้านกอกดอนพะยอม

หลังจากที่แนะนำสถานที่และตัวละครหรือคนต้นเรื่องแล้วนั้น คนเดินเรื่องก็พาไปรู้จักกับวิถีชีวิตของคนต้นเรื่องและหลานๆ ว่า มีกิจวัตรอย่างไรบ้าง ตั้งแต่การตื่นแต่เช้าเพื่อมาหุงหาอาหาร วิธีในการกินอยู่ การเตรียมตัวไปโรงเรียนของหลานๆ การเตรียมตัวไปทำงานของยาย และการเดินทางไปยังสถานที่ต่างๆ ของยายด้วยเท้า และการเดินทางไปโรงเรียนของหลานๆ ด้วยจักรยาน เหตุการณ์ดำเนินไปอย่างเป็นขั้นตอน เรียงตามลำดับเวลา ราบเรียบและสม่ำเสมอ

ผู้ผลิตรายการเลือกวิธีพัฒนาเหตุการณ์ด้วยการเสนอภาพกิจวัตรประจำวัน ซึ่งสะท้อนให้เห็นภาพการดำเนินชีวิตประจำวันของหญิงชราในลักษณะที่คล้ายคลึงกัน และเป็นลักษณะทั่วไปของหญิงชราในชนบท กล่าวคือ มีวิถีชีวิตความเป็นอยู่ที่เรียบง่าย แนวทางในการ

ดำเนินชีวิตหรือประกอบอาชีพจะมีความสอดคล้องกับสภาพแวดล้อมและฤดูกาลทางธรรมชาติ ภาพดังกล่าวจัดเป็นภาพตัวแทนของหญิงชราในชนบทที่ผู้ผลิตรายการประกอบสร้างขึ้นและเสนอผ่านมุมมองของตน ซึ่งเป็นผู้อาศัยอยู่ในศูนย์กลางความเจริญหรือเมืองหลวงและมีอำนาจ (Power) เข้าไปสังเกตการณ์วิถีชีวิตของตัวละครหญิงชราในชนบท

2. การพัฒนาเหตุการณ์ด้วยการเสนอที่มาของเหตุการณ์ที่ส่งผลกระทบต่อ การดำเนินชีวิตปัจจุบัน ปรากฏในสารคดีจำนวน 2 ตอน คือ

ตอน สม งามอยู่ ราษฎรเต็มขั้นแห่งทับทัน

คนเดินเรื่อง (ผู้ดำเนินรายการภาคสนาม) บรรยายเพิ่มเติมเกี่ยวกับความเป็นมาของที่ดินของยายสม ข้อพิพาทเรื่องที่ดินที่นำไปจำนองไว้กับเจ้าหนี้ และสาเหตุที่ทำให้ยายสมต้องเสียที่ดินครึ่งหนึ่ง จำนวน 12 ไร่ ให้แก่เจ้าหนี้ทั้งที่ในครั้งแรกที่ยายสมยื่นฟ้องศาล ยายสมเป็นฝ่ายชนะคดี ที่ดินเป็นของยายสมอย่างถูกต้องตามกฎหมาย แต่หลังจากนั้นอีก 2 ปี เจ้าหนี้ฟ้องกลับ ศาลตัดสินกลับตัดสินให้ยายสมแพ้คดี คำตัดสินของศาลได้เป็นแรงผลักดันให้ยายสมซื้อประมวลกฎหมายมาศึกษาด้วยตนเองและร้องเรียนต่อหน่วยงานต่างๆ เพื่อขอความเป็นธรรม

นอกจากจะใช้คำบรรยายของคนเดินเรื่อง (ผู้ดำเนินรายการภาคสนาม) เพื่อบอกเล่าเหตุการณ์แล้ว คนเดินเรื่องยังใช้วิธีการสนทนาโดยอาศัยคำอธิบายของยายสม และการพูดคุยกับผู้เกี่ยวข้อง เช่น พระอธิการอินทร์ อดีตสามียายสม เป็นข้อมูลอ้างอิงในการพัฒนาเหตุการณ์

ตอน ยายไฮ คนหวงแผ่นดิน

คนเดินเรื่องบรรยายถึงประวัติความเป็นมา สาเหตุที่น้ำท่วมทับทัน การต่อสู้ เรียกร้องสิทธิอันชอบธรรมในที่นาของยายไฮ ชันจันทา ดังเช่นคำบรรยายตอนหนึ่งว่า

คนคันคน คำคินนี้คงไม่ใช่การนำเสนอบทบันทึกการต่อสู้อันยาวนานตลอด 27 ปีของหญิงชราผู้นี้เท่านั้น แต่นี่อาจเป็นภาพจำลองของการล่มสลายของครอบครัวชาวนาที่ได้ชื่อว่าเป็นกระดูกสันหลังของชาติอีกครอบครัวหนึ่ง 27 ปีของการต่อสู้เพื่อทวงถามสิทธิ์และความชอบธรรมจากภาครัฐ หญิงชราผู้นี้ได้เผชิญอะไรมาบ้าง ในวันที่สังคมมักใช้ความเชื่อเป็นเครื่องมือตัดสินมากกว่าความจริง ในวันที่เสียงส่วนใหญ่มักจะละเลยเสียงส่วนน้อย (รายการสารคดี "คนคันคน", โททัศน์ "ยายไฮ คนหวงแผ่นดิน")

ครอบครัวของยายไฮได้กลายเป็นผู้ที่ได้รับผลกระทบจากการพัฒนา ถูกละเลยจากหน่วยราชการที่เกี่ยวข้องเนื่องจากเป็นเพียงชาวบ้านธรรมดา เป็นคนกลุ่มเล็กๆ ที่เสีย

ผลประโยชน์ และไม่ได้รับค่าชดเชยใดๆ ทั้งสิ้นจากภาครัฐ อีกทั้งยังเป็นบทสะท้อนความผิดพลาดของโครงการรัฐ ซึ่งรับผิดชอบโดยสำนักเร่งรัดพัฒนาชนบทที่ให้ข้อมูลแก่ประชาชนไม่รอบด้าน กอปรกับ “ความไม่รู้” ของชาวบ้านจึงส่งผลเสียตามมา เรื่องราวดังกล่าวได้ถูกอธิบายผ่านคำสนทนาของคนเดินเรื่องกับพ่อพวง เคนงาม อดีตผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน หมู่ 10 บ้านนาตาล ดังนี้

“เขาบอกหรือเปล่า ว่าน้ำจะท่วมหรือเปล่า ว่าน้ำจะท่วมขนาดไหน”

“เขาไม่บอก” พ่อพวง

“พ่อใหญ่รู้สึกว่าเขาหลอกมั๊ย” คนเดินเรื่อง

“ถูกหลอกคราวนี้ละ ถึงได้รู้จริง”

(รายการสารคดี “คนค้นคน”, โทรทัศน์ “ยายไฮ คนหวงแผ่นดิน”)

นอกจากนี้ยังดำเนินเรื่องโดยอาศัยคำบอกเล่าจากปากของยายไฮเอง เช่น การเล่าถึงการร้องเรียนต่อหน่วยงานราชการของยายไฮตลอดเวลา 27 ปี แต่ไม่ได้รับความคืบหน้าในการร้องเรียน

ผู้ผลิตรายการได้สร้างค่านิยมต่อสถานการณ์ที่เกิดขึ้นกับครอบครัวยายไฮว่าเป็น “ภาพจำลองของการล่มสลายของครอบครัวชาวนา” และผู้ผลิตรายการยังได้ใช้วิธีการเดิมในการสร้างความหมายให้แก่หญิงชรา กล่าวคือ การกล่าวถึงครอบครัวยายไฮว่า “เป็นเพียงคนตัวเล็กๆ กลุ่มเล็กๆ ที่เสียผลประโยชน์” การเปรียบเทียบแบบคู่ตรงข้าม (Binary Opposition) ในตอนที่กล่าวว่า “เสียงส่วนใหญ่มักจะละเลยเสียงส่วนน้อย” ซึ่ง “เสียงส่วนใหญ่” หมายถึง ชาวบ้านทั่วไปที่ได้รับประโยชน์จากการสร้างอ่างเก็บน้ำห้วยละห้า “เสียงส่วนน้อย” หมายถึง ครอบครัวของยายไฮที่เสียที่ดินทำกินโดยไม่ได้ยินยอมและไม่ได้รับเงินชดเชยจากภาครัฐ เหตุการณ์และผลกระทบที่เกิดขึ้นกับครอบครัวของยายไฮเป็นตัวอย่างที่ชัดเจนของการตกอยู่ในสถานะชายขอบของการพัฒนาที่เกิดจากการขยายตัว และการจัดสรรทรัพยากรธรรมชาติที่ถูกกำหนดมาจากอำนาจส่วนกลางหรือภาครัฐแล้วส่งผลกระทบต่อคนส่วนน้อยในท้องถิ่น เมื่อคนส่วนน้อยนั้นลุกขึ้นมาต่อสู้ ต่อต้าน ขอความเป็นธรรมก็มิได้รับการเหลียวแลจากภาครัฐ จนกระทั่งเกิดความแปลกแยกแตกต่างและกลายคนชายขอบในสายตาของคนส่วนใหญ่ในท้องถิ่น

นอกจากนี้ผู้ผลิตรายการยังคงใช้วิธีการตั้งคำถามกับผู้ชมรายการว่า “หญิงชราผู้นี้ได้เผชิญอะไรมาบ้าง” เพื่อดึงดูดความสนใจ กระตุ้นให้ผู้ชมรายการรู้สึกมีส่วนร่วมในฐานะผู้สังเกตการณ์ (Observer) ที่มีอำนาจในการสำรวจและจ้องมองความเคลื่อนไหวของคนต้นเรื่องที่ตกอยู่ในฐานะผู้ถูกสังเกต นอกจากนี้ยังเป็นการสร้างความแตกต่างจากหญิงชราทั่วไปให้แก่ตัวละครหลักหรือคนต้นเรื่องด้วย

2.3 ขั้นภาวะวิกฤติ (Climax)

ขั้นภาวะวิกฤติ (Climax) คือภาวะที่ความขัดแย้งพุ่งขึ้นสูงสุดถึงจุดแตกหัก และตัวละครอยู่ในสถานการณ์ที่ต้องตัดสินใจอย่างใดอย่างหนึ่ง ดังจะเห็นได้จากสารคดีแต่ละตอนดังต่อไปนี้

ตอน สม งามอยู่ ราษฎรเต็มขั้นแห่งทับทัน

ความคับแค้นใจที่สะสมมากกว่า 20 ปีของยายสมที่รู้สึกว่าคุณไม่ได้รับความเป็นธรรมจากการตัดสินของศาล และการร้องเรียนที่ไม่ได้รับการเหลียวแลจากเจ้าหน้าที่หน่วยราชการใดๆ เลย โดยสะท้อนในบทสนทนาตอนหนึ่งว่า

“ถว้ายฎีกายังไม่ได้ผลอีก จะฆ่าตัวให้ตาย ไม่อยู่หรอก ยายเกิดมาเป็นคนชาติไทยเหมือนเขา อยู่ในแผ่นดินเหมือนเขา ทำไมเขาไม่ช่วยเหลือยาย” (รายการสารคดี “คนค้นคน”, โทรทัศน์ “ยายสม งามอยู่ ราษฎรเต็มขั้นแห่งทับทัน”)

จากคำพูดของยายสมดังกล่าวได้สะท้อนให้เห็นว่า ยายสมได้วางตำแหน่งของตนเองให้มีความเท่าเทียมกันกับคนอื่นโดยใช้เรื่องเชื้อชาติมาเป็นจุดสำคัญในการสร้างลักษณะร่วมระหว่างตนกับคนทั่วไป (Similarity) แต่ในขณะเดียวกันก็ยังเกิดความแตกต่าง (Difference) ระหว่างตนกับคนทั่วไป โดยสังเกตได้จากการตั้งประโยคคำถามว่า “ทำไมเขาไม่ช่วยเหลือยาย” อาจกล่าวได้ว่าภาวะดังกล่าวเป็นภาวะคลุมเครือ (Ambivalence) ในการจัดวางตำแหน่งของตน และเป็นการต่อสู้กับภาวะความเป็นชายขอบที่ตนมิได้รู้สึกเช่นนั้นแต่กลับถูกหยิบนโยนให้จากสังคมภายนอก ดังนั้น ความสัมพันธ์ระหว่างคนชายขอบกับสังคมภายนอกจึงเป็นความสัมพันธ์เชิงอำนาจ (Power) ที่คนชายขอบอยู่ในฐานะผู้ไร้อำนาจ ถูกดึงให้เข้าร่วม (inclusion) โดยสามารถใช้สิทธิของตนร้องเรียนหน่วยราชการได้เหมือนกับคนทุกคนในสังคม แต่ไม่ได้รับการตอบสนองช่วยเหลือจากภาครัฐซึ่งอยู่ในฐานะผู้มีอำนาจ จึงทำให้เกิดความคับแค้นใจกดทับเข้าไปบนความคับแค้นใจในปัญหาเดิมที่มีอยู่ โดยความคับแค้นใจดังกล่าวมีค่าเท่ากับชีวิตของคนชายขอบ

ตอน หญิงชราจากบ้านหนองสาหร่าย

ยายเสงี่ยม ป่วยเป็นเวลาเกือบ 2 อาทิตย์ ลูกสะใภ้ และหลานๆ เกิดความกังวลกลัวยายเสงี่ยมจะเสียชีวิต เมื่อคนเดินเรื่อง (ผู้ดำเนินรายการภาคสนาม) ทราบว่ายายเสงี่ยมไม่ได้มาขายของที่ย่านสะพานควายจึงตามไปดูที่บ้าน จังหวัดนครราชสีมา

ผู้ผลิตรายการดำเนินรายการไปอย่างราบเรียบ จุดไคล์แม็กซ์ (Climax) ที่เกิดขึ้นจึงเป็นเพียงวิถีชีวิตปกติของหญิงชราที่ร่างกายทรุดโทรมลงตามวัยกอปรกับทำงานหนักจึงทำให้

เกิดอาการเจ็บไข้ป่วย ดังนั้น จุดไคลแมกซ์ (Climax) ในรายการสารคดีตอนนี้จึงมิได้สะท้อนให้เห็นจุดพลิกผัน หรือการตัดสินใจกระทำการใดๆ ของหญิงชรา

ตอน ยายไฮ คนหวงแผ่นดิน

ยายไฮเรียกประชุมลูกหลานและตัดสินใจทบเขื่อน เพื่อระบายความคับแค้นภายในจิตใจ และระบายน้ำออกจากที่นาของตนเพื่อหวังที่ดินทำกินกลับคืน หลังจากที่ยื่นเรื่องร้องเรียนมา 27 ปี แต่ก็ไม่ได้เกิดผลใดๆ จนยายไฮบอกว่า “ถึงตอนนี้มันท่อนะลูก...จึงมาอยู่ที่นี่ มันท้อแล้ว...มันไม่มีประตูเปิด ประตูไปแล้ว แม่จึงมาอยู่ตรงนี้ สู้อยู่ตรงนี้ ตายอยู่ที่นี่...บนที่ดินของเราเอง” (รายการสารคดี “คนคั่นคน”, โทรทัศน์ “ยายไฮ คนหวงแผ่นดิน”)

นอกจากนี้เขมพร ลูกสาวคนหนึ่งของยายไฮ ได้สะท้อนถึงภาวะที่ทำให้ต้องตัดสินใจทำบางสิ่งบางอย่างว่า “เราไม่มีทางเลือกแล้วค่ะ ไม่มีใครช่วยเราได้ นอกจากเราจะช่วยพวกเรากันเอง คือ พ่อแม่และลูกๆ หลานๆ ค่ะ” (รายการสารคดี “คนคั่นคน”, โทรทัศน์ “ยายไฮ คนหวงแผ่นดิน”)

จากคำพูดของยายไฮและลูกสาวถือเป็นเสียงสะท้อนของคนชายขอบอันเนื่องมาจากโครงการพัฒนาของรัฐ ที่มีวิธีการต่อสู้เพื่อเรียกร้องความเป็นธรรมตามครรลองของกฎหมายมายาวนานถึง 27 ปี แต่ไม่เคยได้รับคำตอบหรือการช่วยเหลือใดๆ จากภาครัฐเลย จนในที่สุดได้เปลี่ยนรูปแบบการต่อสู้แบบพึ่งพารัฐมาเป็นการต่อสู้แบบพึ่งพาตนเอง

ภาพที่ 10

แสดงการทบเขื่อนของยายไฮและลูกหลานเพื่อต่อสู้ความไม่เป็นธรรมตามวิถีทางของตน
จากรายการสารคดีตอน “ยายไฮ คนหวงแผ่นดิน”

การเปลี่ยนรูปแบบการต่อสู้ดังกล่าวได้สะท้อนให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างคนชายขอบกับสังคมภายนอกซึ่งเป็นรูปแบบที่ถูกดึงเข้าร่วม (inclusion) ในโครงการพัฒนาชนบทอย่างไม่เต็มใจ จึงกลายเป็นการเข้าร่วมอย่างคลุมเครือ (Ambivalence) กล่าวคือ ยิ่งเข้าร่วมก็ยิ่งแปลกแยก นั่นเอง นอกจากนี้ ยังสะท้อนให้เห็นความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่คนชายขอบตกอยู่ในสภาพไร้อำนาจต่อรอง ไม่ได้ได้รับความช่วยเหลือจากภาครัฐจนกระทั่งเกิดความคับแค้นใจเพิ่มมากขึ้นและความคับแค้นใจนั้นได้กดทับซ้ำความคับแค้นใจปัญหาเดิมที่มีอยู่ จนในที่สุดคนชายขอบต้องหาวิธีการต่อสู้กับปัญหาในรูปแบบวิธีการของตน รูปแบบการต่อสู้ดังกล่าวเป็นการต่อสู้ระหว่างคนชายขอบกับศูนย์กลางอำนาจรัฐ โดยมีความคับแค้นใจที่ฝังรากมาเป็นเวลานานเป็นวัฏกระดุนให้เกิดการต่อสู้ และการต่อสู้ดังกล่าวมีค่าเท่ากับชีวิตของคนชายขอบ

ตอน ผู้หญิงที่โลกเรียกแม่

จุดไคลแมกซ์ (Climax) ของสารคดีตอนนี้คือ ตอนที่สุเทพโทรศัพท์ทักทายยายเคลือ ผู้เป็นแม่ เพื่อบอกเล่าถึงอาการป่วยของตนแล้วร้องไห้ ยายเคลือมีความกังวลและเป็นห่วงลูกแต่ไม่สามารถไปหาได้เนื่องจากต้องดูแลมณฑา ลูกสาวคนสุดท้องที่ป่วยเป็นโรคเอดส์ จึงตัดสินใจไปเยี่ยมในภายหลังโดยบอกให้สุเทพให้กำลังใจตนเองและเข้าใจตนด้วย

จุดไคลแมกซ์ (Climax) ของรายการสารคดีตอนนี้มีลักษณะคล้ายคลึงกับรายการสารคดีตอน “หญิงชราจากบ้านหนองสาหร่าย” ที่ผู้ผลิตรายการดำเนินรายการไปอย่างราบเรียบ มีฉากอารมณ์สะท้อนใจไปตามเหตุการณ์ที่พบเจอ จุดไคลแมกซ์ (Climax) ที่เกิดขึ้นจึงเป็นเพียงอาการเจ็บไข้ป่วยของลูกที่สร้างความทุกข์และเจ็บปวดใจให้แก่ผู้เป็นแม่เท่านั้น ไม่ได้มีจุดพลิกผัน หรือการตัดสินใจกระทำการใดๆ ของหญิงชรา

ตอน ยายกระดูกเหล็กแห่งบ้านกอกดอนพะยอม

ในรายการสารคดีตอนนี้ ผู้วิจัยเห็นว่า ไม่มีภาวะวิกฤติใดๆ เกิดขึ้นที่ต้องทำให้คนต้นเรื่องอยู่ในสถานการณ์ต้องตัดสินใจอย่างใดอย่างหนึ่ง เพราะคนต้นเรื่องมีความเข้าใจกับสภาพชีวิตความเป็นอยู่ของตนดีอยู่แล้ว เรื่องราวโดยส่วนใหญ่จึงเป็นเพียงการแสดงให้เห็นวิถีชีวิตและแนวคิดในการดำเนินชีวิตของคนต้นเรื่องเท่านั้น แต่ในการดำเนินเรื่องอาจจะมีจุดเปลี่ยนของเนื้อหาอยู่หนึ่งจุด นั่นคือในการกล่าวถึงเรื่องความตายกับลี หลานชายของยายดี ชาลี ว่าหากไม่มียายจะอยู่อย่างไร จากนั้นภาพเหตุการณ์ได้ตัดไปที่ยายคนหนึ่งทีนอนพนมมือ ตัวแข็งอยู่ในห้องที่ห้อมล้อมด้วยญาติพี่น้อง จากนั้นจึงลั่นลม และการดำเนินเหตุการณ์ก็ได้เปลี่ยนจากเรื่องวิถีชีวิตของยายดี ชาลี มาเป็นเรื่องราวประเพณีการตายของคนในหมู่บ้าน ประเพณีรำผีฟ้า การผูกข้อไม้ข่มมือให้แก่คนเดินเรื่องในฐานะผู้มาเยือนที่กำลังจะจากไปโดยมียายดีชาลีเป็นผู้ร่วมในเหตุการณ์

สารคดีตอนดังกล่าวได้สะท้อนให้เห็นถึงความสัมพันธ์กันอย่างแยกไม่ออก ระหว่างวิถีชีวิตของหญิงชากับความเชื่อและประเพณีพื้นบ้านที่ฝังรากลึกในสังคมไทยดั้งเดิม มาช้านาน ในขณะที่ผู้ผลิตรายการได้ถ่ายทอดภาพความสัมพันธ์ที่สวยงามระหว่างวิถีชีวิตของ หญิงชากับความเชื่อและประเพณีพื้นบ้าน ภาพดังกล่าวก็อาจสะท้อนถึงความโบราณ ล้า หลัง ไม่ทันสมัยในสังคมสมัยใหม่ ซึ่งภาพความโบราณ ล้าหลังเหล่านี้ได้ผูกติดกับภาพของหญิง ชราอย่างแยกไม่ออกเช่นกัน

2.4 ชั้นภาวะคลี่คลาย (Falling Action)

ชั้นภาวะคลี่คลาย (Falling Action) คือชั้นตอนหลังจากจุดวิกฤติได้ผ่านพ้นไป เนื่องจากปัญหาหรือเงื่อนไขต่างๆ ได้เปิดเผยหรือแก้ไขได้ ซึ่งได้ปรากฏในสารคดีทั้ง 5 ตอนอยู่ 2 ลักษณะ กล่าวคือ

1. ภาวะคลี่คลายที่ตัวละครหลักเป็นผู้กระทำหรือคลี่คลายเหตุการณ์นั้นด้วย วิธีการของตนเอง การคลี่คลายประเภทนี้ปรากฏอยู่ในสารคดีจำนวน 1 ตอนคือ ตอน ผู้หญิงที่โลก เรียกแม่ ยายเคลือ สนิธิรักษ์ เป็นผู้คลี่คลายสถานการณ์และความกังวลของตนเอง กล่าวคือ ยายเคลือตัดสินใจเดินทางไปเยี่ยมสุเทพ ลูกชายคนที่สาม ที่จังหวัดอุทัยธานี หลังจากสุเทพโทรมา บอกยายเคลืออีกครั้งว่าตนอยู่ได้อีกไม่นาน
2. ภาวะคลี่คลายที่ตัวละครอื่นเป็นผู้กระทำ ปรากฏอยู่ในสารคดีจำนวน 3 ตอนด้วยกัน คือ

ตอน สม งามอยู่ ราษฎรเต็มขั้นแห่งทับทัน

ยายสม งามอยู่ เดินทางไปทำเนียบรัฐบาล เพื่อฟังคำอธิบายจากเจ้าหน้าที่ ราชการที่เกี่ยวข้อง โดยได้เอาเอกสารทั้งหมดให้เจ้าหน้าที่ตรวจสอบและอธิบายบนพื้นฐาน เหตุการณ์จริง ขณะที่เจ้าหน้าที่ชี้แจงให้ยายสมฟังตามหลักการทางกฎหมาย โดยอ้างอิงจาก เอกสารหลักฐานดังกล่าว และสรุปว่า ที่ดินจำนวน 12 ไร่ ในส่วนของพระอธิการณอินทร์ ได้ตกเป็น ของเจ้าหนี้เรียบร้อยแล้ว เนื่องจากการเซ็นเอกสารยินยอมของพระอธิการณอินทร์ต่อหน้าศาล

ผู้ผลิตรายการสะท้อนให้เห็นว่า การสนทนาระหว่างยายสมกับเจ้าหน้าที่ ราชการเป็นการสนทนาด้วยภาษาคนละชุด โดยยายสมได้เล่าเหตุการณ์ตามความจริงกับ เจ้าหน้าที่ราชการด้วยความเข้าใจภาษาชาวบ้าน ในขณะที่เจ้าหน้าที่ราชการอธิบายเรื่องดังกล่าว ให้แก่ยายสมด้วยภาษากฎหมาย เจ้าหน้าที่ราชการคือผู้ที่มีอำนาจในการอธิบายและหาข้อสรุป เกี่ยวกับข้อพิพาทเรื่องที่ดินให้ยายสม เนื่องจากเป็นผู้ที่มีความรู้ด้านกฎหมายอย่างลึกซึ้ง ขณะที่ยายสมเป็นผู้ที่อยู่ในฐานะที่ด้อยกว่าทั้งเรื่องความรู้และอำนาจในการอธิบาย ดังนั้น ภาพ

ของหญิงชราที่ปรากฏจึงเป็นภาพหญิงชราที่เป็นคนขายของของความรู้สมัยใหม่ เช่น ความรู้เรื่องกฎหมาย

ตอน ยายไฮ คนหวงแผ่นดิน

ครอบครัวยายไฮเปิดทางระบายน้ำออกจากเขื่อน และได้ให้ลูกหลานผู้ชาย แยกย้ายไปที่อื่น เหลือแต่เพียงผู้หญิงและเด็กนั่งสวดมนต์อยู่บริเวณเพิงพัก เพื่อรอการจับกุมของเจ้าหน้าที่ สถานการณ์ความวุ่นวายเริ่มคลี่คลายลง เมื่อมีการนัดเจรจาระหว่างตัวแทนชาวบ้าน จำนวน 5 คน กับตัวแทนครอบครัวยายไฮอีก 5 คนเช่นกัน การเจรจารอบแรกล้มเหลว แต่การเจรจารอบสองประสบความสำเร็จ โดยมีคุณวันดี จิตนิรันดร์ ผู้ช่วย สว. จังหวัดอุบลราชธานี ซึ่งเป็นตัวแทนภาครัฐมาร่วมเจรจาด้วยและขอให้ยายไฮปิดอ่างเก็บน้ำในระหว่างที่มีการเจรจาไว้ก่อน

ตอน หญิงชราจากบ้านหนองสาหร่าย

ยายเสงี่ยม หายป่วย แข็งแรง และพูดคุ้ยได้เป็นปกติ หลังจากที่ถูกหลานพาไปหาหมอ

ส่วนสารคดีตอน ยายกระดุกเหล็กแห่งบ้านกอกดอนพะยอม ผู้วิจัยไม่พบภาวะคลี่คลาย เนื่องจากเนื้อหาของสารคดีตอนนี้อำนาจเหตุการณ์อยู่ในภาวะปกติ ไม่มีเรื่องราวความขัดแย้งที่ทำให้คนตั้งเรื่องต้องตัดสินใจอย่างใดอย่างหนึ่ง

ภาวะคลี่คลายดังกล่าวเป็นตัวสะท้อนให้เห็นถึงลักษณะปัญหาและวิธีการแก้ไข ปัญหาที่บางครั้งไม่สามารถแก้ไขหรือคลี่คลายภาวะเหล่านั้นได้ด้วยตนเอง ซึ่งจำเป็นที่จะต้องอาศัยผู้อื่นที่มีความรู้หรือมีอำนาจในการสรุปมาเป็นผู้อธิบายแทน เช่น เจ้าหน้าที่ราชการด้านกฎหมาย บุคคลที่มีตำแหน่งหน้าที่การงานเป็นที่ยอมรับนับถือ และหมอ เป็นต้น การฟังฟังผู้ที่มีความรู้หรืออำนาจเช่นนี้ จัดเป็นกระบวนการหนึ่งในการสร้างความเป็นชายขอบและทำให้ความเป็นชายขอบยังคงดำรงอยู่ในสังคมต่อไป

2.5 ขั้นยุติเรื่องราว (Ending)

ขั้นการยุติเรื่องราว (Ending) คือการสิ้นสุดของเรื่องราวทั้งหมด โดยอาจมีจุดจบได้หลายลักษณะ เช่น จบลงอย่างมีความสุข สิ้นสุด หรือทิ้งท้ายไว้ให้คิด เป็นต้น รายการสารคดีทั้ง 5 ตอน มีการยุติเรื่องราว 2 ลักษณะดังต่อไปนี้

1. การยุติเรื่องราวแบบมีความสุข ปรากฏอยู่ในสารคดีจำนวน 4 ตอน คือ

ตอน หญิงชราจากบ้านหนองสาหร่าย

สารคดีตอนนี้อยู่ดีเรื่องราวด้วยการพยายายเสงี่ยมไปไหว้พระและกราบหลวงพ่อดูณ ที่วัดบ้านไร่ และการนั่งสนทนาระหว่างคนเดินเรื่อง (ผู้ดำเนินรายการภาคสนาม) กับยายเสงี่ยม ในบริเวณบ้าน เรื่องความรู้สึกดีใจที่ได้ไปวัดบ้านไร่และความภูมิใจในการหาเลี้ยงชีพ

“เคยมีคนชวนยายไปขอทานไหม” คนเดินเรื่อง

“มีไม่ชอบขอทาน คล้ายๆ กะเราไม่มีปัญญา ไปขอเขากิน เขาเอามาให้กิน ยังสิกิน เขาไม่ให้กิน ไม่ไปกิน ฉันทอมอด” ยายเสงี่ยมตอบ (รายการ

สารคดี “คนค้นคน”, โทรทัศน์ “หญิงชราจากบ้านหนองสาหร่าย”)

จากประโยคที่ว่า “เคยมีคนชวนยายไปขอทานไหม” ได้แสดงให้เห็นมุมมองของผู้ผลิตรายการที่มีนิยามหญิงชราว่า ความชราเป็นสิ่งที่น่าสงสารและสามารถใช้เป็นเครื่องมืออย่างหนึ่งในการขอทานได้ แต่หญิงชราได้ปฏิเสธภาพที่ผู้ผลิตรายการหยิบยื่นให้ และมีมุมมองต่อการขอทานว่าเป็นการกระทำที่ไม่มีปัญญาหรือไร้หนทางทำมาหากิน

จากนั้น ผู้ผลิตรายการจึงตัดภาพกลับมาที่ห้องอัดรายการ คนนำเรื่อง (ผู้ดำเนินรายการ) กล่าวสรุปปติรายการโดยพูดถึงการยืนอยู่บนขาของตัวเองแม้อยู่ในวัยชรา และคุณค่าของน้ำใจที่คนรอบข้างหยิบยื่นให้แก่ยายเสงี่ยม

การสรุปดังกล่าวได้ตอกย้ำภาพตัวแทนของหญิงชราที่มีแนวคิดเรื่องการค้าเงินชีวิตว่า “ตนเป็นที่พึ่งของตน” ปฏิเสธวิธีการหาเงินด้วยการขอทาน ส่วนเรื่องความมีน้ำใจของคนรอบข้างต่อหญิงชราได้สะท้อนให้เห็นภาพของผู้ที่มีความพร้อมมากกว่าช่วยเหลือผู้ที่ขาดแคลนหรือผู้ที่ในฐานะที่ด้อยกว่า ซึ่งนอกจากจะแสดงให้เห็นคุณค่าของน้ำใจแล้ว ยังสะท้อนภาพหญิงชราที่ตกอยู่ในฐานะที่ด้อยกว่าและเป็นบุคคลที่ควรได้รับการช่วยเหลือด้วย

ตอน ยายไฮ คนหวงแผ่นดิน

คนเดินเรื่อง (ผู้ดำเนินรายการภาคสนาม) ได้สรุปถึงวิถีชีวิตชาวนาของยายไฮ ที่มีความผูกพันกับที่ดินทำกินอย่างแนบแน่น โดยใช้การเปรียบเทียบแบบคู่ตรงข้าม (Binary Opposition) ในลักษณะเดิม กล่าวคือ เปรียบเทียบระหว่างปริมาณการซื้อขายหุ้นในตลาดหลักทรัพย์ ซึ่งเป็นสัญลักษณ์ของเศรษฐกิจแบบทุนนิยม กับการทำไร่ทำนาซึ่งเป็นตัวแทนของเศรษฐกิจแบบดั้งเดิมหรือเกษตรกรรม ว่า

ในยุคสมัยที่ผู้คนกำลังให้ความสำคัญกับการเติบโตของตัวเลขทางเศรษฐกิจ ชอบที่จะมองความเขียวข่มของกระดานซื้อขายหุ้นในตลาดหลักทรัพย์มากกว่าความเขียวข่มในท้องไร่ท้องนา แต่ยายไฮยังคงเชื่อ

และภาคภูมิใจกับความเป็นชาวนาของตนเอง ยังคงรักผืนดินผืนนามากพอๆ กับชีวิต เหมือนพยายามที่จะบอกว่าเป็นสิ่งที่จีรังยั่งยืน ไม่ใช่มาया ภาพเกิดขึ้นเพียงแค่ชั่วครั้งชั่วคราว (รายการสารคดี "คนค้นคน", โทรทัศน์ "ยายไฮ คนหวงแผ่นดิน")

ยายไฮจึงเป็นตัวแทนของเศรษฐกิจแบบดั้งเดิมที่ดำรงอยู่ในสังคมสมัยใหม่ ซึ่งให้ความสำคัญระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยม ภาวะดังกล่าวได้ทำให้เศรษฐกิจแบบดั้งเดิมกลายเป็นเพียงชายขอบของเศรษฐกิจทุนนิยมในสังคมสมัยใหม่ และภาพตัวแทนของผู้ที่ยังคงอยู่ในระบบเศรษฐกิจเดิมหรือการทำเกษตรกรรมดังเช่นคนชรา จึงกลายเป็นเพียงผู้ล่าหลัง ไม่มีความสำคัญ และไม่ทันต่อความเจริญของโลกสมัยใหม่

จากนั้นผู้ผลิตรายการได้แสดงถึงอำนาจในการตัดสินใจแก้ไขปัญหาของผู้ที่เป็นศูนย์กลางอย่างภาครัฐ ว่า "ปัญหาได้รับการแก้ไขเพียงชั่วข้ามคืน ง่ายดายราวกับพลิกฝ่ามือ หลังจากที่ถูกปล่อยไว้เรื้อรังยาวนานมาถึง 27 ปี จนชีวิตชาวนาครอบครัวหนึ่งเกือบจะถึงกาลล่มสลาย" (รายการสารคดี "คนค้นคน", โทรทัศน์ "ยายไฮ คนหวงแผ่นดิน")

ผู้ผลิตรายการตัดภาพเข้าสู่ห้องอัดรายการ คนนำเรื่อง (ผู้ดำเนินรายการ) ได้สรุปประเด็นเรื่องความเท่าเทียมกันของคนในสังคมหรือความเป็นชายขอบของการพัฒนาอีกครั้งก่อนปิดรายการ ซึ่งลักษณะของการสรุปประเด็นเป็นการกล่าวเปรียบเทียบแบบคู่ตรงข้ามระหว่างผู้ที่ได้ประโยชน์กับผู้ที่ไม่ได้ประโยชน์ และเรื่องอำนาจในการเรียกร้องโดยใช้ "ความดังของเสียง" เป็นสัญลักษณ์ ดังนี้

ปฏิเสธไม่ได้ว่าในสังคมไทยยังมีผู้ที่ทุกข์ยาก และอยู่ในสภาพเดียวกันกับยายไฮอีกมากมายนะครับ แนนอนนะครับว่าพัฒนาย่อมมีผู้ที่ได้ประโยชน์และผู้ที่ไม่ได้ประโยชน์ แต่ผู้ที่ไม่ได้ประโยชน์ก็ควรจะได้มีการเหลียวแลและไม่ถูกปล่อยให้เผชิญชะตากรรมอยู่ตามลำพัง การทุบเขื่อนของยายไฮอาจเป็นการกระทำของคนเล็กๆ ที่พยายามจะทำลายความไม่ชอบธรรม และพยายามจะบอกว่าเสียงของประชาชนทุกคนน่าจะมีเสียงดังเท่ากัน ใช่ว่าจะเป็นเสียงของใครหรือว่าดังมาจากไหน (รายการสารคดี "คนค้นคน", โทรทัศน์ "ยายไฮ คนหวงแผ่นดิน")

ตอน ผู้หญิงที่โลกเรียกแม่

สารคดีตอนนี้อยู่ดีเรื่องราวด้วยภาพการกอดคอกันระหว่างยายเคลือและมณฑา ลูกสาว ก่อนจะตัดภาพมาที่ใบหน้าอันเศร้าหมองของยายเคลือ ผู้ผลิตรายการได้ใช้ภาพ

ดังกล่าวสร้างความหมายเรื่องบทบาทความเป็นแม่ให้แก่หญิงชรา ซึ่งแสดงออกมาใน 2 ลักษณะ กล่าวคือ ภาพความสุข ความรัก ความผูกพันระหว่างแม่กับลูก และภาพความทุกข์ที่ทุกข์ของลูกก็เปรียบเหมือนทุกข์ของแม่

จากนั้น ผู้ผลิตรายการตัดภาพกลับมาที่ห้องอัดรายการ คนนำเรื่อง (ผู้ดำเนินรายการ) ได้สรุปย่อเรื่องความรักโดยปราศจากเงื่อนไขของแม่ว่า “ความเป็นแม่ไม่ได้ขึ้นอยู่กับฐานะ การศึกษา หรือว่าอายุของแม่นะครับ ความรักอันยิ่งใหญ่ของแม่ก็ไม่ได้ขึ้นอยู่กับว่าลูกของแม่เป็นอย่างไร เพราะแม่รักลูกจากหัวใจ ไม่ใช่วิธีคิด” (รายการสารคดี “คนค้นคน”, โทรทัศน์ “ผู้หญิงที่โลกเรียกแม่”)

ตอน ยายกระดูกเหล็กแห่งบ้านกอกดอนพะยอม

ผู้ผลิตรายการยุติเรื่องราวด้วยการให้คนเดินเรื่องกล่าวสรุปถึงแง่คิดที่ได้จากวิธีการดำเนินชีวิตของยายตี ชาลี ดังนี้

ความรวยอาจทำให้คนพูดเสียงดังมากขึ้น แต่ทว่าไม่ได้ทำให้คนมีคุณค่า หรือความเป็นคนมากขึ้น ความจนก็ไม่ได้ทำให้ชีวิตของคนมีความมั่งคั่ง และมีความสุขน้อยลง แท้ที่จริงแล้วสิ่งที่มนุษย์ควรเปลี่ยนแปลงและยกระดับเพื่อที่จะทำให้ชีวิตเป็นชีวิตที่ดี การทำให้ชีวิตมีความสุขที่แท้จริง อาจจะไม่ใช่การพาตนให้พ้นจากความจน แต่อาจเป็นการเรียนรู้และเข้าใจที่จะอยู่ร่วมกับเงื่อนไขชีวิตและผืนแผ่นดิน เพราะว่าท้ายที่สุดแล้วความจน ไม่ใช่ศัตรูที่ต้องพิชิตและความรวยไม่ใช่คำตอบของชีวิตที่ดีเสมอไป

(รายการสารคดี “คนค้นคน”, โทรทัศน์ “ยายกระดูกเหล็กแห่งบ้านกอกดอนพะยอม”)

ผู้ผลิตรายการนำเสนอคิดเรื่อง “ความจน” ที่ได้จากหญิงชรามาสร้างความหมายด้วยการเปรียบเทียบกับ “ความรวย” โดยให้ความหมายว่าความจนเป็นสิ่งดีงาม มิใช่สิ่งที่น่ารังเกียจ คนจนก็มีคุณค่าและมีความสุขได้เช่นกัน นอกจากนี้ยังเปรียบเทียบอำนาจเงินกับ “ความดังของเสียง” ซึ่งวิธีการเปรียบเทียบเชิงสัญลักษณ์นี้มีลักษณะเดียวกันกับการเปรียบเทียบความดังของเสียงกับอำนาจในการเรียกร้องสิทธิอันชอบธรรมของยายไฮ จากสารคดีตอนยายไฮ คนหวงแผ่นดิน จากนั้นผู้ผลิตรายการตัดภาพกลับมาที่ห้องส่ง คนนำเรื่องสรุปอีกครั้งก่อนปิดรายการ

การยุติเรื่องราวแบบมีความสุขเป็นการจบแบบ “ดันร้ายปลายดี” ซึ่งแสดงให้เห็นการยอมสละสถานการณ์และลดการเผชิญหน้าความขัดแย้ง เพื่อให้ระบบสังคมดำรงอยู่อย่างสงบสุขต่อไป (Compromised Resolution)

2. การยุติเรื่องราวแบบสูญเสีย ปรากฏอยู่ในสารคดีจำนวน 1 ตอน คือ

ตอน สม งามอยู่ ราษฎรเต็มขั้นแห่งทับทัน

เจ้าหน้าที่ฝ่ายกฎหมาย ทำเนียบรัฐบาลสรุปให้ยายสมฟังว่า ที่ดินของยายสมในส่วนของพระอธิการอินทร์ได้ตกเป็นของเจ้าหน้าที่อย่างถูกต้องตามกฎหมายตั้งแต่ที่พระอธิการอินทร์เซ็นเอกสารยินยอมต่อหน้าศาลแล้ว

ภาพที่ 11

แสดงภาพเจ้าหน้าที่ราชการ ฝ่ายกฎหมาย ให้คำอธิบายกรณีพิพาทเรื่องที่ดินแก่ยายสม
จากรายการสารคดีตอน “สม งามอยู่ ราษฎรเต็มขั้นแห่งทับทัน”

เจ้าหน้าที่ราชการฝ่ายกฎหมาย ทำเนียบรัฐบาล คือตัวแทนของผู้มีความรู้และตัวแทนของผู้มีอำนาจหรือภาครัฐในการอธิบายคำตอบให้แก่ยายสม ผู้ผลิตรายการได้ใช้คำอธิบายของเจ้าหน้าที่ราชการนิยามสถานการณ์ที่เกิดขึ้นกับยายสมว่าเป็น “การเสียรู้หรือเสียค่าไถ่” ซึ่งการใช้คำอธิบายของเจ้าหน้าที่นิยามสถานการณ์ดังกล่าวได้แสดงให้เห็นว่าผู้ที่มีความรู้หรือผู้ที่อยู่ศูนย์กลางของอำนาจอย่างเช่น ภาครัฐ คือผู้ที่สามารถหาข้อสรุปและนิยามสถานการณ์ต่างๆ ได้อย่างชอบธรรม ดังจะเห็นได้บทสนทนาดังนี้

...บางครั้งขั้นตอนที่ได้มาสู่เรื่องนี้มันอาจจะไม่ยุติธรรมสำหรับยายก็จริง

แต่ว่าหลักฐานต่างๆ ทางกฎหมายมันถูกต้องแล้วละ สามียายไปโอนให้เขาจริง พุดตามประสาชาวบ้าน ไม่ได้ว่าพระว่าเจ้า ว่าคนแก่ เขาเรียกว่า เสีย

ค่าโง่ เสียรู้เขาไปแล้ว จะไปเอาอะไรคืน" (รายการสารคดี "คนค้นคน", โทรทัศน์ "ยายสม งามอยู่ ราษฎร์เต็มขั้นแห่งทับทัน")

นอกจากนี้ผู้ผลิตรายการยังใช้คำกล่าวของเจ้าหน้าที่ราชการสรุปถึงสภาพความเป็นจริงตามหลักการทางกฎหมายซึ่งด้านกับสภาพความเป็นจริงในสังคมว่า "เขาพูดกันว่า ทุกคนต้องรู้กฎหมาย นั่นเป็นข้อบังคับ แต่จริงๆ แล้วประชาชนโดยทั่วไปในสังคมไม่มีใครรู้กฎหมายหรอก" (รายการสารคดี "คนค้นคน", โทรทัศน์ "ยายสม งามอยู่ ราษฎร์เต็มขั้นแห่งทับทัน")

จากคำนิยามสถานการณ์ที่เจ้าหน้าที่ราชการเรียกว่า "การเสียรู้" นั้น ได้ทำให้หญิงชราอย่างยายสมตกเป็นชายขอบของความรู้ แต่เมื่อพิจารณาจากคำอธิบายต่อมา จะเห็นได้ว่า ยายสมคือคนส่วนใหญ่ที่ไม่รู้กฎหมาย จากคำกล่าวนี้แสดงให้เห็นว่า ภาวะการเป็นชายขอบมิได้ขึ้นอยู่กับปริมาณแต่ขึ้นอยู่กับความรู้และอำนาจในการให้คำนิยามหรือกล่าวอ้างเป็นหลัก

นอกจากภาพของเจ้าหน้าที่ราชการที่มีความรู้และอำนาจในการนิยามได้ทำให้ยายสมตกอยู่ในภาวะเป็นชายขอบเรื่องความรู้และอำนาจแล้ว การสรุปของคนเดินเรื่อง (ผู้ดำเนินรายการภาคสนาม) ก็ได้ตอกย้ำภาพดังกล่าวให้ชัดเจนยิ่งขึ้น ด้วยบทบรรยายที่ว่า "มีคนอยู่ในชนบทจำนวนไม่น้อยที่ประสบเคราะห์กรรมและถูกเอารัดเอาเปรียบจากความไม่รู้กฎหมาย เช่นเดียวกับยายสม แต่ก็มีไม่มากคนนักที่จะลุกขึ้นมายืนหยัดต่อสู้กับความเชื่อผิดๆ ที่ว่า คนตัวเล็กๆ จะไปสู้อะไรกับเขาได้" (รายการสารคดี "คนค้นคน", โทรทัศน์ "ยายสม งามอยู่ ราษฎร์เต็มขั้นแห่งทับทัน")

ผู้ผลิตรายการได้สร้างภาพหญิงชราในสารคดีตอนนีให้มีส่วนร่วมเรื่องการตกอยู่ภายใต้อำนาจของความรู้เช่นเดียวกับคนอื่นๆ แต่ในขณะเดียวกันก็ได้สร้างความแปลกแยกให้แก่หญิงชราด้วยการสะท้อนภาพการต่อสู้ดิ้นรนในการเอาชนะความไม่รู้ของหญิงชราที่ผู้ผลิตรายการเชื่อว่ามีแตกต่างจากคนอื่นๆ

การยุติรายการแบบมีความสุขหรือแบบสูญเสียต่างก็มีลักษณะร่วมกันอยู่ประการหนึ่งกล่าวคือ ได้แสดงให้เห็นว่าหญิงชารูปแบบการดำเนินชีวิตหรือการกระทำที่เบี่ยงเบน (Deviance) ไปจากครรลองปฏิบัติของหญิงชราหรือบรรทัดฐาน (Norms) ที่คนในสังคมรับรู้

จากนั้นจึงตัดกลับมาที่ห้องอัดรายการ คนนำเรื่อง (ผู้ดำเนินรายการ) ย้ำประเด็นเดียวกันกับที่คนเดินเรื่อง (ผู้ดำเนินรายการภาคสนาม) สรุป แต่ได้เพิ่มเติมในประเด็นเรื่องการต่อสู้

โดยไม่คำนึงถึงเรื่องแพชชั่น และการทำงานของเจ้าหน้าที่ของรัฐในบทบาทของการให้บริการประชาชนอย่างไม่เลือกฐานะและการศึกษา

ดังที่ได้กล่าวไปแล้วเกี่ยวกับลักษณะการปิดรายการของสารคดีทั้ง 5 ตอน ผู้วิจัยสังเกตเห็นว่า เทคนิคสำคัญอย่างหนึ่งที่ผู้ผลิตรายการนำมาใช้ในการปิดเรื่องราวคือ การเปลี่ยนจากสถานที่จริงมาสู่สถานที่ห้องอัดรายการ ซึ่งเทคนิคการปิดเรื่องราวดังกล่าวมีรูปแบบที่สัมพันธ์และเป็นรูปแบบเดียวกันกับที่ผู้ผลิตรายการใช้ในตอนเปิดเรื่อง ซึ่งหากการเปิดเรื่องในลักษณะดังกล่าวหมายถึง การพาตนเองและผู้รับชมรายการออกจากศูนย์กลางไปสู่พื้นที่ความเป็นอื่นในฐานะผู้สังเกตการณ์ (Observer) หรือเป็นการนำผู้ชมรายการไปสัมผัสรูปแบบชีวิตหรือสถานที่ที่ไม่คุ้นเคย เพื่อสร้างความคุ้นเคย บรรยากาศที่สมจริงในการรับชมรายการ และสร้างความกลมกลืนเชื่อมโยงระหว่างเนื้อเรื่อง คนต้นเรื่อง ผู้ดำเนินรายการ และผู้รับชมรายการให้อยู่ในจุดเดียวกัน ซึ่งเมื่อผู้ผลิตรายการได้พาตนเองและผู้รับชมรายการออกไปสำรวจหรือสังเกตการณ์เรื่องต่างๆ เมื่อถึงเวลาที่ต้องพากลับมาในลักษณะเช่นเดิม เพราะพื้นที่ที่เป็นศูนย์กลางหรือพื้นที่หลักที่แท้จริงแล้วอยู่ที่ห้องอัดรายการ ซึ่งก็เปรียบเหมือนการหยุดค้นหาหรือสำรวจเรื่องราวต่างๆ แล้วกลับมาสู่โลกความเป็นจริงของผู้ผลิตรายการและผู้รับชมรายการนั่นเอง

นอกจากนี้ยังแสดงให้เห็นว่า ผู้ผลิตรายการในฐานะชนชั้นกลางก็เปิดกว้างในการนำเสนอภาพเหตุการณ์หรือเรื่องราวต่างๆ ของคนกลุ่มอื่นๆ ในสังคม แต่ทั้งนี้การเสนอภาพดังกล่าวอาจเป็นไปเพื่อประโยชน์ในการสะท้อนตนเอง (Self Reflection) ให้ชัดเจนขึ้น

ส่วนการสรุปรายการ ตอนท้ายของการยุติเรื่องราวของสารคดีทั้ง 5 ตอนนั้นจะมีการกล่าวสรุป 2 ครั้ง คือ ครั้งแรก การกล่าวสรุปจากสถานที่จริงโดยคนเดินเรื่อง (ผู้ดำเนินรายการภาคสนาม) และครั้งที่สอง การกล่าวสรุปในห้องอัดรายการโดยคนนำเรื่อง (ผู้ดำเนินรายการ) จะเห็นได้ว่า การกล่าวสรุปรายการทั้ง 2 ครั้งในรายการสารคดี 5 ตอน เป็นการสรุปโดยผู้ผลิตรายการ ซึ่งผู้ผลิตรายการจะตีความภาพหนึ่งชราจากการรับรู้และเข้าไปสัมผัสวิถีชีวิตเหล่านั้นด้วยตนเอง จากคำบอกเล่าของหญิงชรา และบุคคลที่เกี่ยวข้อง ซึ่งจะเห็นได้จากคำให้สัมภาษณ์ของผู้เขียนบทรายการสารคดีโทรทัศน์ดังนี้

คนนำเรื่องจะเป็นคนกล่าวเปิดเรื่องและกล่าวสรุปในตอนท้าย เหมือนกับหนังสือที่ต้องมีคำนำก่อนและบทสรุปในตอนท้าย...จริงๆ แล้วการสรุปก็จะมาจากคนต้นเรื่องนั่นแหละที่เราได้ผ่านการพูดคุยมา แต่อาจผ่านการสังเคราะห์ในบทคือการพูดให้คนต้นเรื่องของเรามีความชัดเจนมากขึ้นนะค่ะ แต่มันเป็นข้อมูลความจริงจากชีวิตเขานั้นแหละ (จิราพร เกิดประสพ, สัมภาษณ์)

ดังนั้น อาจกล่าวได้ว่า ผู้ผลิตรายการคือผู้มีอำนาจในการสรุปเนื้อหารายการที่แท้จริงเพราะเป็นเจ้าของทุนในการผลิต ในขณะที่หญิงชราที่มีอำนาจในการพูดถึงตนเองเพื่อให้ผู้ผลิตนำไปใช้สนับสนุนและสร้างความชอบธรรมในการสรุปภาพหญิงชราและสถานการณ์ต่างๆ ในตอนท้ายรายการ

จากการวิเคราะห์โครงเรื่อง (Plot) จะเห็นได้ว่าภาพตัวแทนหญิงชราจากรายการสารคดีโทรทัศน์ "คนค้นคน" ทั้ง 5 ตอน มีการปะทะกับวาทกรรมอยู่หลายชุดด้วยกัน ดังที่ผู้วิจัยจะอธิบายให้เห็นดังต่อไปนี้

1. วาทกรรมเรื่องอำนาจทางเศรษฐกิจ (Discourse of Economic Power)

จุดเริ่มต้นของการต่อสู้กับอำนาจจากสารคดีตอนยายสม งามอยู่ ราษฎรเต็มขั้น แห่งทับทัน เกิดจากการถูกตั้งให้เข้าร่วมกับกระบวนการกู้หนี้ยืมสินในฐานะลูกหนี้อย่างเต็มใจ เนื่องจากสภาวะความยากลำบากในการดำเนินชีวิต จนกระทั่งตกเป็นเบี้ยล่างของผู้ที่มีอำนาจทางเศรษฐกิจหรือเจ้าหน้าที่ ที่อาศัยความได้เปรียบทางเศรษฐกิจทำให้ตนได้รับประโยชน์สูงสุดเท่าที่จะทำได้ หญิงชราจึงต้องปะทะหรือต่อสู้กับวาทกรรมดังกล่าวและกลายเป็นคนขายขอบของอำนาจทางเศรษฐกิจไปโดยไม่มีทางเลือก ซึ่งในกรณีที่คนขายขอบต้องปะทะกับอำนาจทางเศรษฐกิจที่ไม่เป็นธรรมนั้น คนขายขอบก็ได้มีวิธีการต่อสู้หรือต่อต้านโดยได้อาศัยอำนาจรัฐเข้ามาช่วย โดยหวังว่าจะได้รับความเป็นธรรมจากอำนาจรัฐซึ่งเปรียบเหมือนอำนาจของประชาชน ส่วนภาพตัวแทนของหญิงชราที่ปรากฏจึงเป็นหญิงชราที่มีฐานะยากจน

2. วาทกรรมเรื่องอำนาจรัฐหรือราชการ (Discourse of Bureaucratic Power)

จุดเริ่มต้นกับการต่อสู้เรื่องอำนาจ (Power) ของสารคดีเรื่องยายไฮ คนหวงแผ่นดินได้เกิดจากการดำเนินโครงการพัฒนาแหล่งน้ำของภาครัฐที่รุกล้ำที่ดินส่วนบุคคลอันเป็นสิทธิอันชอบธรรมของยายไฮ ชันจันทา โดยที่ยายไฮมิได้ยินยอม การกระทำดังกล่าวทำให้หญิงชราซึ่งเป็นชาวบ้านในชนบทต้องลุกขึ้นมาต่อสู้เพื่อทวงสิทธิอันชอบธรรมของตนกลับคืน การถูกรุกล้ำสิทธิอย่างไม่เป็นธรรมจากภาครัฐได้ทำให้หญิงชรากลายเป็นคนขายขอบ และมีผลกระทบต่อการประกอบอาชีพ ความมั่นคงทางด้านเศรษฐกิจ ตลอดจนสภาพชีวิตความเป็นอยู่ของคนในครอบครัวอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้

ถึงแม้ว่าหญิงชราจะมีจุดเริ่มต้นในการปะทะกับวาทกรรมเรื่องอำนาจ (Power) แตกต่างกัน แต่กลับมีวิธีต่อสู้และประสบชะตากรรมในลักษณะเดียวกัน กล่าวคือ การทวงสิทธิอันชอบธรรมด้วยการยื่นเรื่องร้องเรียนหน่วยราชการที่เกี่ยวข้องเป็นเวลานานกว่า 20 ปี แต่ไม่ได้รับคำตอบจากหน่วยราชการใดๆ เลย ซึ่งเมื่อได้รับความช่วยเหลือใดๆ หญิงชราที่เป็นคนขายขอบจึง

เปลี่ยนวิธีการต่อสู้จากการพึ่งพาอำนาจรัฐมาเป็นการพึ่งพาตนเอง โดยเลือกวิธีการต่อสู้ตามวิถีทางของตน เช่น การชวนขวายเป็นความรู้จากตำราเพื่อหาทางออกจากข้อพิพาทที่เกิดขึ้น หรือการใช้แรงและปัญญาจากความสามัคคีของคนในครอบครัวเพื่อหาทางออกให้กับปัญหาเหล่านั้น

อำนาจรัฐที่เคยได้รับความไว้วางใจจากประชาชนจึงถูกท้าทายด้วยการต่อสู้ของคนชายขอบที่ตกอยู่ภายใต้การกดขี่ที่ไม่เป็นธรรม ซึ่งการทำลายต่อสู้ของคนชายขอบนี้ได้สะท้อนให้เห็นความสัมพันธ์แบบไม่เท่าเทียมกันของคนในสังคมที่เกิดจากการเลือกปฏิบัติของภาครัฐ

สภาพตัวตนของหญิงชราที่ปรากฏจึงเป็นภาพของหญิงชราที่ไร้อำนาจการต่อรอง

3. วาทกรรมเรื่องความรู้ (Discourse of Knowledge)

เนื่องจากความเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วในโลกปัจจุบัน ความรู้สมัยใหม่อย่างเช่น กฎหมาย หรือเทคโนโลยี จึงเข้ามามีบทบาทสำคัญต่อชีวิตของคนในสังคมอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ผู้ที่มีความรู้ไม่สอดคล้องกับวิชาการในสังคมปัจจุบันเช่นหญิงชราจึงอาจตกอยู่ในภาวะที่เสียเปรียบหรือกลายเป็นคนชายขอบของความรู้นั้นๆ อย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ หากหญิงชราเพิกเฉยหรือละเลยในเรื่องดังกล่าว แต่หญิงชราที่ปรากฏในรายการสารคดีโทรทัศน์ “คนค้นคน” มิได้มีลักษณะเช่นนั้น หญิงชรากลับพยายามหาวิธีการต่อสู้กับวาทกรรมเรื่องความรู้ด้วยการชวนขวายเป็นความรู้เพิ่มเติมเพื่อเป็นการเพิ่มอำนาจความรู้และสร้างอำนาจต่อรองทางสังคมให้แก่ตนเองมากขึ้น

ภาพตัวตนของหญิงชราที่ปรากฏคือภาพของหญิงชราที่มีความรู้ไม่สอดคล้องกับความรู้ในโลกปัจจุบัน หรือด้อยโอกาสทางการศึกษา แต่มีการต่อสู้กับความไม่รู้เพื่อสร้างอำนาจการต่อรองทางสังคม

4. วาทกรรมเรื่องความทันสมัย (Discourse of Modernism)

เนื่องจากหญิงชราที่ปรากฏโดยส่วนใหญ่มีวิถีชีวิตผูกพันกับธรรมชาติ และประกอบอาชีพเกษตรกรรม จนอาจกล่าวได้ว่า หญิงชราเป็นตัวแทนของสังคมไทยดั้งเดิมหรือสังคมเกษตรกรรมที่มีวิถีชีวิตแบบพอเพียงนั่นเอง แต่เมื่อกาลเวลาผ่านไป กระแสโลกาภิวัตน์ได้เปลี่ยนโฉมหน้าสังคมไทยจากสังคมดั้งเดิมมาเป็นสังคมสมัยใหม่ ที่นิยมเศรษฐกิจแบบทุนนิยมให้ความสำคัญกับการลงทุนด้านเงินตรา และมองวิถีชีวิตสังคมเกษตรกรรมเป็นวิถีชีวิตที่ล้าหลัง ด้อยกว่าสังคมแบบทุนนิยม หญิงชราที่มีวิถีชีวิตในรูปแบบเกษตรกรรมจึงถูกลดบทบาทและกลายเป็นคนชายขอบของสังคมสมัยใหม่ เนื่องจากมิใช่กำลังหลักของเศรษฐกิจแบบทุนนิยม

นอกจากนี้โรคภัย เช่น โรคเอดส์ ซึ่งเป็นโลกที่มาพร้อมกับสังคมสมัยใหม่ก็ส่งผลต่อคนรุ่นเก่าอย่างหญิงชราเช่นกัน ถึงแม้ว่าโรคภัยจะไม่ได้เกิดกับหญิงชราโดยตรง แต่หญิงชราที่ได้รับผลกระทบอย่างรุนแรงหากโรคดังกล่าวเกิดขึ้นกับคนที่ตนรัก เช่น ลูก หรือหลาน เป็นต้น

จากการวิเคราะห์โครงเรื่องพบว่า หญิงชรายังคงวิถีชีวิตรูปแบบเดิมในสังคมสมัยใหม่ จำใจยอมรับกับผลกระทบจากสังคมสมัยใหม่ และได้มีการต่อสู้กับวาทกรรมดังกล่าวอย่างเด่นชัด ส่วนภาพตัวแทนหญิงชราที่ปรากฏจึงเป็นภาพของหญิงที่ได้รับผลกระทบจากสังคมสมัยใหม่

5. วาทกรรมเรื่องความเป็นเมือง (Discourse of Urbanism)

หญิงชราที่ผู้ผลิตรายการนำเสนอจำนวน 5 ตอน เป็นหญิงชราที่มีวิถีชีวิตอยู่ชนบทภาคอีสานจำนวน 4 คน และชนบทภาคกลางจำนวน 1 คน ซึ่งได้สะท้อนให้เห็นถึงความเป็นชายขอบทางภูมิศาสตร์ ตามเกณฑ์เรื่องความเป็นศูนย์กลางหรือเมืองกับชนบทนั่นเอง กล่าวคือ หากพิจารณาจากสายตาคนเมืองที่อยู่ในศูนย์กลางความเจริญนานัปการ ก็จะมีความรู้สึกว่าผู้ที่อยู่ในชนบทห่างไกลความเจริญเป็นผู้ที่ด้อยโอกาสมากกว่าในหลายๆ ด้าน ซึ่งวิธีคิดดังกล่าวมาจากการกีดกัน (exclusion) แบ่งเขาแบ่งเราจากผู้ที่อยู่ในศูนย์กลาง และหยิบบั่นสภาพด้อยให้โดยผู้ที่อาศัยอยู่ห่างไกลจากศูนย์กลางหรือเมืองไม่รู้สึกละอายใจเช่นนั้นเลย ดังนั้น ภาพตัวแทนหญิงชราที่ปรากฏจึงเป็นภาพตัวแทนของหญิงชราที่อาศัยอยู่ในชนบท

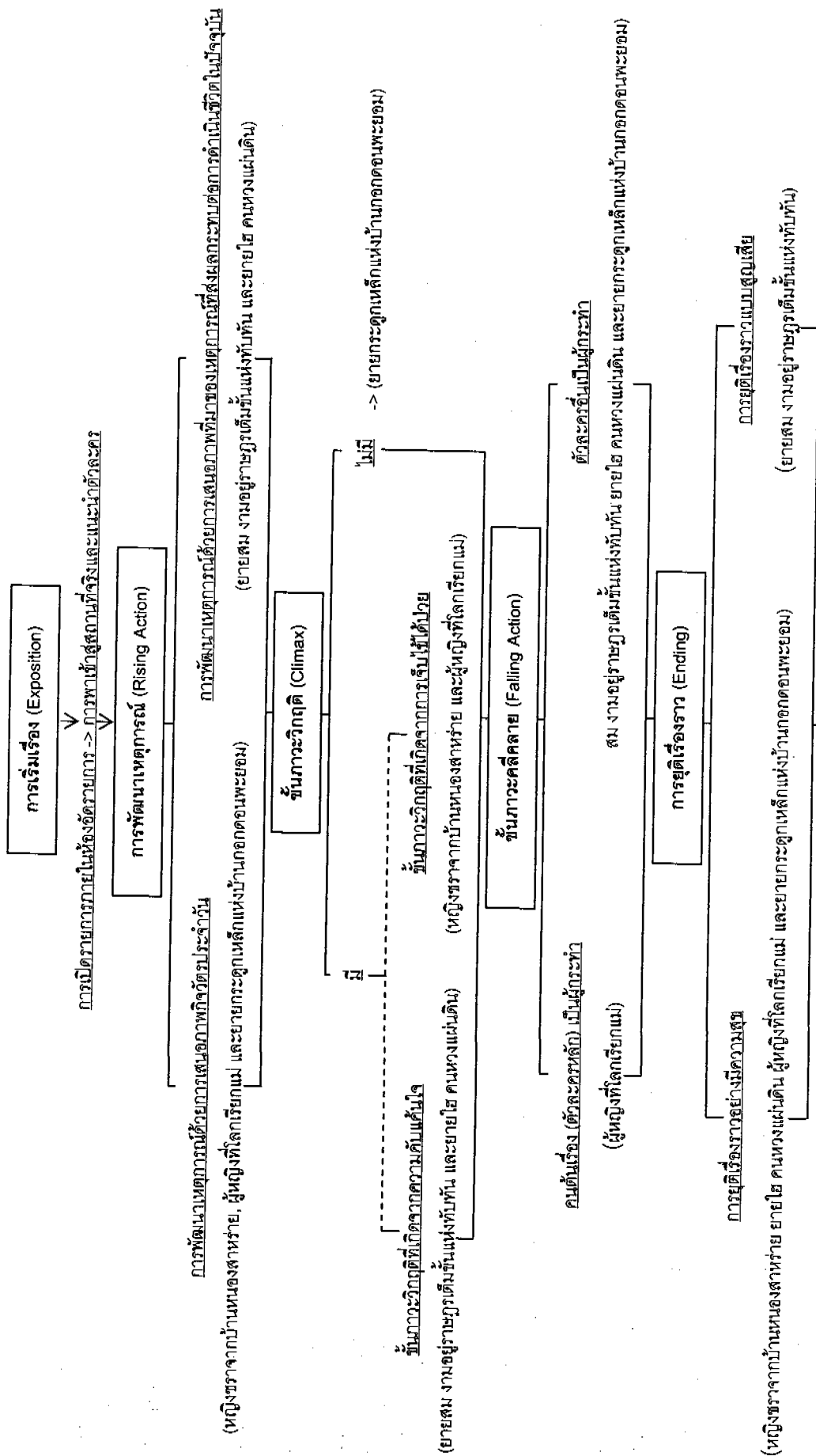
6. วาทกรรมเรื่องความเป็นแม่ (Discourse of Motherhood)

บทบาทความเป็นแม่และการเลี้ยงดูลูกหลานถือเป็นภาพตัวแทนสากลของเพศหญิงในฐานะผู้ให้กำเนิด ซึ่งบทบาทดังกล่าวจะเกิดขึ้นพร้อมอุดมการณ์หรือจิตสำนึกเรื่องความรักบริสุทธิ์อันยิ่งใหญ่ของแม่ที่มีต่อลูก ไม่ว่าตนและลูกจะอยู่ในสภาพที่สุขสันต์ลำบาก ทุกข์ทรมานแสนเจ็บปวดอย่างไรก็ตาม ดังนั้น ภาพตัวแทนหญิงชราที่ปรากฏจึงเป็นภาพตัวแทนของหญิงชราที่ดำรงบทบาทความเป็นแม่ที่รักและเสียสละทุกอย่างเพื่อลูก

การปะทะกับวาทกรรมทั้ง 6 ชุดของภาพตัวแทนหญิงชรา นั้นได้แสดงให้เห็นว่า หญิงชราจะยอมรับบทบาทหรือสภาพของตนก็ต่อเมื่อปะทะกับวาทกรรมเพียงบางชุดเท่านั้น เช่น วาทกรรมเรื่องความทันสมัย วาทกรรมเรื่องความเป็นเมือง และวาทกรรมเรื่องความเป็นแม่ ส่วนวาทกรรมที่หญิงชราไม่มีการต่อสู้ ต่อรองบทบาทหรือสภาพนั้นๆ ก็คือ วาทกรรมที่เกี่ยวข้องกับอำนาจและความรู้ ได้แก่ วาทกรรมเรื่องอำนาจทางเศรษฐกิจ วาทกรรมเรื่องอำนาจรัฐ/ราชการ และวาทกรรมเรื่องความรู้

แผนภูมิที่ 4.1

แสดงการวิเคราะห์โครงเรื่องของรายการสารคดีโทรทัศน์ "คนค้นคน" จำนวน 5 ตอน

การวิเคราะห์โครงเรื่องของรายการสารคดีโทรทัศน์ "คนค้นคน" จำนวน 5 ตอน

2. แก่นความคิด (Theme)

แก่นความคิด (Theme) หมายถึง ความคิดหลัก ความคิดรวบยอด หรือใจความสำคัญที่ผู้ผลิตรายการต้องการนำเสนอและสื่อความหมายไปยังผู้รับชมรายการ ความคิดหลักหรือใจความสำคัญนั้นจะมีเพียงแนวคิดเดียวเท่านั้น แต่อาจมีแนวคิดย่อยอีกหลายแนวคิดก็ได้ โดยที่แนวคิดย่อยนั้นจะคอยสนับสนุนแนวคิดหลักหรือมีแนวคิดไปในทิศทางเดียวกัน ซึ่งจะช่วยให้ผู้รับชมรายการเข้าใจเรื่องราวได้อย่างชัดเจนมากขึ้น

ตอน สม งามอยู่ ราษฎรเต็มขั้นแห่งทับทัน

แก่นความคิดหลัก (Theme) คือ การยืนหยัดต่อสู้เพื่อเรียกร้องความเป็นธรรมและค้นหาความจริงโดยขอความช่วยเหลือจากภาครัฐตามสิทธิอันพึงมีพึงได้รับในฐานะประชาชนคนไทยคนหนึ่ง

แก่นความคิดย่อย คือ

- ความพยายามเอาชนะความไม่รู้ ซึ่งเป็นสาเหตุที่ทำให้ถูกเอารัดเอาเปรียบจากผู้รู้มากกว่าและมีอำนาจมากกว่า จะเห็นได้จากการซื้อประมวลกฎหมายมาศึกษาด้วยตนเองของยายสม
- การทำงานของภาครัฐในฐานะการให้บริการประชาชน ไม่ตอบสนองต่อความทุกข์ยากของประชาชนได้อย่างทั่วถึงและทันเวลา จะเห็นได้จากการปล่อยให้เรื่องราวร้องทุกข์เย็นเยื้อยาวนานกว่า 20 ปี

ตอน หญิงชราจากบ้านหนองสาหร่าย

แก่นความคิดหลัก (Theme) คือ การสร้างกำลังใจและการดำเนินชีวิตให้อยู่ได้ด้วยตนเองของหญิงชราที่ไม่สามารถพึ่งพิงลูกๆ ได้

แก่นความคิดย่อยคือ

- ความมีน้ำใจของคนรอบข้างที่ไม่ใช่ญาติมิตร เช่น ร้านเพชรณมุล ที่ให้ความเอื้อเฟื้อเรื่องสถานที่ในการขายของแก่ยาย โดยไม่คิดค่าเช่า ร้านข้าวแกงเจริญพบ ที่เอื้อเฟื้อเรื่องสถานที่เก็บของ ห้องน้ำ อาหารการกินแก่ยายและหลานทุกมือที่มาขายของ
- ความรักและผูกพันระหว่างยายกับหลาน ที่ยายเลี้ยงมาตั้งแต่เล็ก ซึ่งยายเป็นผู้ดูแลทุกอย่าง ซึ่งได้สะท้อนผ่านภาพที่หลานแต่งกายไปโรงเรียนและให้ยายขณะที่ได้รับเงินจากยายก่อนเดินทางไปโรงเรียน

ตอน ยายไฮ คนหวงแผ่นดิน

แก่นความคิดหลัก (Theme) คือ การยืนหยัดต่อสู้ของประชาชนระดับรากหญ้าของสังคม เพื่อเรียกร้องสิทธิอันชอบธรรมของตนซึ่งถูกรัฐเป็นผู้กระทำการละเมิด จนในที่สุดก็ได้รับชัยชนะถึงแม้ว่าจะเป็นการต่อสู้ที่ยาวนานจนรู้สึกท้อก็ตาม

“แม่ไปหมดทุกที่แล้วลูก...ถึงตอนนี้มันท้อนะลูก...จึงมาอยู่ที่นี่ มันท้อแล้ว...มันไม่มีประตูเปิด ประตูไปแล้ว แม่จึงมาอยู่ตรงนี้ สู้อยู่ตรงนี้ ตายอยู่ที่นี่...บนที่ดินของเราเอง” (รายการสารคดี “คนคั่นคน”, โทรทัศน์ “ยายไฮ คนหวงแผ่นดิน”)

แก่นความคิดย่อย คือ

- ความรักความผูกพันของชาวนาที่มีต่อที่ดินทำกินซึ่งเป็นวิถีชีวิตคนไทยสมัยก่อน และความหวงแหนมรดกตกทอดของปู่ย่าตายาย จะเห็นได้จากคำพูดของยายไฮ ดังนี้

“ข้าวก็คือต้นทุนชีวิต ถ้าบ่มีเงิน เขาก็ขายข้าว เห็นปลามา เขาก็แลกกิน พริกมา...เขาก็แลกเอา มะเขือมา เขาก็แลกเอา เงินมา...เขาก็แลกเอา เขาแลกได้ทุกชนิด มีข้าวเท่ากันกับมีเงิน เขาจะไปได้ขนาดไหน..ลูกเอ๋ย ‘เงินบ่มีอยู่ลุง ข้าวบ่มีอยู่เล่า’ มีแต่จะจนลงเรื่อย ๆ ถ้ามีข้าวทุกอย่างก็จะเข้ามา” ยายไฮ

“ทำไมถึงรักที่นา” คนเดินเรื่อง

“นี่คือสิ่งที่เลี้ยงชีวิตเรา...เราเป็นคนมาได้ก็เพราะที่นา ทุกข์จนเราก็ออยู่กับที่นา เพราะว่าเราเป็นลูกชาวนา” ยายไฮ (รายการสารคดี “คนคั่นคน”, โทรทัศน์ “ยายไฮ คนหวงแผ่นดิน”)

- ความรักสามัคคีของคนในครอบครัวที่พร้อมจะต่อสู้ เผชิญปัญหา และร่วมทุกข์ร่วมสุขไปด้วยกัน ที่สะท้อนมาจากคำพูดลูกสาวคนหนึ่งของยายไฮ

ทุกคนตัดสินใจร่วมกันแล้วว่าจะมีเหตุการณ์อะไรต่างๆ เกิดขึ้น ไม่ว่าจะเป็นทางใด เราพร้อม พร้อมเสมอที่จะรับความลำบาก แม่เคยพูดว่า ถ้าเรารู้สึกว่ามันมีปัญหา แต่ถ้าเราถอยหนีปัญหา และไม่เข้าแก้ปัญหาหรือว่าไม่ต่อสู้ ถ้าเรายอมถอยแม้แต่ก้าวเดียว เราก็แพ้ เหมือนเรายอมจำนนต่อสิ่งอะไรที่มันไม่ถูกต้อง แต่ถ้าว่าเรามีปัญหาหรือเราเจอปัญหา ถ้าเรารู้ ลุกขึ้นสู้ และขยัน อดทน มันก็มี 2 ทาง ให้เลือก หนึ่ง ถ้าเรารู้เต็มที่แล้ว ถ้าเราแพ้ เราก็ต้องยอมรับชะตากรรม แต่สอง ถ้าเรารู้เต็มที่แล้วเราชนะ แล้วเราจะเลือกทางสู้หรือทางถอย แม่เคยพูดอย่างนี้ให้ลูกๆ ฟังเสมอ (รายการสารคดี “คนคั่นคน”, โทรทัศน์ “ยายไฮ คนหวงแผ่นดิน”)

- การทำงานของภาครัฐในฐานะการให้บริการประชาชน ไม่ตอบสนองต่อความทุกข์ยากของประชาชนได้อย่างทั่วถึงและทันเวลา จะเห็นได้จากการปล่อยให้เรื่องราวร้องทุกข์เย็นเยื่อยาวนานกว่า 27 ปี

ตอน ผู้หญิงที่โลกเรียกแม่

แก่นความคิดหลัก (Theme) คือ ความรักโดยปราศจากเงื่อนไขของแม่ที่มีต่อลูก ความยิ่งใหญ่ของการเสียสละทุกอย่าง ไม่ว่าจะเป็นทรัพย์สินเงินทอง หรือความลำบากกายเพื่อให้ลูกสบายและมีความสุข จะเห็นได้จากตอนที่ยายเคลื่อนไปรับยาที่โรงพยาบาลเป็นประจำทุกเดือน ให้มณฑา ลูกสาวคนสุดท้าย ที่ป่วยเป็นโรคเอดส์และตาบอด โดยเดินทางด้วยการปั่นจักรยานเป็นระยะทางกว่า 10 กม. ซึ่งยายบอกว่า "ปั่นไม่ไหวก็ต้องไหว ความรักลูก สงสารลูก กลัวลูกตาย" (รายการสารคดี "คนค้นคน", โทรทัศน์ "ผู้หญิงที่โลกเรียกแม่")

ตอน ยายกระดูกเหล็กแห่งบ้านกอกดอนพะยอม

แก่นความคิดหลัก (Theme) คือ การเรียนรู้ที่จะใช้ชีวิตอยู่กับความยากจนและความทุกข์ยากอย่างมีความสุข และความขยันหมั่นเพียรในการงานของหญิงชรา

แก่นความคิดย่อยคือ ความรักระหว่างยายกับหลาน และความรักระหว่างพี่น้อง ซึ่งความรักที่เกิดขึ้นนี้เป็นความเข้มแข็งทางจิตใจที่ทำให้การใช้ชีวิตอยู่กับความยากจนและความทุกข์มีความหมายมากขึ้น

จากแก่นความคิดหลักของรายการสารคดีจำนวน 5 ตอนที่น่ามาศึกษา ผู้วิจัยวิเคราะห์ภาพตัวแทนของหญิงชราที่ปรากฏในรายการสารคดี "คนค้นคน" โดยพิจารณาร่วมกับลักษณะความเป็นชายขอบ ได้ข้อค้นพบดังต่อไปนี้

ตารางที่ 4.3

แสดงภาพตัวแทนหญิงชราที่ได้จากแก่นความคิดหลักและลักษณะ

ความเป็นชายขอบของภาพตัวแทนหญิงชรา

ภาพตัวแทนหญิงชรา ที่ได้จากแก่นความคิดหลัก	ลักษณะความเป็นชายขอบ	ตอนของรายการสารคดี
1. ผู้ที่มีชีวิตอย่างดิ้นรนต่อสู้ 1.1 การดิ้นรนต่อสู้กับอำนาจเพื่อ เรียกร้องความเป็นธรรม 1.2 การดิ้นรนต่อสู้เพื่อหาเลี้ยงชีพ	ความเป็นชายขอบในมิติ อำนาจทางสังคม ความเป็นชายขอบในมิติ เศรษฐกิจ	- ยายสม งามอยู่ ราษฎรเต็มขั้นแห่งทับทัน - ยายไฮ คนหวงแผ่นดิน - หญิงชราจากบ้านหนองสาหร่าย - ยายกระดุกเหล็กแห่งบ้านกอกดอนพะยอม
2. ผู้ที่มีฐานะยากจนในชนบท 2.1 ผู้ที่มีฐานะยากจนในชนบทเขต ภาคอีสาน - จ.สุรินทร์ - จ.อุบลราชธานี - จ.นครราชสีมา - จ.บุรีรัมย์ 2.2 ผู้ที่มีฐานะยากจนในชนบทเขต ภาคกลาง - จ.อุทัยธานี	ความเป็นชายขอบในมิติ เศรษฐกิจและภูมิศาสตร์/ ภูมิลำเนา	- ยายสม งามอยู่ ราษฎรเต็มขั้นแห่งทับทัน - ยายไฮ คนหวงแผ่นดิน - หญิงชราจากบ้านหนองสาหร่าย - ยายกระดุกเหล็กแห่งบ้านกอกดอนพะยอม - ผู้หญิงที่โลกเรียกแม่
3. ผู้ที่ใช้ชีวิตแบบพึ่งตนเอง	ความเป็นชายขอบในมิติการ ดำเนินชีวิตที่แตกต่างจาก หญิงชรากระแสหลัก	- หญิงชราจากบ้านหนองสาหร่าย - ยายกระดุกเหล็กแห่งบ้านกอกดอนพะยอม
4. ผู้ที่มีความรู้ไม่สอดคล้องกับปัจจุบัน	ความเป็นชายขอบในมิติ การศึกษา	- ยายสม งามอยู่ ราษฎรเต็มขั้นแห่งทับทัน - ยายไฮ คนหวงแผ่นดิน - หญิงชราจากบ้านหนองสาหร่าย - ผู้หญิงที่โลกเรียกแม่ - ยายกระดุกเหล็กแห่งบ้านกอกดอนพะยอม
5. ผู้ที่ไร้อำนาจการต่อรองทางสังคม	ความเป็นชายขอบในมิติ อำนาจทางสังคม	- ยายสม งามอยู่ ราษฎรเต็มขั้นแห่งทับทัน - ยายไฮ คนหวงแผ่นดิน - หญิงชราจากบ้านหนองสาหร่าย - ผู้หญิงที่โลกเรียกแม่ - ยายกระดุกเหล็กแห่งบ้านกอกดอนพะยอม

ตารางที่ 4.3
แสดงภาพตัวแทนหญิงชราที่ได้จากแก่นความคิดหลักและลักษณะ
ความเป็นชายขอบของภาพตัวแทนหญิงชรา

ภาพตัวแทนหญิงชรา ที่ได้จากแก่นความคิดหลัก	ลักษณะความเป็นชายขอบ	ตอนของรายการสารคดี
6. ผู้ที่ได้รับผลกระทบจากด้านมิติของ สังคมสมัยใหม่ เช่น โครงการพัฒนา ชนบท โรคเอดส์	ความเป็นชายขอบในมิติความ ทันสมัย	- ยายไฮ คนหวงแผ่นดิน - ผู้หญิงที่โลกเรียกแม่
7. ผู้ที่มีบทบาทความเป็นแม่และการ เลี้ยงดูลูกหลาน	ภาพตัวแทนที่สอดคล้องกับ ความหมายหญิงชรากระแส หลัก	- ผู้หญิงที่โลกเรียกแม่ - หญิงชราจากบ้านหนองสาหร่าย - ยายกระดูกเหล็กแห่งบ้านกอกดอนพะยอม

เมื่อพิจารณาถึงการสร้างความหมายของภาพตัวแทนที่ปรากฏในแนวคิดหลักของรายการสารคดีทั้ง 5 ตอน เมื่อนำมาเปรียบเทียบกับบทบาท/ความหมายของผู้สูงอายุที่มีมาแต่อดีต พบว่า ภาพตัวแทนหญิงชราที่ปรากฏมีบทบาท/ความหมาย หรือครองปฏิบัติในการดำเนินชีวิตเปลี่ยนแปลงไปจากผู้สูงอายุในอดีตโดยทั่วไป 5 ประการด้วยกัน ดังมีรายละเอียดต่อไปนี้

1. หญิงชราคือผู้ที่มีชีวิตดิ้นรนต่อสู้

โดยปกติของสังคมไทยแล้ว ผู้สูงอายุจะต้องเกษียณอายุจากหน้าที่การงานตามกฎหมายเกณฑ์ของสังคมเมื่ออายุ 60 ปี ซึ่งถือว่าเป็นผู้ที่เริ่มเข้าสู่วัยชราจึงควรได้รับการพักผ่อนจากการทำงาน หรือดิ้นรนต่อสู้กับสิ่งต่างๆ แล้วหันมาใช้ชีวิตที่สุขสงบแทน แต่ภาพของหญิงชราที่ปรากฏในรายการสารคดีโทรทัศน์ “คนค้นคน” มิได้เป็นไปตามบรรทัดฐานที่สังคมกำหนดไว้ หญิงชราจากรายการสารคดีทั้ง 5 ตอน ยังคงต้องทำงานหาเลี้ยงชีพตนเองและลูกหลานอย่างที่ไม่สามารถหยุดพักได้เนื่องจากปัญหาทางด้านเศรษฐกิจ อีกทั้งยังมีปัญหาเรื่องการไม่ได้รับความเป็นธรรมเรื่องที่ดินทำกินที่สร้างความคับแค้นใจให้จนไม่สามารถปล่อยวางและมีวิถีชีวิตเช่นคนชราทั่วไปได้

2. หญิงชราคือผู้ที่ใช้ชีวิตแบบพึ่งตนเอง

วัฒนธรรมในสังคมไทยแต่ดั้งเดิมได้ปลูกฝังเรื่องความกตัญญูรู้คุณผู้ใหญ่และการเคารพยกย่องผู้อาวุโสให้แก่ลูกหลาน โดยได้สะท้อนผ่านการดูแลพ่อแม่ยามแก่เฒ่าทดแทนคุณที่ท่านดูแลเรามาเมื่อครั้งยังเล็ก ซึ่งจากผลการวิจัยของนภาพร ขโยวรรณ และจอห์น โนเดล (อ้างถึงใน บรรลุ ศิริพานิช, 2542, น. 147) ที่ศึกษาประเด็นเรื่องความต้องการสถานที่อยู่อาศัยยามสูงอายุพบว่า ผู้สูงอายุต้องการอยู่กับครอบครัวสูงถึง 96.5% แต่ภาพตัวแทนหญิงชราในรายการสารคดี

โทรทัศน์ “คนค้นคน” มีลักษณะแตกต่างไปจากครรลองปกติของสังคมไทย กล่าวคือหญิงชราในรายการดังกล่าวโดยส่วนใหญ่มีรูปแบบชีวิตที่ต้องพึ่งตนเองเป็นหลัก ซึ่งในบางครั้งก็ได้สร้างความสะเทือนใจและน้อยเนื้อต่ำใจให้แก่หญิงชราที่ตนเองถูกลูกทอดทิ้งให้อยู่เพียงลำพังและบางคนยังนำหลานมาให้เลี้ยงอีก

3. หญิงชราคือผู้มีความรู้ไม่สอดคล้องกับวิชาการปัจจุบัน

ผู้ใหญ่หรือผู้สูงอายุนอกจากจะเป็นบรรพบุรุษหรือมีสายเลือดสืบต่อกันมาแล้ว ยังมีบทบาทเป็นครูผู้ประสาทวิชาชีพลีลาอีกด้วย เช่น ในสมัยก่อนตระกูลใดมีความถนัดเรื่องช่างไม้ ช่างทอง หรือประกอบอาชีพชาวประมง ผู้เฒ่าผู้แก่ที่มีความรู้ก็จะถ่ายทอดวิชาชีพมายังลูกหลาน เป็นต้น แต่ในปัจจุบันความรู้ดังกล่าวหาได้ในรั้วโรงเรียน และความรู้บางอย่างของผู้เฒ่าผู้แก่ก็ไม่สอดคล้องกับวิชาความรู้ที่ต้องการในปัจจุบัน ดังนั้น บทบาทความเป็นครูของผู้เฒ่าผู้แก่จึงค่อยๆ เลือนหายไป ซึ่งหากนำมาเปรียบเทียบกับภาพตัวแทนหญิงชราที่ปรากฏในรายการก็จะเห็นได้ว่า หญิงชราไม่มีความรู้ทางวิชาการแบบที่สังคมสมัยใหม่ต้องการ เช่น การที่หญิงชราไม่มีความรู้ทางด้านกฎหมายจนกระทั่งต้องไปซื้อหนังสือกฎหมายมาศึกษาเพิ่มเติมเพื่อจะได้รู้เท่าทันการพิพากษาของศาล

4. หญิงชราคือผู้ที่ไร้อำนาจการต่อรองทางสังคม

ในอดีตผู้สูงอายุไทยมักจะมีสถานภาพทั้งในครอบครัวและสังคมภายนอกค่อนข้างสูง จนถึงกับมีคำพังเพยว่า “เดินตามผู้ใหญ่นาไม่กัด” สะท้อนให้เห็นถึงอำนาจบารมีของผู้สูงอายุในอดีตที่มีอิทธิพลในภาวะของผู้นำ ผู้ที่มีประสบการณ์มากกว่าจนสามารถชี้ถูกผิดเพื่อให้ผู้มีประสบการณ์น้อยกว่าอย่างลูกหลานดำเนินรอยตามได้ แต่ในปัจจุบันอำนาจของผู้สูงอายุหรือคนชราได้ลดลงน้อยลงกว่าในอดีต เช่น หากคนในสังคมพิจารณาในมิติทางเศรษฐกิจ คนชราจะเป็นกลุ่มที่ไม่ก่อให้เกิดมูลค่าทางเศรษฐกิจและยังอาจเป็นภาระพึ่งพิงของคนในครอบครัวและสังคมอีกด้วย วิธีคิดดังกล่าวเป็นการกีดกัน (exclusion) ออกจากสภาพสังคมปัจจุบันจึงทำให้หญิงชราถูกลดอำนาจและความสำคัญลงจนอาจถูกมองข้ามไปได้

ภาพตัวแทนหญิงชราที่ปรากฏในรายการสารคดี “คนค้นคน” ในประเด็นเรื่องผู้ที่ไร้อำนาจต่อรอง ก็จะทำให้เห็นว่ามีความสอดคล้องกับภาพของคนชราในปัจจุบันที่ถูกลดอำนาจลง กล่าวคือ เจ้าหน้าที่ของรัฐได้ละเลยและเพิกเฉยกับปัญหาของหญิงชรา ซึ่งสะท้อนให้เห็นความไร้อำนาจการต่อรองทางสังคมของหญิงชรา

5. หญิงชราคือผู้ที่ได้รับผลกระทบจากสังคมสมัยใหม่

เนื่องมาจากหญิงชราจัดเป็นมนุษย์คนหนึ่งที่อยู่อาศัยอยู่ในสังคม ดังนั้น เมื่อเกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคม หญิงชราย่อมได้รับผลกระทบไปด้วย กล่าวคือ รูปแบบสังคมสมัยใหม่ อาจทำให้คนหนุ่มสาวต้องละทิ้งถิ่นฐานบ้านช่องในต่างจังหวัดเพื่อไปขายแรงงานในเมือง แล้วปล่อยให้พ่อแม่ผู้แก่เฒ่าอยู่กันเพียงลำพัง หรืออาจนำลูกมาฝากให้เลี้ยง หรือการได้รับผลกระทบจากลูกหลานที่ป่วยด้วยโรคเอดส์ เป็นต้น สิ่งเหล่านี้นอกจากจะทำลายความสงบสุขของครอบครัวและสังคมดั้งเดิมแล้ว ยังมีผลกระทบต่อวิถีในการดำเนินชีวิตของหญิงชราด้วย เช่น หญิงชราอาจต้องทำงานมากขึ้นหรือไม่สามารถหยุดพักจากการงานได้เนื่องจากยังคงมีภาระที่ต้องรับผิดชอบอยู่นอกจากความเหนื่อยทางกายที่ไม่สามารถหยุดพักได้ ปัญหาที่รุนแรงก็อาจมีผลต่อจิตใจของหญิงชราได้มากเช่นกัน

นอกจากการพิจารณาการเปลี่ยนความหมายของภาพตัวแทนหญิงชราแล้ว เมื่อวิเคราะห์การสร้างภาพตัวแทนที่ได้จากแก่นความคิดหลักของสารคดีที่ผู้ผลิตรายการนำเสนอ พบว่า ภาพของหญิงชราโดยส่วนใหญ่ที่ผู้ผลิตรายการนำเสนอเป็นภาพตัวแทนหญิงชราที่มีความสัมพันธ์กับความเป็นชายขอบ แต่จะมีภาพตัวแทนของหญิงชราอยู่ลักษณะหนึ่งที่ถือเป็นภาพตัวแทนหญิงชราตามวาทกรรมหลักของสังคม ก็คือ ภาพตัวแทนหญิงชราในบทบาทความเป็นแม่และการเลี้ยงดูลูกหลาน ซึ่งถือเป็นมายาคติแบบเดิมและเป็นบทบาทที่ถูกสร้างให้ดูเป็นธรรมชาติ (naturalized role) ของลูกผู้หญิงทุกคนในฐานะผู้ให้กำเนิด ภาพตัวแทนกระแสหลักดังกล่าวได้แสดงให้เห็นว่า ถึงแม้หญิงชราจะถูกมองว่าเป็นคนชายขอบแต่ในภาวะความเป็นชายขอบก็ยังมีความหมายบางอย่างที่สอดคล้องกับบทบาทของคนปกติทั่วไป การเกี่ยวร้อยบทบาทความเป็นชายขอบกับบทบาทกระแสหลักเข้าไว้ด้วยกันนี้ก็เพื่อแสดงความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างกันนั่นเอง

ปัจจัยสำคัญอีกประการหนึ่งที่ค้นพบจากการวิเคราะห์แก่นเรื่องก็คือ นอกจากหญิงชราจะมีความเป็นชายขอบตามเกณฑ์เรื่องเพศสภาพ วัย และโอกาสทางสังคมแล้ว เกณฑ์เรื่องฐานะทางเศรษฐกิจหรือความยากจน ภูมิลำเนา และกระแสโลกาภิวัตน์ในการสร้างสังคมสมัยใหม่ ยังเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้หญิงชราต้องตกอยู่ในฐานะคนชายขอบอย่างมีอาจจะปฏิเสธได้ ดังนั้น จึงอาจสรุปได้ว่า วิธีการสร้างภาพตัวแทนของหญิงชราที่ปรากฏในแนวความคิดหลักนี้ ผู้ผลิตรายการได้สร้างจากมุมมองของผู้ที่อยู่ศูนย์กลางหรือในเมือง และผู้ที่มีฐานะทางเศรษฐกิจเหนือกว่า ซึ่งจะเห็นได้จากหญิงชราที่นำเสนอส่วนใหญ่มีภูมิลำเนาอยู่ในต่างจังหวัด และนำเสนอเฉพาะผู้ที่มีฐานะยากจน

3. ความขัดแย้ง (Conflict)

ความขัดแย้ง (Conflict) คือ สิ่งที่ทำให้เรื่องราวเหตุการณ์หรือตัวละครมีความยุ่งยากมากขึ้น การศึกษาความขัดแย้งนั้นก็จะทำให้เข้าใจเนื้อเรื่องได้อย่างกระจ่างชัดนั่นเอง

จากการวิเคราะห์การเล่าเรื่อง ประเด็นความขัดแย้ง (Conflict) ผู้วิจัยพบว่า มีสารคดีจำนวน 1 ตอน ที่ไม่มีความขัดแย้งใดๆ เกิดขึ้นในระหว่างการดำเนินเรื่อง นั่นคือ สารคดีตอนยายกระดูกเหล็กแห่งบ้านกอกดอนพะยอม ซึ่งผู้เขียนบทรายการโทรทัศน์ได้กล่าวถึงลักษณะความขัดแย้ง (Conflict) ที่ปรากฏในรายการสารคดีโทรทัศน์ “คนค้นคน” ไว้ว่า “ความขัดแย้งมันเกิดขึ้นเองโดยวิถีของเขา โดยข้อมูลข้อเท็จจริงจากชีวิตเขา แต่ถ้ามันไม่มีความขัดแย้งเลย นอกจากจะไม่สนุกแล้ว มันก็ยังไม่เป็น drama ซึ่งเป็นความขัดแย้งที่เกิดขึ้นโดยธรรมชาติที่เราารู้อยู่แล้วว่ามันเกิดกรณีขัดแย้ง เป็นประเด็นที่ทำให้เกิดความขัดแย้งยิ่งขึ้น...ไม่จำเป็นว่าทุกตอนต้องมีความขัดแย้ง ถ้ามีก็จะเกิดขึ้นเอง” (จิราพร เกิดประสพ, สัมภาษณ์)

จากคำให้สัมภาษณ์ของจิราพร เกิดประสพ ในฐานะผู้เขียนบทรายการสารคดีโทรทัศน์ ดังกล่าว นอกจากจะตอบคำถามในประเด็นเรื่องความขัดแย้งในการเล่าเรื่องแล้วนั้น ยังได้สะท้อนให้เห็นทัศนะของผู้ผลิตรายการที่มองวิถีชีวิตของหญิงชราอย่างแตกต่าง โดยจะเห็นได้จากการพูดถึง “วิถีของเขา” “ชีวิตเขา” และ “ธรรมชาติที่เราารู้อยู่แล้ว” ซึ่งสะท้อนให้เห็นจุดยืนของผู้ผลิตรายการที่มองหญิงชราในชนบทด้วยสายตาคนหนุ่มสาววัยทำงานที่มีวิถีชีวิตส่วนใหญ่ในเมืองหลวง และข้อสังเกตอีกอย่างหนึ่งที่ผู้วิจัยพบในบทสัมภาษณ์ก็คือ ถึงแม้ว่าความขัดแย้งดังกล่าวจะเป็นความขัดแย้งที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ แต่รายการโทรทัศน์หรือผู้ผลิตรายการก็เป็นผู้ทำหน้าที่ตีความ/อธิบาย/ให้ความหมายความขัดแย้งนั้นให้คนส่วนใหญ่รับรู้ด้วย

Muller and Williams (1985, p. 42-43 อ้างถึงใน ฉลองรัตน์ ทิพย์พิมาน, 2539, น. 12) ได้แบ่งความขัดแย้งไว้เป็น 4 ประเภทได้แก่

1. ความขัดแย้งระหว่างมนุษย์กับมนุษย์
2. ความขัดแย้งระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ
3. ความขัดแย้งระหว่างมนุษย์กับสิ่งที่เหนือธรรมชาติ
4. ความขัดแย้งภายในจิตใจ

ในการวิเคราะห์ความขัดแย้งที่ปรากฏในรายการสารคดี “คนค้นคน” ในตอนที่มิ้นหญิงชราเป็นคนต้นเรื่อง ผู้วิจัยได้อาศัยเกณฑ์ของ Muller and Williams มาเป็นกรอบในการวิเคราะห์ซึ่งปรากฏความขัดแย้งอยู่ 2 ลักษณะดังต่อไปนี้

3.1 ความขัดแย้งระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ ปรากฏอยู่ในรายการสารคดีจำนวน 2 ตอน กล่าวคือ

ตอนยายสม งามอยู่ ราษฎรเต็มขั้นแห่งทับทัน

ยายสม งามอยู่ มีความคับแค้นใจต่อการทำงานของเจ้าหน้าที่ราชการที่ล่าช้า และไม่มีคำตอบให้แก่เรื่องที่ดินทำกินที่ตนร้องเรียน ซึ่งตนได้ยื่นเรื่องดังกล่าวต่อหน่วยราชการหลายแห่ง มาเป็นเวลานานถึง 20 ปี

ความขัดแย้งดังกล่าวได้คลี่คลายลง เมื่อเจ้าหน้าที่ฝ่ายกฎหมายของทำเนียบรัฐบาล ซึ่งเป็นเพศชาย ได้ให้คำอธิบายแก่ยายสม

ตอนยายไฮ คนหวงแผ่นดิน

ผู้วิจัยพบจากความขัดแย้งระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ในสารคดีตอนนี้ 2 ฉากด้วยกันคือ

1. ฉากที่ชาวบ้านรู้สึกไม่พอใจและไม่เห็นด้วยที่ครอบครัวยายไฮทุบเขื่อนกันอ่างเก็บน้ำห้วยละห้า เพื่อเอาที่ดินที่โดนน้ำท่วมจากการสร้างอ่างเก็บน้ำคืน เพราะเชื่อว่ายายไฮได้รับค่าชดเชยแล้ว และการกระทำดังกล่าวมีคนอยู่เบื้องหลัง

“เขาทำลาย เราต้องตามมารักษาไว้ ถ้าพวกเราไม่รักษา...ไม่มีใครรักษา”

สมศักดิ์ ศุภโคตร (ผู้ใหญ่บ้านหมู่ 10 ต.นาตาล)

“ชาวบ้านแถวนี้ เขายินยอมหมด...ทั้งแม่ใส...แม่ไฮ พอหลายปีผ่านไป ก็มารื้อฟื้นเรื่องขึ้นใหม่ อยากได้ค่าเสียหายคืน” ชาวบ้าน ต.นาตาล

“เด็กน้อยโง่ๆ เท่านั้นทำแบบนี้ มันโง่นะ ทำแบบนี้” (รายการสารคดี “คนค้นคน”, โทรทัศน์ “ยายไฮ คนหวงแผ่นดิน”)

ความขัดแย้งได้คลี่คลายลงเมื่อมีเจ้าหน้าที่ระดับจังหวัดเข้ามาไกล่เกลี่ย

2. ฉากที่ยายไฮพูดถึงการร้องเรียนต่อหน่วยราชการเรื่องผลกระทบจากการสร้างอ่างเก็บน้ำห้วยละห้าจนน้ำท่วมทับที่นาของตน โดยที่ตนมิได้เซ็นเอกสารยินยอม แต่ก็ไม่ได้ได้รับความเสียหายแลแก้ไขปัญหามาจากภาครัฐมาเป็นเวลากว่า 27 ปี

ความขัดแย้งดังกล่าวได้คลี่คลายลงเมื่อเรื่องดังกล่าวได้รับการพิจารณาจากภาครัฐอีกครั้ง และมีมติให้คืนที่ดินให้แก่ยายไฮ

3.2 ความขัดแย้งภายในจิตใจ ปรากฏอยู่ในรายการสารคดีจำนวน 3 ตอน ดังนี้

ตอน สม งามอยู่ ราษฎรเต็มขั้นแห่งทับทัน

ยายสม งามอยู่ รู้สึกขัดแย้งภายในจิตใจเกี่ยวกับคำตัดสินคดีของศาลที่ตอนแรกตนเป็นฝ่ายชนะคดี แต่ต่อมาเมื่อถูกฟ้องกลับ ตนกลับเป็นฝ่ายแพ้คดีและต้องเสียที่ดินจำนวน 12 ไร่ ให้แก่เจ้าหนี้

ความขัดแย้งภายในจิตใจของยายสมเกิดจากยายสมรู้สึกว่าตนไม่ได้รับความเป็นธรรมจากคำพิพากษาของศาล ความขัดแย้งภายในจิตใจเริ่มทวีคูณขึ้น เมื่อยายสมนำเรื่องดังกล่าวร้องเรียนต่อหน่วยราชการก็ไม่ได้รับคำตอบจากหน่วยราชการใดมาเป็นเวลากว่า 20 ปี

ความขัดแย้งดังกล่าวยังเป็นความขัดแย้งระหว่างความรวยกับความจน และการรู้หนังสือและการไม่รู้หนังสือ ซึ่งเป็นการเปรียบเทียบแบบคู่ตรงข้ามและเป็นเรื่องของอำนาจ (Power) และความรู้ (Knowledge) ดังจะเห็นได้จากเสียงสะท้อนจากอดีตสามี และลูกสาวว่า "อาตมาว่าอย่าไปสู้กะเขาเลย มันนานมาแล้ว... ทุกข์ เดือดร้อน ไม่สบายใจ เข้าวัดทำบุญดีกว่า เรื่องแล้วก็แล้วไป" พระอธิการณอินทร์ (อดีตสามี) (รายการสารคดี "คนค้นคน", โทรทัศน์ "สม งาม อยู่ ราษฎรเต็มขั้นแห่งทับทัน")

ลูกเต้าก็บอกกันทุกคน ให้เลิกเดินชะแม๋ แก่แล้ว เข้าวัดทำบุญทำทานเถอะ ยังไงก็สู้เขาไม่ได้หรอก เขามันรวย เขามีพี่น้อง รวยๆ มีแต่ราชการอย่างเดียว คนยากคนจนไปสู้ผงหมึกเขาไม่ได้ว่าจี้ คิดไปมันก็ไม่คุ้มเสียเวลา... คิดว่าไม่ได้เป็นของเราก็อแล้วกัน" เสียน งามนั๊ก (ลูกสาว) (รายการสารคดี "คนค้นคน", โทรทัศน์ "สม งาม อยู่ ราษฎรเต็มขั้นแห่งทับทัน")

ความคับแค้นในจิตใจของยายสมคลี่คลายลงเมื่อได้เข้ารับฟังคำชี้แจงจากเจ้าหน้าที่ฝ่ายกฎหมาย ทำเนียบรัฐบาล

ตอน หญิงชราจากบ้านหนองสาหร่าย

ความขัดแย้งที่เกิดขึ้นกับคนต้นเรื่อง (ตัวละครหลัก) เป็นความขัดแย้งภายในจิตใจที่ยายเสงี่ยมต้องให้กำลังใจแก่ตนเองในการมีชีวิตอยู่และต้องพึ่งพิงตนเองเป็นหลัก ในขณะเดียวกันก็รู้สึกผิดหวัง น้อยใจลูกๆ ที่เลี้ยงแล้วไม่ได้ด้อย่างที่หวัง และไม่เคยกลับมาเหลียวแล ยายเลยเป็นเวลา 20 กว่าปี จนในบางครั้งยายเสงี่ยมถึงกับนั่งร้องไห้คนเดียว

"ร้องให้ทำไมยาย" คนเดินเรื่อง "น้อยใจ" ยายเสงี่ยม

"น้อยใจใครล่ะครับยาย" "น้อยใจลูกหลาน"

"ยายมีลูกกี่คนครับ" คนเดินเรื่อง

"5 คน ชาย 4 หญิง 1" ยายเสงี่ยม

"แล้วตอนนี้ไปไหนหมดครับ ทำไมไม่มาดูแลยายเลย"

"ไม่มีใครดู มีแต่คนที่ 4 ... (ขณะนี้ติดคุกเนื่องจากเสพยาบ้า) คนหมั่นนั้นเขาไม่มาอยู่หรอก..."

"ตอนที่เขายังเล็กๆ ยายหวังไว้ไหมครับ ว่าโตขึ้นมาจะได้ฝากผีฝากไข้"

"ไม่หวัง ไม่คิดหวังเลย ขอว่าให้แต่เขาบวชเรียนให้แล้วก็ให้เขาไป...ปวารณาแค่นั้นเอง"

"แล้วที่หวังจากลูกสมหวังบ้างไหมครับ"

"ไม่มีสมหวังสักคนเลย ยิ่งคนนี้ยิ่งเจ็บหลาย ทั้งน้ำตา ทั้งอะไร ยังต้องมานั่งเลี้ยงลูกเขาอีก" (รายการสารคดี "คนค้นคน", โทรทัศน์ "หญิงชราจากบ้านหนองสาหร่าย")

การสนทนาดังกล่าวสะท้อนให้เห็นความเข้าใจของห้วอกคนเป็นแม่ที่ถูกลูกๆ ทอดทิ้ง ไม่เห็นค่าและความสำคัญเมื่อยามแก่เฒ่า และความขัดแย้งดังกล่าวไม่ปรากฏแนวทางการคลี่คลาย

ตอน ยายไฮ คนหวงแผ่นดิน

ยายไฮรู้สึกว่ตนถูกภาครัฐกระทำการละเมิดสิทธิด้วยการสร้างอ่างเก็บน้ำห้วยละห้าโดยที่ตนไม่ได้เห็นยินยอม แล้วน้ำก็ได้ท่วมทับที่ดินทำกินของตนจนหมดสิ้น และทางราชการก็ไม่เคยได้จ่ายค่าชดเชยใดๆ ทั้งสิ้น การเป็นผู้เสียผลประโยชน์จากโครงการของรัฐอย่างที่ไม่ได้รับการเหลียวแล ทำให้ยายไฮยื่นหนังสือร้องเรียนไปยังหน่วยราชการที่เกี่ยวข้องแต่ก็ไม่ได้รับการแก้ไข จนเวลาผ่านไป 27 ปี ซึ่งทำให้ยายไฮท้อแท้และเกิดความคับแค้นใจต่อปัญหาที่เกิดขึ้นกับตน 0๐ สะท้อนความรู้สึกเป็นคำพูดว่า "ลูกหลานเขาถามว่า 'ร้องให้ทำไมละแม่เฒ่า' ร้องให้เพราะมาหาแม่ ก็มีแต่กระดุก ที่นาก็มีแต่ นส.3 ไม่มีที่ทำกิน ทั้งที่มีสิทธิเต็มขั้น เพราะเสียภาษีที่นาทุกปี นี่คือการมเวรที่ฉันมีอยู่กับที่นาฉัน" (รายการสารคดี "คนค้นคน", โทรทัศน์ "ยายไฮ คนหวงแผ่นดิน")

นอกจากนี้ความคับแค้นใจต่อโครงการของรัฐและการร้องเรียนราชการของยายไฮ ได้ระบายออกมาเป็นเพลงแหล่ ดังนี้ "เป็นหยั่งหนอ ทำมาเป็นจั่งซี่ บ่ชื่อตรง นายพะวงเรื่องง่าย ตายไปบ่คิดฮอด นายบ่มีวันฮอด คิดฮอดแล้ว หวังด้อมราษฎร" (รายการสารคดี "คนค้นคน", โทรทัศน์ "ยายไฮ คนหวงแผ่นดิน")

ความคับแค้นใจของยายไฮได้รับการคลี่คลายเมื่อหน่วยราชการที่เกี่ยวข้องมีมติให้คืนที่ดินให้แก่ยายไฮ

ดังที่ได้กล่าวมาแล้วว่า ภาพความขัดแย้งที่ปรากฏในรายการสารคดีโทรทัศน์ "คนค้นคน" มี 2 ลักษณะ คือ ความขัดแย้งภายในจิตใจของหญิงชราซึ่งเป็นความขัดแย้งระดับปัจเจก

และความขัดแย้งระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ซึ่งเป็นความขัดแย้งในระดับสังคม ความขัดแย้งทั้ง 2 ลักษณะมีความสัมพันธ์และมีปฏิกิริยาต่อกัน กล่าวคือ สาเหตุของความขัดแย้งภายในจิตใจมักจะมาจากความขัดแย้งในระดับสังคม ดังจะเห็นได้จาก ความคับแค้นใจของยายสม และยายไฮ เป็นต้น ดังนั้นอาจสรุปได้ว่า ความขัดแย้งภายในจิตใจของหญิงชรามีสาเหตุมาจากการตกอยู่ในฐานะผู้ถูกกระทำของสังคมหรือผู้มีอำนาจ และความขัดแย้งดังกล่าวสามารถจัดให้หายไปได้ในทันทีที่ความขัดแย้งระดับสังคมคลี่คลายลง

นอกจากนี้จากรายการสารคดีโทรทัศน์ทั้ง 5 ตอน ผู้วิจัยยังได้พบว่า ผู้ผลิตรายการมักวางรูปแบบความขัดแย้งในลักษณะคู่ตรงข้าม (Binary Opposition) เพื่อให้ภาพความขัดแย้งดังกล่าวปรากฏชัดเจนขึ้น ซึ่งสามารถสรุปได้ดังนี้

ตารางที่ 4.4

แสดงความขัดแย้ง (Conflict) ในลักษณะคู่ตรงข้าม (Binary Opposition)
ที่ปรากฏในรายการสารคดีโทรทัศน์ “คนค้นคน”

ประเด็นความขัดแย้ง	คู่ตรงข้ามที่ปรากฏ	
1. เพศ	เพศหญิง	เพศชาย
2. วัย	วัยชรา	วัยทำงาน
3. ภูมิศาสตร์	ชนบท	เมือง
4. บทบาททางสังคม	ชาวบ้าน	ราชการ
5. ฐานะทางเศรษฐกิจ	จน	รวย
6. การศึกษา	ด้อยการศึกษา	มีการศึกษา

การใช้แนวคิดแบบคู่ตรงข้ามในการจัดแบ่งสิ่งต่างๆ ให้เข้าพวกเช่นนี้ จะมีความหมายเกิดขึ้นก็ต่อเมื่อคนในสังคมได้จัดลำดับให้ความสำคัญกับคู่ตรงข้ามนั้นๆ ในเชิงเปรียบเทียบ กล่าวคือ เมื่อคนส่วนใหญ่ในสังคมเห็นว่ามีชั่ววูหนึ่งที่ดีกว่า อีกชั่ววูหนึ่งก็จะอยู่ในสภาพที่ด้อยกว่านั่นเอง และเมื่อได้มาพิจารณาเรื่องความขัดแย้ง (Conflict) ที่ผู้ผลิตรายการได้ประกอบสร้างขึ้นในลักษณะคู่ตรงข้าม (Binary Opposition) ทั้ง 6 ประเด็นแล้วนั้น ผู้วิจัยพบว่า ลักษณะของหญิงชราได้ตกอยู่ในคู่ตรงข้ามที่มีความหมายในเชิงลบหรือลักษณะที่ด้อยกว่าอีกชั่ววูหนึ่งเสมอไม่ว่าจะพิจารณาหญิงชราจากประเด็นเรื่องเพศ วัย หรือประเด็นใดๆ ก็ตาม ซึ่งการตกอยู่ในชั่วตรงข้ามที่มี

ลักษณะด้อยกว่าเช่นนี้ ย่อมทำให้ภาพตัวแทนหญิงชราที่ปรากฏในรายการสารคดีเป็นภาพตัวแทนที่อยู่ในสภาพด้อย ไม่เป็นที่ปรารถนาของคนส่วนใหญ่ และก่อให้เกิดความเป็นชายขอบได้ในที่สุด

4. ตัวละคร (Character)

ตัวละคร หมายถึง บุคคลที่มีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กับเรื่องราวในเรื่องเล่า นอกจากนี้ยังหมายรวมถึงบุคลิกลักษณะของตัวละคร โดยตัวละครจะต้องมีองค์ประกอบสองส่วนเสมอคือ ส่วนที่เป็นความคิด (Conception) และส่วนที่เป็นพฤติกรรม (Behavior)

ในการศึกษาครั้งนี้ผู้วิจัยได้แบ่งประเภทตัวละครเป็นตัวละครหลายมิติ (Rounded Character) และตัวละครมิติเดียว (Flat Character) รวมถึงจำแนกตามคุณสมบัติของตัวละคร โดยแบ่งเป็นตัวละครผู้กระทำ (Active) หมายถึง ตัวละครที่มีความเข้มแข็ง ต่อสู้ ไม่เกรงกลัวต่อสิ่งใด และตัวละครผู้ถูกกระทำ (Passive) หมายถึง ตัวละครที่มีความอ่อนแอ หรือถูกทำให้อ่อนแอ ทุกข์ท้อ ได้รับผลกระทบจากการกระทำของผู้อื่น เป็นต้น มาเป็นเกณฑ์การวิเคราะห์ร่วมกัน ซึ่งสามารถสรุปได้ดังนี้

4.1 ตัวละครหลายมิติ (Rounded Character) หมายถึงตัวละครที่มีประวัติภูมิหลัง หรือการให้ที่มาของการกระทำ ผู้ผลิตรายการมักใช้ในการนำเสนอตัวละครหลัก ซึ่งในรายการสารคดีทั้ง 5 ตอน มีตัวละครหลักดังต่อไปนี้

- ยายสม งามอยู่ จากรายการสารคดีตอน ยายสม งามอยู่ ราษฎรเต็มขั้นแห่งทับทัน อายุประมาณ 72 ปี ผิวคล้ำ รูปร่างสันทัด กระฉับกระเฉง แต่งกายด้วยเสื้อคอกระเช้าและผ้าถุงเวลาอยู่บ้าน ใส่เสื้อผ้าลูกไม้เวลาไปติดต่อราชการสวมรองเท้าแตะหูกินหมาก ประกอบอาชีพตามฤดูกาลตามธรรมชาติเหมือนเกษตรกรชาวอีสานทั่วไป เช่น งามหอยจับ ปลุกหม่อน เลี้ยงไหม ทอผ้า

ยายสมเป็นคนที่รักความถูกต้อง ความยุติธรรม และมีความมุ่งมั่นในการต่อสู้ ดังคำที่ยายพูดไว้ว่า “ใครทำผิดก็ต้องว่าไปตามผิด ใครทำถูกก็ต้องว่าไปตามถูก แต่ยายไม่ได้ทำผิด ยายก็ต้องต่อสู้” มีการศึกษาน้อย แต่มีความขยันหมั่นเพียรในการขวนขวายหาความรู้ เช่น การซื้อประมวลกฎหมายมาศึกษาด้วยตนเอง นอกจากนี้ยังมีความคิดแตกต่างจากคนรุ่นเดียวกันโดยทั่วไปที่มักกลัวการติดต่อราชการ

จากการเล่าเรื่องราวในอดีตของผู้ผลิตรายการสรุปได้ว่า ยายสม งามอยู่ เป็นตัวละครที่ถูกกระทำ (Passive) มาก่อน เนื่องจากเป็นคนยากจน ไม่มีการศึกษา และถูกเอาเปรียบจากเจ้านี่ซึ่งเป็นผู้ที่มีอำนาจมากกว่า ต่อมาเมื่อยายสมไปติดต่อขอไถ่ที่ดินและเจ้านี่ไม่ยอมคืนที่ดินให้ ยายสมได้เปลี่ยนบทบาทมาเป็นผู้กระทำ (Active) กล่าวคือ เป็นผู้ยื่นฟ้องต่อศาลในครั้งแรกเพื่อให้เจ้านี่คืนที่ดิน และการยื่นหยัดต่อสู่ ศึกษาประมวลกฎหมาย เขียนคำร้อง ยื่นฟ้องต่อหน่วยราชการต่างๆ ด้วยตนเอง เมื่อแพคดีในครั้งที่ 2

- ยายเสงี่ยม สีเมือง จากรายการหญิงชราจากบ้านหนองสาหร่าย อายุ 80 กว่าปี ผมหงอกทั้งศีรษะ หลังอ้อม เดินไม่ค่อยไหว ผิวคล้ำ รูปร่างผอม แต่งกายด้วยเสื้อมีแขนและผ้าถุง สวมรองเท้าแตะหูก มีอาชีพขายผักพื้นเมือง เครื่องครัว และเครื่องเทศต่างๆ ย่านสะพานควาย กรุงเทพมหานคร เป็นคนขยันทำมาหากิน เข้มแข็ง ใจบุญ รักหลาน รับภาระในการเลี้ยงดูหลานและการเป็นหัวหน้าครอบครัว ซึ่งสะท้อนจากการให้สัมภาษณ์ของลูกสะใภ้ว่า “โดยมากยายเป็นหลักในตอนนั้น เพราะพี่มีเงินเดือนบางที่ไม่เหลือ แยกไปขายของมา มี...แกก็ไปเสียค่าน้ำค่าไฟแล้วก็ให้ลูกหลานกิน” (รายการสารคดี “คนค้นคน”, โทรทัศน์ “หญิงชราจากบ้านหนองสาหร่าย”)

เมื่อพิจารณาตามคุณสมบัติตัวละคร ยายเสงี่ยม สีเมืองจัดเป็นตัวละครผู้กระทำ กล่าวคือ เป็นคนที่เข้มแข็งและพึ่งพาตนเองได้

- ยายไฮ ชันจันทา จากสารคดีตอนยายไฮ คนหวงแผ่นดิน อายุประมาณ 76 ปี ผิวคล้ำ รูปร่างผอม ผมหงอกเลา กระฉับกระเฉง แต่งกายด้วยเสื้อคอกระเช้าและผ้าถุงเวลาอยู่บ้าน สวมรองเท้าแตะหูก มีอาชีพขาวนา

ยายไฮเป็นคนที่รักความถูกต้อง ความยุติธรรม ปกป้องสิทธิของตนและลูกหลาน มีความเป็นผู้นำ เข้มแข็ง กล้าเผชิญปัญหา สำนึกในบุญคุณของผืนดิน มีความรักและความภาคภูมิใจในอาชีพขาวนา

“สำหรับยายที่ดินผืนนี้มันหมายถึงอะไร หมายถึงชีวิตหรือครับ” คนเดินเรื่อง

“แม่นั้น...ไม่ใช่ว่าจะหมายถึงชีวิตของแม่คนเดียว หมายถึงชีวิตทั้งหมด ลูก

หลาน เหลน โหลน...และที่กำลังเกิดใหม่” ยายไฮ (รายการสารคดี “คน

ค้นคน”, โทรทัศน์ “ยายไฮ คนหวงแผ่นดิน”)

นอกจากนี้ยายไฮยังยึดหลักตนเป็นที่พึ่งแห่งตน โดยกล่าวว่า “ตัวของตนเป็นที่พึ่งของตน เราอยาก เราไม่กิน ใครจะกินให้เรา เราอยากได้ เราไม่หา ใครจะหาให้เรา”

พฤติกรรมของยายไฮ ชันจันทา ที่ปรากฏในงานสารคดีมีที่มาจากการถูกผู้มีอำนาจกระทำการละเมิดสิทธิเรื่องที่ดินทำกิน ยายไฮจึงเปลี่ยนบทบาทของตนจากการเป็น

ผู้ถูกกระทำมาเป็นผู้กระทำ (Active) เอง ถึงแม้ว่าอยู่ในสถานะที่มีอำนาจการต่อรองด้อยกว่าก็ตาม กล่าวคือ การถูกละเลยจากหน่วยงานของรัฐซึ่งเป็นผู้ที่มีอำนาจเหนือกว่ามาเป็นระยะเวลานาน

- ยายเคลือ สนิธิรักษ์ จากรายการสารคดีตอนผู้หญิงที่โลกเรียกแม่ อายุ 68 ปี มีอาชีพเก็บผักริมรั้วขาย ใบหน้าเศร้าหมอง ผิวดำคล้ำ รูปร่างท้วม แต่งกายด้วยเสื้อคอกระเช้าและผ้าถุงเวลาอยู่บ้าน สวมรองเท้าแตะ มีสัญชาติญาณของความเป็นแม่อยู่เต็มเปี่ยม มีความรักและเป็นห่วงลูกเสมอไม่ว่าลูกจะเป็นอย่างไรก็ตาม เป็นคนมัธยัสถ์ ประหยัด อดออม และคิดถึงวันข้างหน้า

ยายเคลือเป็นตัวละครถูกกระทำ (Passive) ที่ได้รับผลกระทบจากความล้มเหลวของสังคมสมัยใหม่ กล่าวคือ ต้องดูแลลูกสาวที่ป่วยเป็นโรคเอดส์ ลักษณะของการถูกกระทำได้สะท้อนผ่านคำพูดของยายเคลือว่า “ก็เนี่ย...เป็นอะไรเนี่ยต้องมาหาแม่ทุกคน ถ้าเวลาทุกข์มาหาแม่ ถ้าเวลาสุขเขาก็เจียบไป” (รายการสารคดี “คนค้นคน”, โทรทัศน์ “ผู้หญิงที่โลกเรียกแม่”)

- ยายดี ชาลี จากรายการสารคดีตอนยายกระดูกเหล็กแห่งบ้านกอกดอนพะยอม อายุประมาณ 73 ปี ผิวดำคล้ำ รูปร่างผอม แต่งกายด้วยเสื้อคอกระเช้าและผ้าถุงเวลาอยู่บ้าน ร่างกายแข็งแรง แต่มีโรคประจำตัวคือโรคไต อาชีพรับจ้างโดยลักษณะงานจะขึ้นอยู่กับฤดูกาลตามธรรมชาติ เป็นคนหนักเอาเบาสู้ ขยันหมั่นเพียร รักหลาน และมีมุมมองต่อสิ่งต่างๆ ในทางบวก เช่น ถึงแม้ตนเองจะจนหรือลำบากอย่างไรแต่ตนเองก็ไม่ค่อยมีความทุกข์ ดังในบทสนทนาตอนหนึ่งขณะเดินกลับบ้านหลังจากการผัดข้าวหลงว่า

“บ่มีทุกข์จักเชื่อ มีแต่ม่วน” (ไม่เคยมีทุกข์สักครั้ง มีแต่สนุกไป)

“ทุกข์แน่ บ่ทุกข์แน่” (ทุกข์บ้าง ไม่ทุกข์บ้าง)

“จะเอาความทุกข์มาใส่ตัวทำไม” (จะเอาความทุกข์มาใส่ตัวทำไม)

(รายการสารคดี “คนค้นคน”, โทรทัศน์ “ยายกระดูกเหล็กแห่งบ้านกอกดอนพะยอม”)

พฤติกรรมและความคิดของยายดี ชาลี ที่เห็นเด่นชัดคือ การเป็นคนหนักเอาเบาสู้ มีทัศนคติที่ดีในการใช้ชีวิตพร้อมกับความจนและความยากลำบาก เมื่อพิจารณาตามคุณสมบัติตัวละครจัดเป็นตัวละครผู้กระทำ (Active) นั่นคือ เป็นคนที่เข้มแข็ง พึ่งพาตนเองได้ และมีความคิดเป็นตัวของตัวเอง

เมื่อพิจารณาตัวละครหลักจากรายการสารคดีจำนวน 5 ตอน พบว่า มีตัวละครจำนวน 4 ตอนที่มີคุณสมบัติเป็นผู้กระทำ (Active) และอีก 1 ตอนที่มີคุณสมบัติเป็นผู้ถูกกระทำ (Passive) ดังนี้

ตารางที่ 4.5
แสดงข้อมูลตัวละครหลัก ลักษณะการกระทำ และคุณสมบัติตัวละคร
ที่ปรากฏในรายการสารคดีโทรทัศน์ "คนค้นคน"

ตัวละครหลัก	ชื่อสารคดีตอน	ลักษณะการกระทำ ที่ปรากฏ	คุณสมบัติตัวละคร
ยายสม งามอยู่	- ยายสม งามอยู่ ราษฎรเต็มขั้นแห่ง ทับทัน	- ดิ้นรนต่อสู้เพื่อทวงสิทธิเรื่องที่ดิน ของตน ด้วยการ ศึกษาประมวล กฎหมาย เขียนคำร้อง และยื่นฟ้อง ศาลด้วยตนเอง เป็นต้น	ตัวละครหลายมิติ (Rounded Character) และเป็นผู้กระทำ (Active)
ยายเสียม สีเมือง	- หญิงชราจากบ้านหนองสาหร่าย	- ดิ้นรนต่อสู้เพื่อการหาเลี้ยงชีพ ตนเองและหลาน	ตัวละครหลายมิติ (Rounded Character) และเป็นผู้กระทำ (Active)
ยายโฮ ชันจันทา	- ยายโฮ คนหวงแผ่นดิน	- ดิ้นรนต่อสู้เพื่อทวงสิทธิเรื่องที่ดิน ของตน ด้วยการร้องเรียนหน่วย ราชการ จนในที่สุดตัดสินใจทุบ เขื่อน	ตัวละครหลายมิติ (Rounded Character) และเป็นผู้กระทำ (Active)
ยายเคื้อ สนิธิรักษ์	- ผู้หญิงที่โลกเรียกแม่	- ได้รับผลกระทบความยากลำบาก ทางกายและความทุกข์ทางจิตใจ จากลูกสาวที่ป่วยเป็นโรคเอดส์ถึง 2 คน และลูกชายที่ป่วยเป็นโรค ตับ	ตัวละครหลายมิติ (Rounded Character) และเป็นผู้ถูกกระทำ (Passive)

ตารางที่ 4.5 (ต่อ)

แสดงข้อมูลตัวละครหลัก ลักษณะการกระทำ และคุณสมบัติตัวละคร
ที่ปรากฏในรายการสารคดีโทรทัศน์ “คนค้นคน”

ตัวละครหลัก	ชื่อสารคดีตอน	ลักษณะการกระทำ ที่ปรากฏ	คุณสมบัติตัวละคร
ยายดี ชาลี	- ยายกระดุกเหล็กแห่งบ้านกอก คอนพะยอม	- ดิ้นรนต่อสู้เพื่อการหาเลี้ยงชีพของ ตนและหลาน	ตัวละครหลายมิติ (Rounded Character) และเป็นผู้กระทำ (Active)

จากการวิเคราะห์การเล่าเรื่อง ในประเด็นเรื่องตัวละครพบว่า ความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างคนต้นเรื่องหรือตัวละครหลักกับสังคมอยู่ในลักษณะที่ไม่เท่าเทียมกัน โดยคนต้นเรื่องที่เป็นหญิงชราจะตกเป็นผู้ที่อยู่ในสภาพด้อย ไม่ว่าจะเป็นพิจารณาในเรื่องเพศภาวะ วัย การอยู่ห่างไกลความเจริญ หรือโอกาสทางสังคม ก็ตาม สภาพด้อยดังกล่าวยังถูกสังคมกระทำการกดทับซ้ำเติมอีกด้วยการละเลย ไม่ให้ความสำคัญ ใส่ใจต่อเสียงเรียกร้องของตน จึงทำให้ในที่สุดหญิงชราต้องเปลี่ยนสถานะจากผู้ถูกกระทำ (Passive) มาเป็นผู้กระทำ (Active) เพื่อต่อสู้เรียกร้องและต่อรองอำนาจตามแนวทางที่ตนพึงกระทำได้ดังจะเห็นได้จากภาพที่ปรากฏในรายการสารคดี ซึ่งการเปลี่ยนสถานะของหญิงชรา นั้นเป็นผลมาจากการกระทำของสังคมนั่นเอง

ถึงแม้ว่าภาพตัวแทนหญิงชราโดยส่วนใหญ่ (4 ใน 5 คน) ที่ปรากฏในรายการสารคดีโทรทัศน์ “คนค้นคน” จะโดนกดทับ ลดอำนาจจากสังคมส่วนใหญ่ แต่หญิงชราก็ได้ดิ้นรนต่อสู้ และต่อรองกับอำนาจนั้นตามวิถีทางที่ตนพึงมีและพึงปฏิบัติได้ ดังนั้น จึงอาจสรุปได้ว่าคนต้นเรื่องหรือตัวละครหลักหญิงชราที่ปรากฏในรายการสารคดีโทรทัศน์ “คนค้นคน” เป็นภาพตัวแทนหญิงชราที่มีลักษณะเบี่ยงเบน (Deviance) ออกไปจากบรรทัดฐานสังคม (Norms) หรือครองปฏิบัติของหญิงชราที่คนส่วนใหญ่ในสังคมรับรู้ ทั้งนี้ เนื่องมาจากการเปิดพื้นที่ของรายการโทรทัศน์ที่เปิดโอกาสให้หญิงชราพูดถึงตนเองเพื่อให้ผู้ผลิตรายการสร้างความหมายหญิงชราขึ้นมาใหม่ (Re-Definition) กล่าวคือ แม้ว่าการรับรู้ของคนทั่วไปหญิงชราอาจเป็นผู้อ่อนแอ ต้องการการดูแลหรือมีลักษณะเป็นผู้ถูกกระทำ (Passive) แต่ในรายการโทรทัศน์ ผู้ผลิตรายการกลับสร้างให้หญิงชราเป็นผู้เข้มแข็ง ต่อสู้ปัญหา และพึ่งพาตนเองเป็นหลัก ซึ่งลักษณะดังกล่าวเป็นลักษณะผู้กระทำ (Active) นั่นเอง

4.2 ตัวละครมิติเดียว (Flat Character) หมายถึงตัวละครที่ไม่มีที่มาหรือภูมิหลัง ปรากฏอยู่ในการนำเสนอ อาจเป็นตัวละครที่ทำหน้าที่สนับสนุนตัวละครหลัก ในรายการสารคดีทั้ง 5 ตอน ปรากฏตัวละครมิติเดียวดังนี้

ตอน สม งามอยู่ ราชวรเดิมขึ้นแห่งทับทัน

- พระอธิการอินทร์ คุตฺโก (อดีตสามียายสม งามอยู่) บวชเป็นพระ อยู่วัดศิริประชาพัฒนาราม จังหวัดสุรินทร์ เป็นคนไม่รู้หนังสือ มีลักษณะประนีประนอม เรื่องที่ผ่านมาแล้วก็ให้ผ่านไป ยอมรับสภาพ เป็นตัวละครผู้ถูกกระทำ (Passive) เช่น การเซ็นเอกสารยินยอมเจ้าหน้าที่หน้าศาลด้วยความกลัวโดยที่ไม่รู้เนื้อความในเอกสาร

พระอธิการอินทร์ คุตฺโก เป็นตัวละครที่มีพฤติกรรมตรงข้ามกับยายสม จึงช่วยเสริมลักษณะเด่นของยายสมที่ไม่กลัวในสิ่งที่ไม่ถูกต้องให้ชัดเจนขึ้น

ตอน หญิงชราจากบ้านหนองสาหร่าย

- สามีภรรยาที่เป็นเจ้าของร้านเพชร, เจ้าของร้านข้าวแกง เชิญพบ, แม่ค้าที่ตลาดย่านสะพานควาย, คนขับรถสามล้อเครื่อง และเจ้าหน้าที่สถานีรถไฟ คือตัวละครเสริมที่ทำหน้าที่สะท้อนภาพความมีน้ำใจที่หยิบยื่นให้ยายเสงี่ยม

ตอน ยายไฮ คนหวงแผ่นดิน

- พ่อฟอง ชันจันทา สามียายไฮ ซึ่งมีบทบาทการเรียกร้องไม่โดดเด่นเท่ายายไฮ แต่เป็นผู้ที่อยู่เคียงข้างและคอยสนับสนุน (Supporter) การกระทำของยายไฮ

- เขมพร เขมสีดา ลูกคนที่ 8 ของยายไฮ มีความเป็นนักสู้ รักแม่ และคอยอยู่เคียงข้างยายไฮ ในการเรียกร้องที่ดินทำกินคืน

ตอน ผู้หญิงที่โลกเรียกแม่

- มณฑา ลูกสาวคนสุดท้องของยายเคลือ อายุ 30 ปีเศษ เป็นผู้ป่วยที่ติดเชื้อ H.I.V. ซึ่งได้ส่งผลให้ตาบอดทั้งสองข้าง ยายเคลือรับกลับมาอยู่ด้วยเมื่อตอนป่วยหนักและดูแลรักษาจนอาการดีขึ้น บางครั้งมีอาการฉุนเฉียวเนื่องจากความหงุดหงิดการป่วยใช้ทางกายและดวงตาที่มองไม่เห็น

- ไล้ทอง ลูกสาวอีกคนหนึ่งของยายเคลือ อาศัยอยู่เขตทุ่งครุ กรุงเทพมหานคร มีอาชีพกวาดขยะ ติดเชื้อ H.I.V. เช่นกัน

- สุเทพ ลูกชายคนกลาง ซึ่งป่วยเป็นโรคตับแข็งขั้นรุนแรง ซึ่งไม่สามารถรักษาได้

ตอน ยายกระดูกเหล็กแห่งบ้านกอกดอนพะยอม

- บักลี เป็นหลานชายคนโต อายุประมาณ 12 ปี เป็นเด็กดี มีหน้าที่ดูแลน้องทั้งเรื่องเสื้อผ้า อาหาร และช่วยงานในบ้าน จัดเป็นตัวละครมิติเดียวและเป็นตัวละครผู้กระทำ

- อีนางหลอด บักบี และบักไต้ หลานของยายดี ชาลี ไม่มีบทบาทมากนัก ปรากฏในรายการเฉพาะตอนที่พี่น้องมีกิจกรรมร่วมกันเท่านั้น เช่น ตอนแต่งตัว ซึ่งจักรยานไปโรงเรียน ทานข้าวร่วมกัน และจับปูนา เป็นต้น

การพิจารณาตัวละครทั้ง 2 ลักษณะดังที่ได้กล่าวมานี้มีการปรากฏตัวในรายการอย่างชัดเจน และตัวละครมิติเดียว (Flat Character) จะทำหน้าที่สนับสนุนตัวละครหลัก ซึ่งตัวละครมิติเดียวส่วนใหญ่จะเป็นบุคคลในครอบครัว กลุ่มคนที่มีสภาพชีวิตความเป็นอยู่ที่ดี/มีน้ำใจ และกลุ่มคนที่มีลักษณะการประกอบอาชีพหาเข้ากินค่าเหมือนกัน เช่น แม่ค้าขายผัก คนขับสามล้อเครื่อง เป็นต้น

นอกจากการพิจารณาตัวละครตามลักษณะดังกล่าว ผู้วิจัยเห็นว่ายังมีตัวละครอีกกลุ่มหนึ่งที่มีบทบาทต่อการดำเนินชีวิตของตัวละครหลักหรือคนต้นเรื่อง นั่นคือ ตัวละครที่เป็นคู่ตรงข้ามกับตัวละครหลัก ซึ่งจะชี้แจงให้เห็นดังต่อไปนี้

ตอน สม งามอยู่ ราชภรเต็มขันแห่งทับทัน

- เจ้าหนี่ เป็นตัวละครที่มีความขัดแย้งกับยายสม โดยยายสมกล่าวถึงขณะที่สนทนากับคนเดินเรื่องเกี่ยวกับสาเหตุการสูญเสียที่ดินทำกินให้แก่เจ้าหนี่จำนวน 12 ไร่ ภาพของเจ้าหนี่จากการบอกเล่าของยายสมและลูกสาวก็คือ เป็นคนมีฐานะ มีหน้าที่การงานที่น่านับถือ ส่วนใหญ่ประกอบอาชีพราชการ เจ้าหนี่เป็นตัวละครที่ไม่ปรากฏตัว

- เจ้าหนี่ที่ฝ่ายกฎหมาย ทำเนียบรัฐบาล ปรากฏตอนท้ายรายการในฐานะข้าราชการที่มีความรู้ด้านกฎหมาย เป็นผู้ที่มีอำนาจอธิบาย วินิจฉัย และสรุปข้อพิพาทเรื่องที่ดินที่ค้างคาใจยายสมมากกว่า 20 ปี การแต่งกายของเจ้าหนี่ที่ราชการเป็นการแต่งกายตามลักษณะสากลทั่วไป กล่าวคือ สวมเสื้อเชิ้ตแขนยาว กางเกงสแล็ค มิได้ใส่ชุดข้าราชการ

ภาพโดยรวมของข้าราชการที่ปรากฏในรายการสารคดี คือ หน่วยงานที่ทำงานล่าช้า ไม่ตอบสนองต่อความต้องการหรือแก้ไขปัญหาให้ประชาชนได้อย่างทันท่วงที

ตอน หญิงชราจากบ้านหนองสาหร่าย

- ลูกๆ ของยายเสงี่ยม ไม่ปรากฏตัวในรายการ ทราบจากการบอกเล่าของยายเสงี่ยมว่า ไม่เคยกลับมาเยี่ยมเป็นเวลา 20 ปีแล้ว สะท้อนให้เห็นว่าเป็นผู้ที่ไม่มีความกตัญญูซึ่งอาจเป็นภาพตัวแทนของคนอีกรุ่นหนึ่งที่อาศัยในเขตเมือง

ตอน ยายไฮ คนหวงแผ่นดิน

- ชาวบ้าน บ้านโนนตาล ปรากฏตัวในรายการเมื่อทราบข่าวยายไฮทูปเชื่อน มีลักษณะของชาวบ้านทั่วไปที่มักเชื่อถือข่าวลือและใช้อารมณ์ในการตัดสินเรื่องราวต่างๆ

- เจ้าหน้าที่ตำรวจในพื้นที่ ปรากฏตัวในรายการตอนที่เข้ามาควบคุมสถานการณ์บริเวณที่ยายไฮทูปเชื่อน โดยเจ้าหน้าที่ตำรวจได้สวมชุดข้าราชการตำรวจ ยืนเอามือโพล่หลังอยู่บริเวณสันเขื่อน และภายในมือนั้นเจ้าหน้าที่ได้กำกระบองไว้

จากภาพดังกล่าวสามารถวิเคราะห์ได้ว่า เจ้าหน้าที่ตำรวจปรากฏตัวในฐานะผู้มีอำนาจในการควบคุมสถานการณ์ให้อยู่ในความเรียบร้อย เครื่องแบบตำรวจและกระบองคือสัญลักษณ์อำนาจของตำรวจที่ผู้ผลิตรายการได้ใช้เป็นเครื่องมือในการสร้างภาพความมีอำนาจให้ชัดเจนขึ้น

- เจ้าหน้าที่ราชการระดับจังหวัดและเจ้าหน้าที่ราชการส่วนกลาง ปรากฏในรายการขณะผู้ผลิตรายการเสนอภาพการแก้ไขปัญหาเรื่องที่ดินทำกินของยายไฮ ที่มีเจ้าหน้าที่ระดับจังหวัดมาร่วมเจรจากับชาวบ้านและยายไฮ เพื่อหาทางออกเบื้องต้นสำหรับปัญหาดังกล่าว จากนั้นจึงได้เสนอภาพการประชุมของเจ้าหน้าที่ราชการหน่วยงานต่างๆ และการลงพื้นที่ของเจ้าหน้าที่ NGO จนกระทั่งมีข้อสรุปคืนที่ดินให้ยายไฮภายในระยะเวลาไม่กี่วัน ซึ่งสะท้อนให้เห็นว่าปัญหาที่ไม่ได้รับการแก้ไขเกิดจากความไม่ใส่ใจในทุกข์สุขประชาชนของข้าราชการ

ตอน ผู้หญิงที่โลกเรียกแม่

- ไม่มีตัวละครคู่ตรงข้าม

ตอน ยายกระดุกเหล็กแห่งบ้านกอกดอนพะยอม

- ไม่มีตัวละครคู่ตรงข้าม

2.5 ฉาก (Setting)

จากเป็นองค์ประกอบสำคัญอีกองค์ประกอบหนึ่งของการเล่าเรื่อง เพราะเหตุการณ์และตัวละครไม่สามารถดำเนินได้โดยปราศจากสถานที่ นอกจากฉากจะเป็นสิ่งที่รองรับและสร้างความต่อเนื่องของเหตุการณ์แล้ว ยังสามารถบ่งบอกความหมายที่ผู้ผลิตรายการหรือการกระทำของตัวละครที่แฝงอยู่ได้ด้วย

ธัญญา สังขพันธานนท์ (2539, น. 191-193) ได้แบ่งเกณฑ์การพิจารณาฉากออกเป็น 5 ประเภทดังนี้

1. ฉากที่เป็นธรรมชาติ

2. จากที่เป็นสิ่งประดิษฐ์ เช่น ตึกรามบ้านช่อง วัด สถานที่ปลูกสร้างต่างๆ
3. จากที่เป็นช่วงเวลาหรือยุคสมัย
4. จากที่เป็นการดำเนินชีวิตของตัวละคร
5. จากที่เป็นสภาพแวดล้อมเชิงนามธรรม เช่น ความคิด ความเชื่อของคน

ผู้วิจัยได้นำเกณฑ์ดังกล่าวมาวิเคราะห์จากที่ปรากฏในรายการสารคดีแต่ละตอนดังต่อไปนี้

1. จากที่เป็นธรรมชาติ ผู้ผลิตรายการได้ใช้จากนี้เป็นฉากเปิดในการนำเสนอรายการจากสถานที่จริง ซึ่งได้ปรากฏอยู่ในสารคดีจำนวน 4 ตอน ยกเว้นตอนหญิงชราจากหนองสาหร่าย เหตุที่ใช้จากธรรมชาติเป็นการเปิดเรื่องจากจากธรรมชาติก็เพราะว่าเหตุการณ์ต่างๆ มักเกิดขึ้นในต่างจังหวัดซึ่งเป็นสถานที่ที่คนต้นเรื่องดำเนินชีวิตอยู่ จากธรรมชาติที่ผู้ผลิตรายการนำเสนอมักเป็นภาพที่มีลักษณะคล้ายคลึงกันเป็นส่วนใหญ่ ซึ่งสะท้อนให้เห็นลักษณะของชนบทไทยได้อย่างชัดเจน ภาพจากธรรมชาติที่คล้ายคลึงกันในรายการสารคดี ก็คือ ฉากผืนดินทุ่งนาเขียวขจี ท้องฟ้าสดใส นกกาลังบินอยู่บนท้องฟ้า และภาพดวงอาทิตย์ ที่สะท้อนให้เห็นสภาพธรรมชาติที่สมบูรณ์ในเขตชนบท วิถีชีวิตของชาวชนบทที่มีความสัมพันธ์กับธรรมชาติ เรียบง่าย และรักสงบ ซึ่งภาพจากธรรมชาติดังกล่าวเป็นภาพที่เกิดจากมุมมองของผู้ผลิตรายการที่เป็นชนชั้นกลางและอาศัยอยู่ในเมือง ดังนั้น ภาพที่เกิดขึ้นจึงเป็นมายาคติความเป็นธรรมชาติจากสายตาคนเมือง และเป็นมายาคติที่ถูกสร้างขึ้น เผยแพร่ซ้ำแล้วซ้ำเล่าจนกลายเป็นความธรรมชาติรูปแบบเดียวกันที่คนทั่วไปรับรู้ ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของ โรลันด์ บาร์ตส์ (Roland Barthes) (วรรณพิมล อังคศิริสรรพ, ผู้แปล และเรียบเรียง, 2544, น. 107) ที่ได้กล่าวว่า มายาคติ (Myth) มักเกิดขึ้นจากอิทธิพลของชนชั้นกระฎุมพีหรือชนชั้นกลางในการถ่ายทอดความคิด คติ ความเชื่อ ค่านิยมต่างๆ ผ่านสื่อไปยังคนส่วนใหญ่ในสังคมไว้ดังนี้

กลางศตวรรษที่ 17-19 ในประเทศฝรั่งเศส 'นักเขียน' จัดเป็นชนชั้นกระฎุมพีที่มีอำนาจ ได้ใช้วรรณกรรมในการถ่ายทอดสภาพสังคม วัฒนธรรม ประวัติศาสตร์ และคติความเชื่อของคนส่วนใหญ่ และเมื่อกลางศตวรรษที่ 19 การปฏิวัติเมื่อ ค.ศ. 1848 ได้ส่งผลให้เกิดการล่มสลายของภาพลวงตาเสรีนิยม ซึ่งบาร์ตส์ได้สะท้อนให้เห็นว่า วรรณกรรมมิใช่สิ่งที่โปร่งใส บริสุทธิ์ แต่เป็นสิ่งที่สมรู้ร่วมคิดกับอำนาจของชนชั้นกระฎุมพีอย่างไม่รู้ตัว

ส่วนจากธรรมชาติที่มีความแตกต่างกันในสารคดีแต่ละตอนนั้น ก็คือจากธรรมชาติที่มีความสัมพันธ์กับคนต้นเรื่องและเนื้อหาที่นำเสนออย่างเฉพาะเจาะจง ซึ่งปรากฏอยู่ในรายการสารคดีจำนวน 2 ตอน กล่าวคือ

- จากผืนดินทุ่งนาเขียวขจีที่เป็นที่ดินของยายสม จากรายการสารคดีตอน สม งามอยู่ ราษฎรเต็มขั้นแห่งทับทัน คนเดินเรื่อง (ผู้ดำเนินรายการภาคสนาม) ได้ใช้ที่บริเวณดังกล่าว นั่งสนทนากับยายสม ถึงที่มาของการสูญเสียที่ดินครั้งหนึ่งไป และจากเส้นทางลูกรังที่ยายสมใช้เดินทางเพื่อไปต่อรถเข้ากรุงเทพฯ ซึ่งปรากฏอยู่บ่อยครั้ง สะท้อนให้เห็นถึงความพยายามนับครั้งไม่ถ้วนในการค้นหาคำตอบกรณีที่ดินต้องสูญเสียที่ดินครั้งหนึ่งไป

- จากสภาพผืนดินทำกินของยายไฮที่โดนน้ำท่วมทับ และภาพอ่างเก็บน้ำที่ครอบครัวยายไฮเจาะเพื่อระบายน้ำออก จากรายการสารคดีตอน ยายไฮ คนหวงแผ่นดิน ซึ่งถือเป็นฉากหลักที่มีความสำคัญในการนำเสนอสารคดีตอนนี้ ความเว้งว่าง กว้างไกลสุดลูกหูลูกตาของผืนน้ำที่เคยเป็นผืนดินทำการเกษตรของครอบครัว ได้สะท้อนให้เห็นความรู้สึกสูญเสียที่ยิ่งใหญ่ของเจ้าของที่ดินอันนำมาซึ่งผลกระทบอีกหลายด้านในเวลาต่อมา

2. จากที่เป็นสิ่งประดิษฐ์ เช่น ตึกรามบ้านช่อง วัด สถานที่ปลูกสร้างต่างๆ เป็นต้น ในรายการสารคดี "คนค้นคน" จากที่เป็นสิ่งประดิษฐ์ที่ปรากฏในรายการสารคดีทั้ง 5 ตอน คือ จากห้องอัดรายการ ที่จะปรากฏในตอนเปิดรายการก่อนจะพาไปสัมผัสกับสถานที่จริง กับตอนท้ายรายการเมื่อปิดเรื่องจากสถานที่จริงซึ่งเป็นจากธรรมชาติที่สะท้อนให้เห็นความเป็นชนบท ในขณะที่จากสิ่งประดิษฐ์หรือห้องอัดรายการคือพื้นที่ของความเป็นเมือง ผู้ผลิตรายการได้ใช้พื้นที่เมืองในการกล่าวอ้างแนะนำสิ่งต่างๆ และสรุปรายการ ซึ่งถือเป็นพื้นที่ที่มีความสำคัญ โดยได้ใช้พื้นที่ชนบทเป็นเพียงสถานที่ถ่ายทอดเรื่องราว มีคนเดินเรื่องพาผู้ชมรายการไปสัมผัสเหตุการณ์ในฐานะผู้สังเกตการณ์

ส่วนจากสิ่งประดิษฐ์ที่มีความสัมพันธ์กับคนต้นเรื่องและเนื้อหาในลักษณะเฉพาะเจาะจง ได้แก่

ตอน สม งามอยู่ ราษฎรเต็มขั้นแห่งทับทัน

- บ้านของยายสม งามอยู่ เป็นบ้านปูนชั้นเดียวไม่ทาสี ปูกระเบื้อง ติดผ้า màn หน้าบ้านเป็นลานนั่งเล่น ลักษณะของบ้านแสดงให้เห็นความเรียบง่ายและไม่พิถีพิถันเรื่องความสวยงามในการสร้างบ้าน ฉากนี้จะใช้เมื่อเสนอภาพยายสม นั่งอยู่กับพื้นกัมอ่านประมวลกฎหมาย และดูเอกสารราชการต่างๆ

- สถานีรถไฟ ทั้งสถานีรถไฟจากบ้าน และสถานีรถไฟหัวลำโพง แสดงภาพผู้คนที่เดินทางกันสับสนวุ่นวาย ความเหน็ดเหนื่อย ความยากลำบากในการเดินทาง การรอคอยรถไฟที่จะมาถึงและการรอคอยรุ่งเช้าเพื่อที่จะเดินทางต่อ ซึ่งการรอคอยดังกล่าวอาจเปรียบเหมือนการรอคอยคำตอบจากทางราชการของยายสม

- สถานที่ราชการที่เป็นอาคารก่อสร้างแบบทันสมัยและถนนหนทางในกรุงเทพฯ ที่มีรถราวิ่งขวักไขว่ไปมาบนท้องถนน เสียงอื้ออึงของเครื่องยนต์ แสดงให้เห็นบรรยากาศความสับสนวุ่นวายของเมืองหลวง ที่เป็นศูนย์กลางของสถานที่ราชการ ความเจริญ และความทันสมัยทั้งปวง บรรยากาศของกรุงเทพฯ ได้สร้างความแปลกแยกให้แก่ยายสมอย่างเด่นชัดเมื่อยายสมเดินทางเข้ามาติดตามเรื่องร้องเรียน ความแปลกแยกดังกล่าวได้แสดงออกมาในภาพความไม่คุ้นเคยถนนหนทาง การแต่งกายด้วยผ้าถุง และใส่รองเท้าหุ้มน๊อป ซึ่งมีใช้ลักษณะการแต่งกายของคนในเมืองเมื่ออยู่สถานที่สาธารณะ

ภาพความเป็นเมืองที่ผู้ผลิตรายการสร้างขึ้นมีความหมายตรงกันข้ามกับจากธรรมชาติซึ่งเป็นตัวแทนของความเป็นชนบท กล่าวคือ เมืองหมายถึง ศูนย์กลางของอำนาจ ความเจริญ ความทันสมัย ความมีอารยธรรม ซึ่งเป็นภาพด้านบวก แต่ในขณะเดียวกันก็ปรากฏภาพด้านลบ คือ ความจอแจ ความสับสนวุ่นวาย ความเร่งรีบของผู้คนและรถรา ซึ่งภาพความเป็นเมืองทั้งด้านบวกและลบได้ทำให้ภาพของหญิงชรากลายเป็นคนขายขอบของความเป็นเมืองชัดเจนยิ่งขึ้น ไม่ว่าจะเป็นพิจารณาจากบุคลิกการแต่งกาย หรือความไม่คุ้นเคยกับถนนหนทางก็ตาม

การสร้างภาพความเป็นเมืองจากมุมมองของผู้ผลิตรายการซึ่งเป็นผู้ที่อาศัยอยู่ในเมือง ถือเป็นภาพสะท้อนของสังคมสมัยใหม่จากสายตาของผู้ที่อยู่ในสังคมนั้น เพื่อให้ตนเห็นสภาพของสังคมที่ตนใช้ชีวิตอยู่ชัดเจนขึ้น นั่นก็หมายถึงการรู้จักตนเองมากขึ้นนั่นเอง

ตอน หญิงชราจากบ้านหนองสาหร่าย

- บ้านของยายเสงี่ยม สีเมือง เป็นบ้านปูนชั้นเดียว ไม่ทาสี เนื้อที่ประมาณ 20 ตารางวา สภาพเก่าทรุดโทรม ภายในแบ่งเป็น 2 ห้อง ห้องหนึ่งยายเสงี่ยมอยู่กับหลาน อีกห้องหนึ่งลูกสะใภ้อยู่กับลูก ภายในบ้านมีอุปกรณ์เครื่องใช้เท่าที่จำเป็น เช่น ตู้เสื้อผ้า ที่นอน เตาถ่าน เครื่องครัวบางอย่าง สะท้อนให้เห็นสภาพความเป็นอยู่ที่ลำบากและความยากจนของหญิงชราจากนี้มักใช้เมื่อคนเดินเรื่อง (ผู้ดำเนินรายการภาคสนาม) สนทนากับยายเสงี่ยม สีเมือง ในเรื่องต่างๆ เป็นส่วนใหญ่

- ฉากริมฟุตบาท หน้าร้านเพชร ย่านสะพานควาย ที่ยายเสงี่ยมใช้เป็นที่พักผ่อน กินข้าว และหลับนอน

ตอน ยายไฮ คนหวงแผ่นดิน

- เพิงพักชั่วคราวของยายไฮ ที่อยู่บริเวณอ่างเก็บน้ำ มีลักษณะเป็นมุงจาก สร้างขึ้นอย่างง่าย ๆ ภายในมีเพียงข้าวของเครื่องใช้ที่จำเป็น เช่น ที่นอน ผ้าห่ม แผนที่ของที่นา เป็นต้น

ตอน ผู้หญิงที่โลกเรียกแม่

- บ้านของยายเคลือ สนธิรักษ์ เป็นบ้านปูนชั้นเดียว ไม่ทาสี มีเพิงยื่นออกมาด้านนอก มีร้านไม้กระดานปูยกจากพื้นสูงประมาณเอวสำหรับเป็นที่นอนของมณฑาและยายเคลือ สภาพภายในบ้านค่อนข้างรก ครวญอยู่ด้านนอก ทำครัวด้วยเตาถ่าน ฉากนี้ถือเป็นฉากหลักฉากหนึ่งในการดำเนินเรื่อง เนื่องจากเรื่องราวส่วนใหญ่นำเสนอกิจวัตรประจำวันของยาย และการดูแลลูกสาวที่พักรักษาร่างกายอยู่ที่บ้าน

ตอน ยายกระดุกเหล็กแห่งบ้านกอกดอนพะยอม

- บ้านของยายดี ซาลี บ้านมีลักษณะ 2 ชั้นครึ่งตึกครึ่งไม้ ปูนชั้นล่างไม่ทาสี มีอุปกรณ์เครื่องใช้เท่าที่จำเป็น เช่น ตู้เสื้อผ้า ที่นอน เต้าถ่าน เครื่องครัวบางอย่าง อุปกรณ์ในการประกอบชีพ การเลี้ยงไหม สาวไหม และเครื่องทอผ้า ฉากนี้จะใช้เมื่อผู้เดินเรื่องสนทนากับยายดี ซาลี ในเรื่องต่างๆ เป็นส่วนใหญ่

จากสิ่งประดิษฐ์นอกจากฉากห้องอัดรายการแล้ว ผู้ผลิตได้อาศัยจากบ้านของหญิงชรามาเป็นเครื่องมือในการสร้างความหมายให้แก่หญิงชราด้วยการให้ข้อมูลเพิ่มเติมที่สามารถนำไปอ้างอิงวิถีชีวิตความเป็นอยู่ได้อีกทางหนึ่ง กล่าวคือ หญิงชรามักมีวิถีชีวิตความเป็นอยู่ที่ลำบากเนื่องจากมีฐานะยากจน ถูกลูกๆ ทอดทิ้ง ต้องทำมาหาเลี้ยงตนเองและหลาน ซึ่งภาพตัวแทนหญิงชราในลักษณะเช่นนี้จะทำให้หญิงชรากลายเป็นผู้ที่น่าสงสาร

ภาพที่ 12

แสดงภาพเพิงพักริมเขื่อนของยายไฮ จากรายการสารคดี “ยายไฮ คนหวงแผ่นดิน”

3. จากที่เป็นช่วงเวลาหรือยุคสมัย ในรายการสารคดี "คนค้นคน" ที่ผู้วิจัยนำมาศึกษา นี้ จากที่เป็นช่วงเวลามีการใช้สัญลักษณ์ 2 ลักษณะดังนี้

3.1 จากช่วงเวลาที่ใช้สัญลักษณ์ทางธรรมชาติ ได้แก่ ดวงอาทิตย์ขึ้นบ่งบอกเวลาเช้า ดวงอาทิตย์ตกบ่งบอกเวลาเย็น แสงอาทิตย์เจิดจ้าหรือบรรยากาศที่สว่างแจ้งบ่งบอกเวลากลางวัน บรรยากาศมืดบ่งบอกเวลากลางคืน ลักษณะดังกล่าวได้ปรากฏในรายการสารคดีจำนวน 4 ตอน ได้แก่ ยายสม งามอยู่ราษฎรเต็มขั้นแห่งทับทัน ยายโฮ คนหวงแผ่นดิน ผู้หญิงที่โลกเรียกแม่ และยายกระดุกเหล็กแห่งบ้านกอกดอนพะยอม

นอกจากนี้ ในตอนยายกระดุกเหล็กแห่งบ้านกอกดอนพะยอมยังได้ใช้ฤดูกาลในกาลบอกช่วงเวลาแต่ละเดือนด้วย

3.2 จากช่วงเวลาที่ใช้สัญลักษณ์ที่เป็นสิ่งประดิษฐ์ ได้แก่ นาฬิกาแขวนผนังในสถานที่ต่างๆ เช่น นาฬิกาแขวนผนังที่สถานีรถไฟ จากสารคดีตอนสม งามอยู่ราษฎรเต็มขั้นแห่งทับทัน และหญิงชราจากบ้านหนองสาหร่าย นาฬิกาแขวนตรงเสาบ้านจากสารคดีตอนผู้หญิงที่โลกเรียกแม่ เป็นต้น

4. จากที่เป็นการดำเนินชีวิตของตัวละคร จากนี้ถือเป็นอีกฉากหนึ่งของการนำเสนอรายการสารคดีทั้ง 5 ตอน เนื่องจากผู้ผลิตรายการได้ใช้ในการสร้างความหมายให้แก่หญิงชรา โดยผู้ผลิตรายการได้ใช้วิธีการทำตัวให้กลมกลืนกับหญิงชราที่เป็นคนต้นเรื่องเพื่อติดตามไปดูกิจวัตรประจำวันหรือวิถีทางในการดำเนินชีวิต ซึ่งปรากฏภาพดังนี้

- จากยายสมหาหอยจับ จากสารคดีตอนยายสม งามอยู่ ราษฎรเต็มขั้นแห่งทับทัน ผู้ผลิตรายการได้สะท้อนให้เห็นการประกอบอาชีพของยายสม และจากการรวมวงเล่นดนตรีพื้นบ้านของชาวบ้านที่บริเวณหน้าบ้านยายสม สะท้อนให้เห็นวิธีการสร้างความสุขหรือการพักผ่อนยามว่างเว้นจากงานของยายสมและชาวบ้านในชนบทอีสาน

- จากการต่อรองราคาซื้อของในตลาดปากช่องเพื่อนำไปขายที่กรุงเทพฯ การเดินทางจากโคราชเพื่อไปขายของในกรุงเทพฯ บริเวณริมฟุตบาทหน้าร้านเพชรณมุลที่ยายเสียมสีเมืองและแก๊ง หลานชาย วัย 8 ขวบ จากรายการสารคดีตอนหญิงชราจากบ้านหนองสาหร่าย ได้ใช้เป็นที่ยายของ กินข้าว และหลับนอน ภาพกิจวัตรเกี่ยวกับการทำมาหาเลี้ยงชีพดังกล่าวได้ทำให้ภาพหญิงชราน่าสงสาร ที่อายุเยอะแล้วก็ยังต้องทำงานหาเงินต่อไป

- จากกิจวัตรประจำวันของยายเคลือ สนิธิรักษ์ เริ่มต้นด้วยการหุงหาอาหารไว้ให้มณฑา พามณฑาไปอาบน้ำ ดูแลทำแผลให้โดยไม่รังเกียจ ซักเสื้อผ้า ไปตลาด เตรียมอาหารเย็นและยาไว้ให้มณฑา ผู้ผลิตรายการได้แสดงให้เห็นว่าเวลาส่วนใหญ่ของยายเคลือคือ การทำเพื่อลูก

ซึ่งการกระทำเหล่านี้จะไปสนับสนุนแก่นความคิดหลักเรื่องความรักอันยิ่งใหญ่ของแม่ที่มีต่อลูก

- จากกิจวัตรประจำวันของยายดี ชาลี และหลานๆ ยามอยู่บ้าน จากอาหารการกิน การประกอบอาชีพตามฤดูกาล เช่น การเดินเร่ขายผัก การสาวไหม ทอผ้าที่ได้ทุนบ้าน การปักกล้า ดำนา เกี่ยวข้าวร่วมกับคนในหมู่บ้าน การเก็บข้าวตอก ผัดข้าวลาน หลังฤดูการเก็บเกี่ยวกับเพื่อน และวิถีชีวิตของคนในชุมชนซึ่งเป็นวิถีชีวิตของเกษตรกร เช่น การจูงวัวออกไปหาหญ้ากิน ยามเช้า หิ้วกระป๋องเพื่อไปตักน้ำจากบ่อมาไว้ใช้ การปักกล้า ดำนา เกี่ยวข้าว หรือการนำกบที่หาได้ในฤดูฝนมาขายให้แก่กัน

ภาพที่ 13

แสดงภาพกิจวัตรประจำวันของหญิงชราในรายการสารคดีโทรทัศน์ “คนค้นคน”

จากการดำเนินชีวิตถือเป็นฉากหลักอีกฉากหนึ่งของรายการสารคดีและเป็นอีกวิธีการหนึ่งที่ผู้ผลิตรายการสามารถนำมาใช้ในการสร้างความหมายให้แก่หญิงชรา ซึ่งสอดคล้องกับที่ผู้เขียนบทโทรทัศน์ได้กล่าวไว้ว่า “ ‘คนค้นคน’ เป็นสารคดีชีวิตของคน มันก็เป็นวิถีชีวิตของเขาอยู่แล้ว ซึ่งต้องทำอะไร กินอยู่หลับนอน มันก็ต้องเห็นไปในวิถีชีวิตของเขา ‘คนค้นคน’ ฉะนั้น เราต้อง

เห็นทุกชอกทุกมุมของชีวิตเขา...เราทำเรื่องชีวิตคน ก็หลีกเลี่ยงไม่พ้นที่ต้องเข้าไปดูวิถีชีวิตเขา" (จิราพร เกิดประสพ, สัมภาษณ์)

ภาพตัวแทนหญิงชราที่ปรากฏในฉากการดำเนินชีวิตของรายการสารคดีทั้ง 5 ตอนก็คือ ภาพการทำมาหาเลี้ยงชีพของหญิงชราที่ไม่สามารถหยุดพักได้แม้ร่างกายจะไม่เอื้ออำนวยหรือมีภาวะความป่วยไข้รุมเร้าอยู่ก็ตาม เช่น ยายเสงี่ยม จากรายการสารคดีตอนหญิงชราจากบ้านหนองสาหร่าย ยายดี ชาลี จากรายการสารคดีตอนยายกระดูกเหล็กแห่งบ้านกอกดอนพะยอม

นอกจากนี้ยังแสดงให้เห็นว่าการประกอบอาชีพของหญิงชรามีความสัมพันธ์กับสภาพทางธรรมชาติและฤดูกาล กล่าวคือ ส่วนใหญ่มีอาชีพเกษตรกรหรือขายของประเภทผักหรือเนื้อสัตว์ที่นำมาเป็นอาหารได้ เช่น ผักพื้นเมือง หอยจู้บ กบ เป็นต้น อาชีพของหญิงชราที่ปรากฏเป็นอาชีพที่ไม่ก่อให้เกิดรายได้มากนัก ซึ่งสะท้อนให้เห็นว่าความสามารถในการหารายได้ของหญิงชราไม่เทียบเท่าคนกลุ่มอื่น และประการสำคัญอีกประการหนึ่งก็คือ จากเหล่านี้จะเป็นเครื่องยืนยันอีกครั้งหนึ่งว่า รายการโทรทัศน์และผู้รับชมรายการมีอำนาจในการเข้าไปสังเกต (Observe) ชีวิตประจำวันของหญิงชรา

5. ฉากที่เป็นสภาพแวดล้อมเชิงนามธรรม เช่น ความคิด ความเชื่อของคน เป็นต้น ในรายการสารคดีที่นำมาศึกษานี้ พบว่าหญิงชรามีความเกี่ยวข้องกับศรัทธาหรือความเชื่อในพระพุทธศาสนา กล่าวคือ หญิงชราจะใช้ศาสนาเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวหรือเป็นที่พึ่งทางใจ ปรากฏในสารคดีตอนต่างๆ ดังนี้

- สารคดีตอนหญิงชราจากบ้านหนองสาหร่าย คำพูดของยายเสงี่ยมได้สะท้อนให้เห็นถึงความเชื่อในสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ดังนี้

"คิด...คิดว่าถ้ามีวาสนาจะไปวัดเขาใหญ่ หลวงพ่อคุณ"

"ทำไมยายถึงอยากไป" คนเดินเรื่อง

"คือว่าเคยบน บนว่าให้แข็งแรงเหอะ ไปขายของอย่างนี้ก็ขอให้เจ้าพ่อช่วยยั้งจั้ง ยั้งจั้ง ให้ขายดิบขายดี ไม่ให้ลูกหลานไปขอใครกิน" (รายการสารคดี "คนค้นคน", โทรทัศน์ "หญิงชราจากหนองสาหร่าย")

นอกจากนี้ผู้ผลิตรายการยังได้เสนอภาพยายเสงี่ยมใส่บาตร ซึ่งสะท้อนให้เห็นภาพของหญิงชราในบทบาทของผู้ที่ทูลบารุงพระศาสนา

สารคดีตอนยายไฮ คนหวงแผ่นดิน ยายไฮและลูกหลานจะสวดมนต์ไหว้สิ่งศักดิ์สิทธิ์ก่อนและหลังการขุดเจาะอ่างเก็บน้ำ เมื่อปล่อยน้ำออกตามทางที่ขุดเจาะจึงได้นำข้าวที่ห่อด้วยกระดาษมาลอยไปกับสายน้ำ โดยยายไฮบอกว่า "จะล่องเรือให้เขา พญาครุฑ พญานาค

ให้เขาเอาเคราะห์เข็ญไปด้วย" การสวดมนต์ (อิติปิโส)ระหว่างรอน้ำรดจนเห็นทีนา และขณะรอมอบตัวกับเจ้าหน้าที่ตำรวจ

- สารคดีตอนผู้หญิงที่โลกเรียกแม่ ยายเคลือได้ใช้พระพุทธศาสนาเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจ โดยจะเห็นได้จากภาพยายเคลือสวดมนต์ก่อนนอน และจุดธูปไหว้พระเมื่อทราบอาการป่วยของลูกชายทางโทรศัพท์

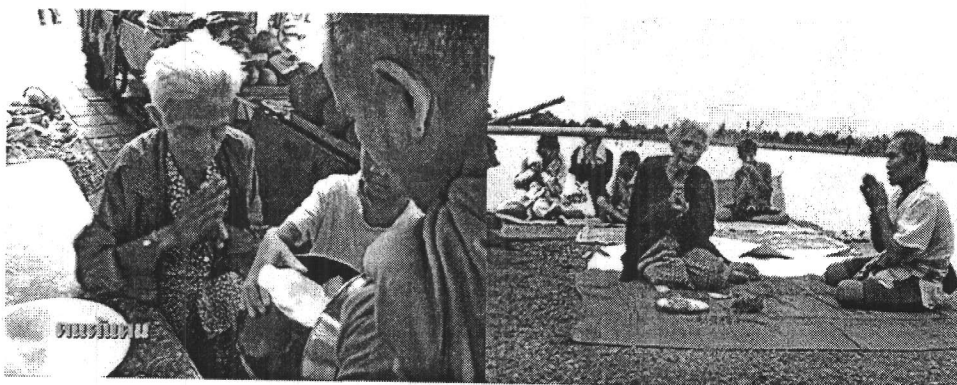
ดังที่กล่าวมาแล้วทั้งหมดจะเห็นได้ว่าศาสนาและความศรัทธาคือสิ่งที่ทำให้หญิงชรามีกำลังใจในการดำเนินชีวิตและใช้พระพุทธศาสนาเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจเมื่อยามมีทุกข์

ภาพที่ 14

แสดงภาพหญิงชราที่มีความเลื่อมใสในพระพุทธศาสนาและใช้ศาสนาเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจ

จากรายการสารคดีตอน "หญิงชราจากบ้านหนองสาหร่าย"

และ "ยายไฮ คนหวงแผ่นดิน"

จากในการดำเนินเรื่องแต่ละประเภทต่างย่อมมีความสัมพันธ์กับแนวความคิดหลักและโครงเรื่อง อีกทั้งยังสามารถสร้างความหมายในสิ่งที่ต้องการนำเสนอให้มีความเด่นชัดจนผู้รับสารสามารถตีความได้ตรงกันกับสิ่งที่ผู้ผลิตรายการต้องการนำเสนอ

2.6 จุดยืนในการเล่าเรื่อง (Point of View)

จุดยืนในการเล่าเรื่อง (Point of View) คือ การมองเหตุการณ์เข้าใจพฤติกรรมของตัวละครในเรื่องผ่านสายตาของตัวละครตัวใดตัวหนึ่ง หรือหมายถึงการที่ผู้เล่ามองเหตุการณ์จากวงในใกล้ชิด หรือจากวงนอกในระยะห่างๆ ซึ่งแต่ละจุดยืนมีความน่าเชื่อถือต่างกัน จุดยืนมี

ความสำคัญต่อการเล่าเรื่องอย่างยิ่งเพราะจุดยืนจะมีผลต่อการชักจูงอารมณ์และความรู้สึกของผู้ชม

ประการแรกเริ่มต้นจากชื่อรายการสารคดีโทรทัศน์ “คนค้นคน” ก็ได้สะท้อนให้เห็นถึงรูปแบบรายการที่ใช้ “คน” ในฐานะผู้ผลิตรายการเป็นเครื่องมือในการ “ค้น” สืบหาหรือทำความรู้จักชีวิต “คน” ในแต่ละแง่มุมเพื่อที่จะมาเล่าเรื่องให้คนฟัง ซึ่งในการส่ง “คน” เพื่อไป “ค้น” “คน” ในรายการสารคดีทั้ง 5 ตอนนี้ ผู้ผลิตรายการมีจุดยืนในการเล่าเรื่องลักษณะเดียวกันคือ การเล่าเรื่องจากจุดยืนบุคคลที่สาม (The Third-Person Narrator) กล่าวคือ ผู้เล่าจะกล่าวถึงตัวละครและเหตุการณ์ที่ตนเองพบเจอหรือเกี่ยวพันด้วยโดยใช้การเรียกชื่อตัวละครในเรื่องเพื่อถ่ายทอดเรื่องราวต่างๆ ในลักษณะที่ตนไม่มีส่วนเกี่ยวข้อง รวมทั้งการใช้วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลแบบนักมานุษยวิทยา นั่นคือ การลงไปเก็บข้อมูลจากพื้นที่จริงและวาง “บทบาทของตนเป็นเพียงผู้สังเกตการณ์ (Observer)” (จิราพร เกิดประสพ, สัมภาษณ์) การวางบทบาทของตนในลักษณะดังกล่าวอาจเป็นวิธีการที่ดีอีกวิธีหนึ่งในการสร้างความกลมกลืนระหว่างผู้หาข้อมูลกับผู้ให้ข้อมูล แต่ในขณะเดียวกันก็ได้ขับเคลื่อนความแตกต่าง (Difference) ของทั้งสองฝ่ายให้เห็นเด่นชัดขึ้น จนกระทั่งกลายเป็นกระบวนการสร้างความเป็นอื่น (The Otherness) ในที่สุด

ภาพที่ 15

แสดงจุดยืนการเล่าเรื่องของ “คนเดินเรื่อง” ในฐานะผู้สังเกตการณ์ (Observer)

จากรายการสารคดีตอน “สม งามอยู่ ราษฎร์เต็มขั้นแห่งทับทัน” และ

“ยายกระดูกเหล็กแห่งบ้านกอกดอนพะยอม”)

การเล่าเรื่องจากจุดยืนบุคคลที่สามในการเดินเรื่องรายการสารคดีทั้ง 5 ตอน มีลักษณะดังนี้

1. การถ่ายทอดเรื่องราวด้วยคนนำเรื่อง (ผู้ดำเนินรายการ) และคนเดินเรื่อง (ผู้ดำเนินรายการภาคสนาม)

คนนำเรื่อง (ผู้ดำเนินรายการ) และคนเดินเรื่อง (ผู้ดำเนินรายการภาคสนาม) เป็นเจ้าหน้าที่ของรายการที่อยู่ในวัยทำงานและเป็นเพศชายแต่มีลักษณะหน้าที่แตกต่างกันคือ คนนำเรื่อง (ผู้ดำเนินรายการ) จะทำหน้าที่กล่าวเปิดรายการในห้องอัดรายการด้วยแก่นเรื่องหลักที่ต้องการนำเสนอ และแนะนำคนต้นเรื่องที่ป็นหญิงชรา ก่อนที่คนเดินเรื่อง (ผู้ดำเนินรายการภาคสนาม) จะพาไปพบเจอและพูดคุยกับคนต้นเรื่อง (ตัวละครหลัก) จากสถานที่จริง ซึ่งคนเดินเรื่องจะถ่ายทอดเรื่องราว ความคิด ความรู้สึกของตัวละครหลักที่มีต่อเหตุการณ์ ด้วยคำบรรยายของคนเดินเรื่อง (ผู้ดำเนินรายการภาคสนาม) เอง คำบอกเล่าของคนที่ถูกสัมภาษณ์ตัวละครหลัก และจากคำสนทนาของตัวละครหลักเอง มาเป็นเครื่องมือในการสร้างความหมายให้แก่เหตุการณ์และหญิงชรา ซึ่งมุมมองในการสรุปดังกล่าวเป็นมุมมองที่เกิดขึ้นจากผู้ที่อยู่ศูนย์กลางความเจริญและเป็นผู้ที่อยู่ในวัยทำงาน มิใช่มุมมองของหญิงชรา

นอกจากคนเดินเรื่อง (ผู้ดำเนินรายการภาคสนาม) จะทำหน้าที่เป็นผู้สังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วม ที่คอยติดตามคนต้นเรื่อง (ตัวละครหลัก) ไปในสถานที่ต่างๆ และสนทนาเพื่อเก็บข้อมูล แล้วนั้น คนเดินเรื่องยังมีบทบาทในการเชื่อมโยงผู้ชมรายการให้ร่วมกันเป็นผู้สังเกตการณ์ (Observer) ไปพร้อมๆ กัน และคนเดินเรื่องก็เปรียบเหมือนตัวแทนคนเมืองที่เข้าไปใช้ชีวิตอยู่กับคนต้นเรื่องเพื่อสังเกตพฤติกรรมและการดำเนินชีวิตของคนต้นเรื่องที่วิถีชีวิตแตกต่างจากตนอีกด้วย

การอยู่ในฐานะผู้สังเกตการณ์ (Observer) ของคนเดินเรื่องได้ทำให้หญิงชราหรือคนต้นเรื่องเป็นเพียงตัวละครที่ถูกสังเกต (Observed) ซึ่งเมื่อพิจารณาเรื่องดังกล่าวในมุมของอำนาจ (Power) จะเห็นได้ว่า ผู้สังเกตการณ์จะเป็นผู้ที่มีอำนาจเหนือกว่าผู้ที่ถูกสังเกต เพราะสามารถเข้าไปสำรวจชีวิตหรือเหตุการณ์ในชีวิตผู้อื่นได้ อีกทั้งยังมีอำนาจการกล่าวอ้างหรือสรุปเหตุการณ์ต่างๆ ที่ตนไปสัมผัสมาได้อย่างชอบธรรม ขณะที่ผู้ที่ถูกสังเกตมีบทบาทหรืออำนาจเพียงการพูดถึงตนเองหรือนิยามตนเองเพื่อให้ผู้ที่มีอำนาจในการสังเกตนำไปใช้สนับสนุนการกล่าวสรุปรายการหรือเหตุการณ์ทั้งหมด

นอกจากการมีอำนาจในฐานะผู้สังเกตการณ์แล้ว ผู้ผลิตรายการยังได้ใช้อำนาจดังกล่าวในการวิพากษ์สังคมไปพร้อมกันด้วย กล่าวคือ ภาพหญิงชราที่ผู้ผลิตรายการนำเสนออาจจะสร้างความเป็นชายขอบให้แก่หญิงชรา แต่ในขณะเดียวกันก็ได้สะท้อนให้เห็นการดำรงอยู่ วิถีชีวิต หรือความเป็นไปของหญิงชราที่มีรูปแบบการดำเนินชีวิตแตกต่าง/เบี่ยงเบนไปจากการรับรู้

ของคนในสังคม จนกระทั่งคนในสังคมอาจหลงลืมการดำรงอยู่ของคนกลุ่มต่างๆ เหล่านี้ ซึ่งการใช้
อำนาจสื่อเพื่อวิพากษ์สังคมของผู้ผลิตรายการนี้ได้ก่อให้เกิดกระแสความสนใจในประเด็นดังกล่าว
ขยายวงกว้างอย่างรวดเร็ว ดังจะเห็นได้จากปฏิกิริยาตอบรับของผู้รับชมรายการ การ
วิพากษ์วิจารณ์เรื่องราวที่น่าเสนอจากคนในสังคม หรือกระทั่งความสนใจจากสื่อมวลชนด้วย
กันเอง

การใช้อำนาจสื่อเพื่อวิพากษ์สังคมดังที่ได้กล่าวมานี้ย่อมเป็นไปอย่างสอดคล้อง
กับวัตถุประสงค์ของรายการที่มุ่งหวังสร้างความเข้าใจในวิถีชีวิตที่แตกต่างแก่คนในสังคมเพื่อการ
อยู่ร่วมกันอย่างสันติสุขต่อไป ดังที่คุณสุทธิพงษ์ ธรรมวุฒิ กรรมการผู้จัดการบริษัท ทีวีบูรพา จำกัด
โปรดิวเซอร์ และคนเดินเรื่องรายการ "คนค้นคน" ได้ให้สัมภาษณ์ในหนังสือเอส แมกกาซีน ไว้ว่า

เราต้องการชวนคนทะเลาะแต่เป็นการทะเลาะเชิงความคิด ทัศนคติ ถกเถียงเชิง
ปัญญา ไม่ใช่อารมณ์คำทอ ปลายทางของคนค้นคนคือเรื่องของความเข้าใจ คือ
ความมุ่งหวังของการอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข ผมไม่เชื่อว่าสันติสุขและความ
เข้าใจจะออกมาจากความโกรธแค้นและเกลียดชัง คุณไม่สามารถตอก
เสาเข็มความเข้าใจที่ลึกซึ้งที่ยั่งยืนลงบนความฉาบฉวยของทัศนคติเป็นอารมณ์
(พิสิษฐ์ แซ่แบ้, ออนไลน์, 2546)

2. การแสดงความเห็นอกเห็นใจ (Sympathy) หรือความมีน้ำใจของผู้ผลิตรายการ
ได้แสดงออกด้วยการให้ความช่วยเหลือคนต้นเรื่องขณะที่มีการถ่ายทำนอกสถานที่ ปรากฏอยู่ใน
รายการสารคดี จำนวน 3 ตอนด้วยกันคือ

ตอนยายสม งามอยู่ ราษฎรเต็มขั้นแห่งทับทัน ยายสมมีอาการป่วยขณะเดินทางไป
ทำเนียบรัฐบาล คนเดินเรื่องและทีมงานได้หาพยาบาลให้ยายสม และพยายายสมไปหาหมอที่
โรงพยาบาลแห่งหนึ่ง จากนั้นจึงพาขึ้นรถของทีมงานไปยังทำเนียบรัฐบาล

ตอนหญิงชราจากบ้านหนองสาหร่าย ยายเสงี่ยมอยากไปกราบไหว้พระที่วัดเขา
ใหญ่ และหลวงพ่อบุญที่วัดบ้านไร่ เมื่อคนเดินเรื่องและทีมงานรู้ความปรารถนาจึงได้พยายายเสงี่ยม
กับเก่งไปที่วัดดังกล่าว ทำให้ยายเสงี่ยมรู้สึกปลาบปลื้มใจมาก

ตอนยายกระดุกเหล็กแห่งบ้านกอกดอนพะยอม ที่ผู้ผลิตรายเสนอภาพใบหน้า
ตกใจปนเศร้าเมื่อกระเจาดัดขาวของยายดี ชาลี มีรูรั่ว และภาพคนเดินเรื่องซ่อมกระเจาดที่รั่วด้วย
การเอาเศษไม้ตอกไปอุดรูรั่วเพื่อให้สามารถใช้งานได้ต่อ ซึ่งทำให้ยายดีชาลียิ้มออกมาได้

การแสดงความเห็นอกเห็นใจหรือมีน้ำใจของคนเดินเรื่องและทีมงานในฐานะ
ผู้ผลิตรายการ แสดงให้เห็นบทบาทของผู้ผลิตรายการที่อยู่เหนือหญิงชราจนสามารถให้ความ

ช่วยเหลือได้ และภาพดังกล่าวได้สะท้อนให้เห็นจุดยืนของผู้ผลิตรายการที่มีจุดยืนจุดเดียวกันกับหญิงชรา ภาพตัวแทนของหญิงชราที่ปรากฏในบางครั้งจึงเป็นภาพของผู้ที่ด้อยโอกาสและควรได้รับการช่วยเหลือจากผู้ที่มีโอกาสที่ดีกว่า ซึ่งสอดคล้องกับคำให้สัมภาษณ์ของ Creative Project Manager ว่า

ถ้าเราไม่ช่วยเหลือแล้วใครจะช่วยเหลือ แล้วอีกอย่างหนึ่งก็คือว่าการช่วยเหลือตรงนั้นมันก็เป็นตัวสะท้อนด้วยอีกมุมหนึ่งว่าเราไม่มีใคร...จะคิดว่าเป็นเรื่องการเมืองน้ำใจก็ได้ แต่ว่าคือเราทิ้งเขาไม่ได้ ต่างฝ่ายต่างเรียนรู้ซึ่งกันและกัน เราก็ต้องช่วยเหลือ ช่วยได้ในขณะที่เป็นการถ่ายทำ ช่วยได้เท่าที่ขอบเขตมี (พิทักษ์ ใจบุญ, สัมภาษณ์)

จากลักษณะการเล่าเรื่องและการกระทำที่สะท้อนจุดยืนในการเล่าเรื่องของผู้ผลิตรายการดังที่ได้กล่าวมาแล้ว จึงสามารถสรุปได้ว่า จุดยืนการเล่าเรื่องของผู้ผลิตรายการเป็นจุดยืนที่มีความแตกต่างจากจุดยืนของหญิงชรา กล่าวคือ ในขณะที่หญิงชรานิยามตนเองว่า "ตนเป็นที่พึ่งแห่งตน" ผู้ผลิตรายการกลับเห็นว่าหญิงชราคือ "ผู้ที่ควรได้รับการช่วยเหลือ" ซึ่งสะท้อนให้เห็นมุมมองของผู้ผลิตรายการที่วางจุดยืนของตนเองไว้เหนือกว่าหญิงชรา แต่ทั้งนี้การช่วยเหลือที่เกิดขึ้นเป็นเรื่องความเห็นอกเห็นใจและมีน้ำใจต่อเพื่อนมนุษย์โดยมิได้หวังผลด้านสังคมสงเคราะห์ ซึ่งเป็นความคิดจากจุดยืนของผู้ที่อยู่ศูนย์กลางความเจริญ มีอำนาจ และมีโอกาสทางสังคมมากกว่า ซึ่งก็คือคนชั้นกลางในเขตเมืองนั่นเอง

3. การทบทวนตัวตน (Self-Reflection) ของผู้เล่าเรื่อง

จากจุดยืนของผู้ผลิตรายการที่อยู่ในฐานะผู้สังเกตการณ์ (Observer) ได้สะท้อนให้เห็นความสัมพันธ์อันไม่เท่าเทียมกันในเรื่องของอำนาจที่ผู้สังเกตมีมากกว่าผู้ถูกสังเกต และความสัมพันธ์แบบขั้วตรงข้าม (Binary Opposition) ระหว่างความเป็นเมืองกับความเป็นชนบท ที่สถานภาพความเป็นเมืองมีคุณค่าเหนือความเป็นชนบท โดยหญิงชราเป็นภาพตัวแทนของความเปราะบาง เป็นชนบท เพราะหญิงชราจากรายการสารคดีทั้ง 5 ตอน มีวิถีการดำเนินชีวิตและอาศัยอยู่ในชนบททั้งหมด ขณะที่ผู้ผลิตรายการเป็นผู้ที่อยู่อาศัยอยู่ในเมืองจึงเป็นภาพตัวแทนของความเป็นเมือง

เรื่องราววิถีการดำเนินชีวิตของหญิงชราที่อาศัยอยู่ในชนบทได้ถูกถ่ายทอดผ่านการเล่าเรื่อง มุมมอง ภาษา วิธีคิดแบบคนเมือง และเผยแพร่โดยคนเมืองไปสู่คนส่วนใหญ่ เพื่อติดตั้งความหมายภาพตัวแทนหญิงชราให้ดำรงอยู่ในความนึกคิดของคนในสังคม โดยที่หญิงชรา

ในชนบทเป็นผู้ให้ความร่วมมือ เอื้อเพื่อข้อมูล และยอมรับภาพตัวแทนเหล่านั้น ถึงแม้ว่าภาพตัวแทนเหล่านั้นจะปรากฏในลักษณะที่ด้อยอำนาจกว่าทั้งในเชิงเศรษฐกิจและสังคมก็ตาม

สภาพด้อยของหญิงชราได้สะท้อนผ่านมุมมองของ Creative Project Manager ช่างภาพรายการสารคดี “คนค้นคน” ว่า “เวลาเลือกกลุ่มคนนั้นมา เราก็ต้องดู ...ความคิดที่เรามองคนชราก็คือ ถ้าพูดถึงวันทตหดหู่ เราก็จะนึกถึงภาพคนชรา แล้วก็ต้องเป็นหญิงชรา บ้านนอก ชนบท” (พิทักษ์ ใจบุญ, สัมภาษณ์) บทให้สัมภาษณ์ดังกล่าวนอกจากจะแสดงให้เห็นวิถีชีวิตที่อยู่เบื้องหลังกระบวนการสร้างภาพตัวแทนหญิงชราแล้ว ยังแสดงให้เห็นถึงการทบทวนตนเอง (Self Reflection) รวมถึงการทำความเข้าใจตนเองของผู้ผลิตรายการ ด้วยการเข้าไปร่วมอยู่ร่วมเรียนรู้วิถีชีวิตหญิงชราเพื่อค้นหาคำตอบว่าตนมีตำแหน่งแห่งที่อยู่ ณ ตรงจุดใดของสังคม ซึ่งเมื่อพิจารณาโดยเปรียบเทียบกับภาพตัวแทนหญิงชราที่ตนเข้าไปคลุกคลีสัมผัสแล้วจึงพบว่า ตนมีความแตกต่างจากหญิงชราหลายประการ เพราะตนเป็นผู้ผลิตรายการ วัยหนุ่มสาว เป็นชนชั้นกลาง ในสังคมเมือง มีสถานภาพ บทบาท โอกาสทางสังคมและเศรษฐกิจที่ดีและอยู่ในชั้นที่เหนือกว่าหญิงชราจนกระทั่งสามารถอยู่ในฐานะผู้ให้ แสดงความมีน้ำใจและให้ความช่วยเหลือผู้อื่น การมีคู่เทียบเช่นนี้เป็นอีกวิธีการหนึ่งที่จะทำให้เราสามารถทบทวนตนเองได้ว่า “เราเป็นใคร” “อยู่ส่วนไหนในสังคม” ซึ่งจะส่งผลให้รู้จักและเข้าใจบทบาทที่แท้จริงของตนเองมากยิ่งขึ้น ลักษณะดังกล่าวเป็นเหมือนกับคำกล่าวที่ว่า “ถ้าไม่มีความว่างเปล่า จะรู้จักการเติมเต็มได้อย่างไร” นั่นเอง

ประการสำคัญอีกประการหนึ่งที่นอกเหนือไปจากจะทำให้ผู้ผลิตรายการได้ทบทวนบทบาทของตนเองในฐานะชนชั้นกลางแล้ว ผู้ผลิตรายการยังได้ใช้สื่อโทรทัศน์เป็นเครื่องมือในการส่งผ่านเรื่องราวต่างๆ ให้คนในสังคมรับรู้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการส่งผ่านข้อมูลเพื่อกระตุ้นให้คนชั้นกลางทบทวนบทบาทของตนที่พึงมีต่อสังคม ด้วยภาพหญิงชราที่อาศัยอยู่ในชนบทหรือเป็นผู้ถูกกระทำจากคนในสังคม ซึ่งภาพดังกล่าวได้แสดงให้เห็นว่า เมื่อมีการเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นในสังคมหรือเมื่อสังคมไทยก้าวเข้าสู่ความทันสมัยมากขึ้น หญิงชราอาจเป็นคนกลุ่มแรกๆ ที่ได้รับผลกระทบนั้น และในขณะเดียวกันหญิงชรากลุ่มนี้ก็มักจะถูกกลืนจากคนส่วนใหญ่ในสังคมนั่นเอง

การนำเสนอภาพในลักษณะดังกล่าวยังได้สะท้อนถึงบทบาทผู้ผลิตรายการในฐานะเจ้าของสื่อที่มีอำนาจในการนิยามความหมาย (Definition) สิ่งต่างๆ ให้แก่คนในสังคมอีกด้วย ซึ่งประเด็นดังกล่าวเป็นปัจจัยสำคัญที่ส่งเสริมให้ภาพของผู้ผลิตรายการมีอำนาจและโดดเด่นยิ่งขึ้น เพราะการนิยามหรือการกล่าวอ้างคือส่วนสำคัญในการกำหนดความรู้ (Knowledge) และความจริง (Truth) ให้แก่คนในสังคม

ถึงแม้ว่าผู้ผลิตรายการจะเปิดโอกาสเปิดพื้นที่ให้ผู้ที่ดีกว่าเช่น หญิงชรา มีโอกาสพูดถึงตนเองและมีช่องทางสื่อสารความหมายนั้นไปสู่คนส่วนใหญ่ในสังคม แต่ความหมายใหม่ส่วนหนึ่งก็ได้ผ่านวิธีการประกอบสร้างและสรุปของผู้ผลิตรายการในฐานะผู้มีอำนาจเช่นกัน แต่อย่างน้อยวิธีการดังกล่าวก็อาจช่วยลดช่องว่างความแตกต่างระหว่างคนกลุ่มต่างๆ ให้หันมาเข้าใจกันมากขึ้น ซึ่งในปัจจุบันมีสื่อจำนวนไม่มากนักที่เปิดโอกาสให้คนชายขอบหรือผู้ที่ดีกว่ามีโอกาสสามารถพูดถึงตนเองในพื้นที่สาธารณะ

ดังที่ได้กล่าวมาแล้วทั้งหมด อาจสรุปได้ว่า จุดยืนการเล่าเรื่องแบบบุคคลที่สาม (The Third-Person Narrator) และการดำรงฐานะผู้สังเกตการณ์ (The Observer) ของผู้ผลิตรายการ เป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการสร้างความเป็นอื่น (The Otherness) และนอกจากจะทำหน้าที่ถ่ายทอดความหมายภาพตัวแทนหญิงชราไปสู่คนส่วนใหญ่ในสังคมแล้ว ยังทำให้ผู้ผลิตรายการรู้จักตนเองมากขึ้นในฐานะผู้ที่พรั่งพร้อมไปด้วยอำนาจและโอกาสที่เหนือกว่า จนกระทั่งสามารถใช้อำนาจนั้นหยิบยื่นโอกาสให้แก่ผู้ที่ดีกว่าด้วยการสร้างความเข้าใจในความแตกต่างของคนแต่ละกลุ่มในสังคมเพื่อการอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข ด้วยวิธีการกระตุ้นเตือนการทบทวนตัวตนของคนชั้นกลางในสังคมนั่นเอง

7. การสื่อสารผ่านภาพและเสียง (The Visual & Sound Images)

เนื่องจากรายการสารคดี “คนค้นคน” เป็นรายการที่นำเสนอผ่านสื่อโทรทัศน์ ซึ่งเป็นสื่อที่มีคุณลักษณะเฉพาะที่สามารถสื่อสารผ่านภาพและเสียงไปพร้อมๆ กัน จึงทำให้ได้รับความนิยมจากประชาชนมากกว่าสื่อประเภทอื่น นอกจากนี้ ภาพและเสียงยังเป็นเครื่องมือสำคัญในการประกอบสร้างความหมาย (Construction of Meaning) และถ่ายทอดความหมายนั้นให้แก่ผู้รับสารอีกด้วย การสื่อสารผ่านภาพและเสียงในรายการสารคดีโทรทัศน์ “คนค้นคน” มีรายละเอียดดังนี้

7.1 การสื่อสารผ่านภาพ (The Visual Image)

ลักษณะภาพหรือชุดภาพที่ผู้ผลิตรายการสารคดีโทรทัศน์ “คนค้นคน” นิยมใช้ในสารคดีทั้ง 5 ตอน ในการสร้างภาพตัวแทนหญิงชรา มีลักษณะที่ปรากฏเด่นชัดดังต่อไปนี้

1. การใช้ภาพ close-ups และ extreme close-ups

ภาพ close-ups และ extreme close-ups หมายถึง ภาพใบหน้าบุคคล และอวัยวะเฉพาะส่วนของบุคคล เช่น ดวงตา มือ หรือเท้า เป็นต้น ภาพเหล่านี้จะสร้างความสนใจให้แก่

ผู้รับสาร ภาพจะสามารถบอกรายละเอียดบางอย่างที่เราอาจมองข้ามไปได้ และเป็นการสร้างความหมายต่อสิ่งเหล่านั้นให้ผู้รับสารทราบ

การใช้ภาพ close-ups และ extreme close-ups อาจกล่าวได้ว่าเป็นเอกลักษณ์ในการสื่อสารผ่านภาพที่ชัดเจนของรายการสารคดีโทรทัศน์ “คนค้นคน” ที่ผู้ผลิตรายการมักนำมาใช้เพื่อถ่ายทอดความหมายภาพตัวแทนหญิงชราเข้าสู่ผู้รับชมรายการ โดย Creative Project Manager ของรายการ ได้แสดงทัศนะในเรื่องดังกล่าวไว้ว่า

กรณีที่เราไปถ่ายอวัยวะต่างๆ ของคน คือ O.K. บางอย่างมันก็ไม่เหมาะสมหรอกเช่น ถ่ายเท้าที่แตกๆ มันอาจจะสะท้อนความลำบาก ความทุกข์ยาก ความเป็นคนบ้านนอก ความไม่มีรองเท้าใส่ แต่ว่าอีกด้านหนึ่งการที่เราถ่ายไว้หลายๆ shot นั้น มันเป็นกระบวนการติดต่อเหมือนกับว่าเราไม่สามารถแช่ภาพไว้นานๆ ได้ ต้องมีภาพอื่นมาเสริม มันเข้าไปใส่จนในสุดท้ายมันมี character เป็นของตัวเอง มันก็เลยเป็นอย่างที่เห็นว่า เอ๊ะทำไมแคบขนาดนั้น ทำไมเห็นตาต้องแบบตื้นๆ ทำไมมือต้องเล็บดำขนาดนั้น ซึ่งมันก็จะเป็นอย่างนี้ก็คือ ขบวนการขั้นสุดท้ายต้องการภาพยังเงื่อนที่สองมันเป็นเรื่องของ การเก็บรายละเอียดตัวละคร” (พิทักษ์ ใจบุญ, สัมภาษณ์)

ภาพ close-ups และ extreme close-ups ปรากฏในรายการสารคดีแต่ละตอนดังต่อไปนี้

ตอน สม งามอยู่ ราษฎรเต็มขั้นแห่งทับทัน

ผู้ผลิตรายการได้ใช้ภาพ close up เมื่อต้องการเน้นการกระทำหรือแสดงความรู้สึก เช่น การ Close Up ใบหน้าของยายสมขณะที่กำลังเล่าสาเหตุของการสูญเสียที่ดิน การ Close Up ใบหน้ายายสมขณะที่เดินทางเข้ากรุงเทพฯ เพื่อสะท้อนให้เห็นถึงความเหนื่อยล้าทางร่างกายแต่แวต่ายังมีความมุ่งมั่นค้นหาคำตอบอย่างไม่ย่อท้อ หรือตอนที่ยายระบายถึงความคับแค้นใจที่ไม่เคยได้รับคำตอบหรือความช่วยเหลือจากทางราชการหลังจากการยื่นคำร้องทุกข์ไปนับครั้งไม่ถ้วน

นอกจากจะใช้ภาพ close up หรือ extreme close up ใบหน้า เพื่อแสดงความรู้สึกแล้ว ในระหว่างการดำเนินเรื่องยังปรากฏภาพอวัยวะเฉพาะส่วนของคนต้นเรื่องอยู่หลายครั้งด้วยกัน ไม่ว่าจะเป็นมือและเท้าที่ก้าวเดินไปบนทางลูกรัง ซึ่งอาจเป็นการสื่อถึงการกระทำของยายสมที่ลงมือทำทุกสิ่งทุกอย่างด้วยตนเองเพื่อหาคำตอบ ตั้งแต่การศึกษาประมวลกฎหมาย

เขียนคำร้อง ยื่นคำร้อง และติดตามผล อีกทั้งยังแสดงให้เห็นถึงการดิ้นรนต่อสู้ และภาวะที่ต้องพึ่งตนเองหรือยืนบนลำแข้งของผู้ที่อยู่ในฐานะที่ด้อยกว่าหรือเสียเปรียบ

ตอน หญิงชราจากบ้านหนองสาหร่าย

ผู้ผลิตรายการ Close up ไปที่อวัยวะต่างๆ ของหญิงชราอย่างใกล้ชิด (Extreme Close Up) จนสามารถแสดงให้เห็นลักษณะความเสื่อมโทรมทางกายภาพของหญิงชราได้อย่างชัดเจน เช่น ภาพดวงตา ใบหน้า มือ และเท้า เป็นต้น ในขณะที่ภาพ close up ได้แสดงให้เห็นลักษณะทางกายภาพของหญิงชราแล้วนั้น อารมณ์ความรู้สึกที่ปรากฏอยู่บนใบหน้า แววตาของหญิงชราที่ได้รับการถ่ายทอดไปยังผู้ชมรายการเช่นเดียวกัน ซึ่งอารมณ์ความรู้สึกของหญิงชราที่ถ่ายทอดออกมานั้นเป็นความรู้สึกของการรอคอยลูกหลาน ความเหนื่อยล้า มีชีวิตอยู่อย่างไม่คาดหวังถึงอนาคต และความน้อยเนื้อต่ำใจในชะตากรรมของตนที่ลูกๆ ไม่เคยกลับมาเหลียวแล จะเห็นได้ว่าความรู้สึกดังกล่าวของหญิงชราเป็นความรู้สึกในแง่ลบที่ก่อให้เกิดความถดถอยทางจิตใจ และเป็นความรู้สึกด้านตรงข้ามของคนหนุ่มสาวที่เป็นคนที่มีพลัง มีความฝันถึงอนาคตวันข้างหน้า และใช้ชีวิตด้วยความสดใส

นอกจากภาพ close up ใบหน้าแล้ว ภาพมือและเท้ายังสะท้อนให้เห็นถึงการทำงานที่ไม่สามารถหยุดพักได้แม้เข้าสู่ในวัยชราและการยืนอยู่บนลำแข้งของตนเอง ซึ่งเป็นภาพตรงกันข้ามกับครรลองในการดำเนินชีวิตของคนชราตามบรรทัดฐานของสังคมที่ถือว่าวัยชราเป็นวัยที่ควรหยุดพักจากหน้าที่การงานที่ทำต่อเนื่องมาเมื่อครั้งเป็นหนุ่มเป็นสาวและควรได้รับการดูแลจากลูกหลาน

ตอน ยายไฮ คนหวงแผ่นดิน

ผู้ผลิตรายการได้ใช้ภาพ close up ขณะที่คนเดินเรื่องสนทนากับยายไฮ ลูกของยายไฮ และชาวบ้านทั่วไปที่ไม่พอใจการกระทำของครอบครัวนี้ เพื่อถ่ายทอดมุมมองต่อเรื่องราวดังกล่าว ความเป็นมา และผลกระทบที่เกิดขึ้น เมื่อผู้ผลิตต้องการถ่ายทอดอารมณ์ความรู้สึกของตัวละครไปยังผู้ชม ผู้ผลิตจึงเลือกใช้ภาพ Extreme Close Up เช่น ภาพใบหน้า แววตา มือ และเท้า เช่น แววตาที่มุ่งมั่นในการเอาที่นาคืน แววตาที่เจ็บปวดเข้าใจในการพูดถึงเรื่องราวที่ผ่านมาในอดีต แววตาคิดหวังเมื่อเจ้าหน้าที่ให้ปิดเงื่อนไขระหว่างการเจรจา ภาพมือ ขณะจับจอบขณะขุดดินบริเวณสันเขื่อนเพื่อระบายน้ำออก การพนมมือสวดมนต์ ภาพเท้าในการก้าวเดิน สะท้อนให้การเดินไปข้างหน้าและการยึดหลัก "ตนเป็นที่พึ่งแห่งตน" ที่คนเดินเรื่องได้เลือกเป็นแนวทางการแก้ปัญหาในที่สุด

ตอน ผู้หญิงที่โลกเรียกแม่

ภาพ Close Up และ Extreme Close Up นำมาใช้ในการสนทนาและใช้ถ่ายทอดอารมณ์ของตัวละครให้คนดูรับทราบและรู้สึกคล้อยตาม เช่น ภาพใบหน้ามณฑาขณะร้องไห้ ภาพใบหน้าและดวงตาดายเคลือขณะร้องไห้ เป็นต้น ภาพดังกล่าวสะท้อนให้เห็นความรักของแม่ที่มีต่อลูกซึ่งเป็นแก่นความคิดหลักในการนำเสนอ ขณะเดียวกันก็ได้สะท้อนภาพความทุกข์ใจ อึดอัดใจของหญิงชราผู้เป็นแม่ที่ต้องทนเห็นลูกเจ็บไข้ได้ป่วยออกมาในคราวเดียวกัน การถ่ายทอดความหมายในลักษณะที่ขัดแย้งกันเช่นนี้สอดคล้องกับคำให้สัมภาษณ์ของ Creative Project Manager ที่ทำหน้าที่ถ่ายภาพว่า เขาก็เป็นคนแก่ที่รักลูก เอาใจใส่ลูก ขณะเดียวกันก็มีความอึดอัดกับบทบาทของตัวเอง ความทุกข์ใจ ความกลืนไม่เข้าคายไม่ออก แต่ด้วยความรักลูกก็ต้องแสดงออกไป ภาษาภาพมันก็มีหลายอย่าง (พิทักษ์ ใจบุญ, สัมภาษณ์)

ตอน ยายกระดูกเหล็กแห่งบ้านกอกดอนพะยอม

ผู้ผลิตรายการใช้ภาพ Close Up ขณะที่คนเดินเรื่องสนทนากับยายดี ชาลี เช่น ฉากที่นั่งคุยกันในบ้านถึงเรื่องการเลี้ยงหลาน หรือความขยันทำงานของยาย เพื่อถ่ายทอดอารมณ์ความรู้สึกขณะสนทนาของยายดี มาสู่ผู้รับชมรายการ ภาพ Close Up และ Extreme Close Up ในสารคดีตอนนี้มีปรากฏเพียงเล็กน้อยเท่านั้น

จากการวิเคราะห์การสื่อสารผ่านภาพ Close Up และ Extreme Close Up จากรายการสารคดีทั้ง 5 ตอนนั้น ผู้วิจัยพบว่า ผู้ผลิตรายการจะใช้ภาพ Close Up และ Extreme Close Up ในการถ่ายทอดอารมณ์ความรู้สึกของคนต้นเรื่องและถ่ายทอดความหมายดังกล่าวไปยังผู้รับสาร โดยอาจจะนำภาพใบหน้าหรือแววตาซึ่งถือเป็นภาษาท่าทางมาประกอบหรือสนับสนุนคำพูดของคนต้นเรื่องให้มีความชัดเจนขึ้น

การสื่อสารอารมณ์ความรู้สึกผ่านภาพ Close Up และ Extreme Close Up ของผู้ผลิตรายการมักถูกนำมาใช้ในการถ่ายทอดความรู้สึกเชิงโคกนาฏกรรมของหญิงชรามากกว่าความรู้สึกเชิงสุขนาฏกรรม โดยจะสังเกตเห็นได้จากความถี่ของภาพ Close Up และ Extreme Close Up จะปรากฏบ่อยครั้งในสารคดีตอนที่มีแก่นความคิดหลักในทิศทางตรงกันข้ามกับภาพตัวแทนหญิงชราตามบรรทัดฐานของสังคม หรือในตอนที่ยุติธรรมมีความรู้สึกขัดแย้งภายในจิตใจอย่างรุนแรง เช่น ปรากฏบ่อยครั้งในสารคดีตอนยายสม งามอยู่ ราษฎรเต็มขั้นแห่งทับทัน ตอนหญิงชราจากหนองสาหร่าย ตอนยายไฮ คนหวงแผ่นดินที่มีแก่นความคิดหลักเกี่ยวกับการดิ้นรนต่อสู้ของหญิงชรา และตอนผู้หญิงที่โลกเรียกแม่ที่หญิงชราต้องเผชิญกับทุกข์ใจในขณะที่แสดงบทบาทความเป็นแม่ดูแลลูกที่ป่วยด้วยโรคเอดส์

ส่วนสารคดีตอนยายกระดุกเหล็กแห่งบ้านกอกดอนพะยอม ที่แก่นความคิดหลักเรื่องความจนมิใช่ความทุกข์เป็นทัศนคติในเชิงบวก ภาพ Close Up และ Extreme Close Up จึงมิได้นำมาถ่ายทอดอารมณ์ ความรู้สึก และความหมายเท่าใดนัก ทั้งนี้อาจเป็นเพราะว่าผู้ผลิตรายการให้ความสำคัญในการถ่ายทอดความรู้สึกในเชิงโคกนาฏกรรมมากกว่าสุขนาฏกรรม โดยเห็นว่าความรู้สึกในเชิงบวกหรือสุขนาฏกรรมเป็นสิ่งที่เข้าใจและสื่อถึงผู้ชมรายการได้ง่ายกว่าความรู้สึกในเชิงลบหรือโคกนาฏกรรมที่สามารถสร้างความสะเทือนใจแก่ผู้ชมรายการในรูปแบบที่แตกต่างกันและสามารถคงอยู่ในจิตใจได้อย่างยาวนาน

นอกจากนี้การใช้ภาพ Close-ups หรือ Extreme Close-ups ยังมีความสัมพันธ์เกี่ยวกับอำนาจของการจ้องมองด้วย โดยผู้ที่จ้องมองย่อมมีอำนาจในการสำรวจและสร้างความหมายเหนือผู้ที่ถูกจ้องมอง ซึ่งผู้ที่มีอำนาจจ้องมองในที่นี้ก็คือ ช่างภาพที่มองหญิงชราผ่านเลนส์ และผู้รับชมรายการที่รับชมภาพตัวแทนหญิงชราผ่านจอโทรทัศน์ ช่างภาพจะสร้างความหมายภาพตัวแทนหญิงชราผ่านมุกกล้องเพื่อให้ผู้ชมรายการตีความหมายขณะรับชมรายการ

ภาพที่ 16

แสดงภาพ close-ups/extreme close-ups ที่ปรากฏในรายการสารคดีโทรทัศน์ “คนค้นคน” ตอน “หญิงชราจากบ้านหนองสาหร่าย” และ “ผู้หญิงที่โลกเรียกแม่”

2. การใช้ภาพ low angle shot

การใช้ภาพ low angle shot หรือภาพมุมต่ำ คือการตั้งกล้องไว้ด้านล่างแล้วถ่ายขึ้นไปยังใบหน้าของบุคคล ซึ่งจะให้ความรู้สึกของการมีพลัง มีอำนาจ เป็นผู้ยิ่งใหญ่ แต่ทั้งนี้ การใช้ภาพ low angle shot หรือภาพมุมต่ำที่ปรากฏในรายการสารคดีโทรทัศน์ “คนค้นคน” อาจไม่สามารถถ่ายทอดความหมายตามหลักการหรือทฤษฎีการถ่ายภาพได้เสมอไป เนื่องจากรูปแบบ

รายการสารคดีที่เป็นการถ่ายทำนอกสถานที่ ดังที่ Creative Project Manager ได้ให้คำอธิบายไว้ว่า “ภาพที่เป็นมุมที่ up ขึ้นมา ก็คือมันเป็นภาพของผู้ยิ่งใหญ่ แต่ว่าในกรณี “คนค้นคน” มันไม่เสมอไปที่ภาษาภาพจะอธิบายได้ เพราะเราถ่ายแบบ out door เพราะฉะนั้นการจัดฉากมันไม่มี” (พิทักษ์ ใจบุญ, สัมภาษณ์) ซึ่งการใช้ภาพในลักษณะนี้ปรากฏอยู่ในรายการสารคดีจำนวน 2 ตอนด้วยกัน ได้แก่

ตอน หญิงชราจากบ้านหนองสาหร่าย

ผู้ผลิตรายการได้ใช้ภาพ low angle shot หรือภาพมุมต่ำ ในฉากการสนทนาระหว่างคนเดินเรื่องและคนต้นเรื่อง โดยตั้งกล้องไว้ด้านล่างแล้วถ่ายขึ้นไปยังใบหน้าของคนต้นเรื่อง เพื่อถ่ายทอดอารมณ์ความรู้สึกของหญิงชราขณะพูดถึงเรื่องราวที่ผ่านมาในชีวิตและเรื่องราวที่ยังคงต้องเผชิญอยู่ ซึ่งบทสนทนาได้สะท้อนให้เห็นความแกร่งในการดำเนินชีวิตของหญิงชรา ในขณะที่ภาพได้แสดงให้เห็นลักษณะทางกายภาพที่ทรุดโทรมตามวัยของหญิงชรา ซึ่งเป็นการถ่ายทอดความหมายที่ขัดแย้งกันระหว่างร่างกายและจิตใจ ตลอดจนสะท้อนให้เห็นภาพตัวแทนของหญิงชราที่มีรูปแบบชีวิตผิดไปจากครรลองปฏิบัติของหญิงชราโดยทั่วไป

ตอน ยายไฮ คนหวงแผ่นดิน

ผู้ผลิตรายการได้ใช้ภาพ low angle shot หรือภาพมุมต่ำ ในลักษณะเดียวกันกับสารคดีตอน หญิงชราจากบ้านหนองสาหร่าย กล่าวคือ ใช้ภาพมุมต่ำขณะที่มีการสนทนาระหว่างหญิงชรากับคนต้นเรื่อง เพื่อถ่ายทอดอารมณ์ความรู้สึก และความหมายในบทสนทนาของยายไฮ ตลอดจนสะท้อนให้เห็นความเข้มแข็งและความมุ่งมั่นของหญิงชราคนหนึ่งที่มีรูปแบบชีวิตผิดไปจากครรลองปฏิบัติของหญิงชราโดยทั่วไปเช่นกัน

เมื่อเชื่อมโยงลักษณะการสื่อสารผ่านภาพทั้ง 2 ลักษณะเข้าด้วยกัน (ภาพ close-ups / extreme close ups กับ ภาพ low angle shot) ก็จะสามารถอธิบายภาพหญิงชราที่ปรากฏในลักษณะที่ขัดแย้งกันได้ว่า ถึงแม้หญิงชราจะมีความเสื่อมโทรมทางร่างกายและมีวิถีชีวิตที่ลำเค็ญขณะเดียวกันก็เป็นหญิงชราเป็นผู้ที่มีความมุ่งมั่น ดิ้นรนต่อสู้ กล้าเผชิญปัญหาต่างๆ

3. การใช้ภาพ flashback

การใช้ภาพ flashback หรือภาพขาวดำจะนำมาใช้เมื่อต้องการย้อนกลับไปสู่ภาพในอดีต หรือนำเสนอภาพด้านมืด (dark side) ของเหตุการณ์หรือสถานการณ์นั้น ผู้ผลิตรายการได้นำภาพ flashback มาใช้ในรายการสารคดีหลายตอนด้วยกัน ดังจะอธิบายให้เห็นต่อไปนี้

ตอน สมงามอยู่ ราษฎรเต็มขั้นแห่งทับทัน

ผู้ผลิตรายการใช้ภาพ Flashback หรือภาพขาว-ดำ ในฉากที่ยายสมพูดถึงความเป็นมาของปัญหาที่เกิดขึ้นในอดีต การเดินทางไปร้องเรียนหรือติดตามผลหลังจากยื่นคำร้องที่กรุงเทพฯ ซึ่งเป็นการกระทำที่เกิดขึ้นซ้ำแล้วซ้ำเล่าเป็นเวลากว่า 20 ปี และฉากที่ยายสมพูดเรื่องการฆ่าตัวตายหากไม่ได้รับความเป็นธรรม โดยผู้ผลิตได้นำเรื่องความตายมาเป็นเทคนิคในการดึงอารมณ์ความสนใจจากผู้ชมรายการ ด้วยการตัดภาพไปยังคนเดินเรื่องที่มีฉากหลังเป็นเจดีย์บรมพุทธรูปหลังจากที่ยายสมพูดเรื่องความตาย ด้วยวิธีการสร้างความหมายดังกล่าว หากผู้ชมรายการจินตนาการตามคำพูดและภาพที่ได้เห็นก็อาจคิดว่าปัญหาดังกล่าวไม่ได้รับการแก้ไขจนกระทั่งยายสมต้องแลกด้วยชีวิต ซึ่งวิธีการนี้จะช่วยกระตุ้นให้ผู้ชมรายการสนใจติดตามเนื้อหารายการต่อไป

ตอน หญิงชราจากบ้านหนองสาหร่าย

การใช้ภาพ Flashback หรือภาพขาว-ดำ ปรากฏในฉากที่ยายเสงี่ยมไม่มาขายของที่กรุงเทพฯ เป็นเวลา 1 อาทิตย์กว่า โดยผู้ผลิตรายการได้เสนอภาพพื้นที่ว่างที่ยายใช้ขายของเป็นภาพสีก่อนที่จะปรับเป็นภาพสีเทา และติดตามไปดูยายเสงี่ยมที่พักรักษาอาการเจ็บไข้ได้ป่วยที่บ้าน จ. นครราชสีมา นอกจากนี้ภาพขาว-ดำ ยังปรากฏในฉากการสนทนาระหว่างคนเดินเรื่องกับยายเสงี่ยมเกี่ยวกับวิถีทางในการดำเนินชีวิตด้วย

การใช้ภาพ flashback หรือภาพขาว-ดำ นี้ได้สะท้อนให้เห็นภาพตัวแทนของหญิงชราที่ต้องดิ้นรนหาเลี้ยงชีพ เนื่องจากลูกๆ ไม่กลับมาดูแล อันเป็นภาพมุมกลับหรือด้านตรงข้ามของภาพคนชราตามความเข้าใจของคนส่วนใหญ่ในสังคมที่จะต้องห้อมล้อมไปด้วยลูกหลาน

ตอน ยายไฮ คนหวงแผ่นดิน

การใช้ภาพ Flashback หรือภาพขาว-ดำ ปรากฏในฉากที่ยายไอนั่งคุยกับคนต้นเรื่องเกี่ยวกับความผูกพันที่มีต่อที่นาและความอุดมสมบูรณ์ของที่นาในครั้งอดีต ซึ่งผู้ผลิตรายการนำภาพ Flashback มารับใช้ความหมายในการกล่าวถึงความเป็นมาในอดีต ซึ่งเป็นลักษณะการสร้างอารมณ์ร่วมของละครที่นำมาใช้เพื่อสร้างอารมณ์ในการรับชมรายการสารคดี อาจกล่าวได้ว่าเป็นรูปแบบเฉพาะตัวของรายการสารคดีประเภท Dramatized documentary

ตอน ผู้หญิงที่โลกเรียกแม่

ผู้ผลิตรายการได้นำภาพ Flashback มาใช้ถ่ายทอดอารมณ์ความรู้สึกทุกหัวใจ อึดอัดใจ และเศร้าใจของหญิงชราที่ต้องดูแลลูกที่ป่วยเป็นโรคเอดส์ ซึ่งการนำภาพ flashback มาใช้นั้นได้สะท้อนให้เห็นภาพตัวแทนหญิงชราในรายการสารคดีตอนนี้ที่ยืนอยู่ด้านตรงข้ามกับภาพของคนชราตามการรับรู้ของคนในสังคมที่ยังคงต้องเหน็ดเหนื่อยกายในการดูแลลูกที่โตเป็น

หนุ่มสาวซึ่งเป็นวัยที่แข็งแรงและมีพลังอำนาจในการทำสิ่งต่างๆ มากมาย ในขณะที่ตนก็แก่ชราลงทุกวันจนเข้าสู่วัยฟืดฟางที่ต้องการการดูแลจากลูกหลาน นอกจากนี้ผู้ผลิตรายการยังสะท้อนให้เห็นด้านลบของสังคมสมัยใหม่ที่มีผลกระทบต่อคนทุกกลุ่มในสังคม เช่น โรคเอดส์ เป็นต้น

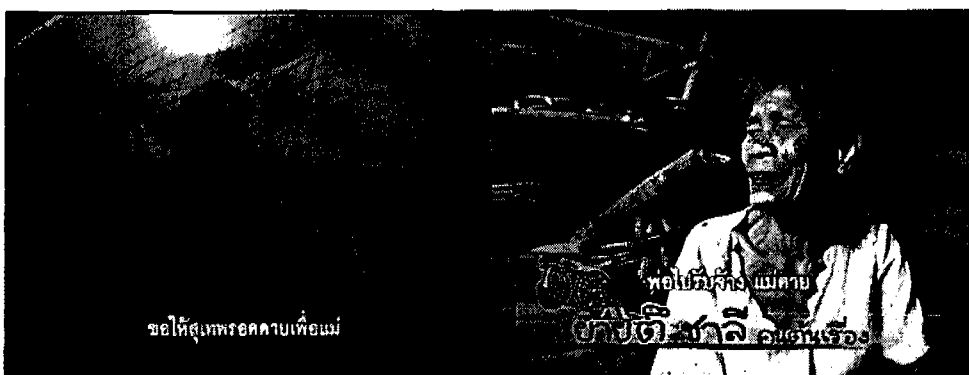
ตอน ยายกระดูกเหล็กแห่งบ้านกอกดอนพะยอม

การใช้ภาพขาว-ดำ จะปรากฏในตอนที่ยายตี ชาลี สทนาเรื่องราวในอดีตและใช้สร้างอารมณ์เมื่อกล่าวถึงความตาย เช่น จากที่เพื่อนบ้านยายตี ชาลี กำลังหมดลมหายใจ เป็นต้น ในการสร้างอารมณ์ร่วมในเรื่องความตาย ซึ่งทำให้ผู้ชมรายการรู้สึกกลัว หดหู่ และสลดใจต่อการจากไปของชีวิตคนคนหนึ่ง การใช้ภาพ flashback หรือภาพขาว-ดำ ปรากฏไม่มากนักในสารคดีตอนนี้

ภาพที่ 17

แสดงภาพ flashback (ภาพขาว-ดำ) ที่ปรากฏในรายการสารคดีโทรทัศน์ "คนค้นคน"

ตอน "ผู้หญิงที่โลกเรียกแม่" และ "ยายกระดูกเหล็กแห่งบ้านกอกดอนพะยอม"

จากการวิเคราะห์การสื่อสารผ่านภาพ flashback ที่ปรากฏในรายการสารคดีทั้ง 5 ตอน พบว่า ผู้ผลิตรายการจะนำภาพ flashback มาใช้ถ่ายทอดอารมณ์ ความรู้สึกที่ตัวละครมีต่อชะตากรรมที่ตนเผชิญอยู่ ซึ่งส่วนใหญ่มักเป็นความรู้สึกที่มีผลกระทบทางจิตใจ เช่น ความรู้สึกทุกข์ใจ ความน้อยใจ ความคับแค้นใจ หรือ ความตาย เป็นต้น เพื่อก่อให้เกิดความสะเทือนใจต่อผู้รับชมรายการ

นอกจากนี้ ผู้ผลิตรายการยังนำมาใช้สร้างและถ่ายทอดความหมาย "ด้านมืด" (dark side) ของสังคมสมัยใหม่ที่ไม่มีใครต้องการแต่หญิงชราต้องเผชิญอยู่ เช่น การทำมาหาเลี้ยงชีพตนเองแม้จะอยู่ในวัยชรา การเลี้ยงดูลูกวัยหนุ่มสาวที่ป่วยเป็นโรคเอดส์ เป็นต้น ซึ่งภาพ

เหล่านี้ได้สะท้อนให้เห็นภาพตัวแทนหญิงชราอีกกลุ่มหนึ่งที่ดำรงอยู่ในสังคมแต่มีรูปแบบชีวิตที่แตกต่างไปจากครรลองปฏิบัติของหญิงชราทั่วไป หรือแตกต่างไปจากบรรทัดฐานของสังคมที่คนส่วนใหญ่เข้าใจรับรู้ว่า วัยชราคือวัยที่ควรหยุดพักจากหน้าที่การงานที่ทำมาตลอดในวัยหนุ่มสาว ควรใช้บั้นปลายชีวิตด้วยความสุขสงบ และห้อมล้อมไปด้วยการดูแลจากลูกหลาน

4. การใช้ภาพ slow motion

การใช้ภาพ slow motion หรือภาพช้า มักถูกนำมาใช้ถ่ายทอดภาพเคลื่อนไหวของหญิงชรา หรือนำมาใช้ควบคู่ไปกับการ close-ups หรือ extreme close-ups ซึ่งทำให้ผู้รับชมรายการเห็นลักษณะทางกายภาพและการสื่ออารมณ์ความรู้สึกจากใบหน้าของหญิงชราได้อย่างชัดเจน ดังจะเห็นได้บทวิเคราะห์ดังนี้

ตอน หญิงชราจากบ้านหนองสาหร่าย

การใช้ภาพช้า (Slow Motion) จะปรากฏในตอนที่ยายเสงี่ยมเคลื่อนไหว เช่น เดินอยู่ริมฟุตบาท ตอนที่ยายเสงี่ยมล้มป่วย และตอนที่ยายอาการดีขึ้นและเริ่มลุกขึ้นยืนได้อีกครั้ง ซึ่งอาจสะท้อนให้เห็นการเคลื่อนไหวของคนชราที่เป็นไปอย่างเชื่องช้าตามความเสื่อมโทรมทางกายภาพที่ปรากฏ

ตอน ผู้หญิงที่โลกเรียกแม่

การใช้ภาพ Slow Motion ในตอนผู้หญิงที่โลกเรียกแม่ มักปรากฏรวมกับการใช้ภาพ Close Up และ Extreme Close Up หรือภาพ Flashback อยู่บ่อยครั้ง เช่น ภาพใบหน้ามณฑาขณะร้องไห้ ภาพใบหน้าและดวงตายายเคลื่อนไหวขณะร้องไห้ เป็นต้น ซึ่งอาจจะสะท้อนให้เห็นความเศร้าใจ ทุกข์ใจที่ฝังอยู่ในความรู้สึกของตัวละครมายาวนานและไม่สามารถขจัดความทุกข์นั้นให้หมดไปได้

โดยสรุปแล้ว ผู้ผลิตรายการมักนำภาพช้า (Slow Motion) มาใช้เพื่อแสดงอิริยาบถของหญิงชราที่มีความเคลื่อนไหวอย่างเชื่องช้า ไม่คล่องตัวเหมือนวัยหนุ่มสาว และถ่ายทอดความรู้สึกด้านลบของตัวละคร ซึ่งภาพช้า (Slow Motion) ได้สร้างความหมายให้แก่ภาพตัวแทนหญิงชราว่าเป็นผู้ที่มีความเสื่อมโทรมทางร่างกายและเป็นหญิงชราที่มีความทุกข์ใจเนื่องจากลูกได้รับผลกระทบจาก “ด้านมืด” (Dark side) ของสังคมสมัยใหม่ซึ่งก็คือ โรคเอดส์นั่นเอง

5. การใช้ภาพเชิงสัญลักษณ์ (Symbolic Images)

การใช้ภาพเชิงสัญลักษณ์ (Symbolic Images) ปรากฏอย่างเด่นชัดอยู่ในรายการสารคดีจำนวน 2 ตอนด้วยกัน ดังจะอธิบายให้เห็นต่อไปนี้

ตอน สม งามอยู่ ราษฎรเต็มขั้นแห่งทับทัน

ผู้ผลิตรายการได้ใช้ภาพเชิงสัญลักษณ์ในระหว่างการดำเนินเรื่อง โดยได้เสนอภาพ 2 ภาพ เพื่อเปรียบเทียบสิ่งที่ไม่สอดคล้องกัน เช่น กล้องจับภาพที่กระจัดหมากพลุก่อนจะ pan มาที่หนังสือกฎหมายที่วางอยู่ข้างๆ ซึ่งภาพลักษณะดังกล่าวปรากฏอยู่จำนวน 2 ครั้ง

จากภาพดังกล่าวสามารถตีความได้ว่า กระจัดหมากพลุกเป็นตัวแทนวัฒนธรรมที่ล้าหลังในสายตาคนยุคปัจจุบัน คนที่กินหมากอยู่ เช่น หญิงชราาก็กลายเป็นคนที่ล้าหลังไปด้วย นอกจากจะเป็นภาพตัวแทนความล้าหลังแล้ว Project Creative Manager ในฐานะช่างภาพของรายการสารคดี “คนค้นคน” ยังตีความภาพดังกล่าวว่า “ตะกร้าหมากมันก็ยังบอกว่ามันไม่ใช่คนที่มีการศึกษาสูงอยู่แล้ว” (พิทักษ์ ใจบุญ, สัมภาษณ์) ซึ่งจากการตีความดังกล่าวได้สร้างความหมายให้หญิงชรากลายเป็นคนที่ล้าหลังและมีการศึกษาน้อย ในขณะที่ภาพหนังสือกฎหมายเป็นตัวแทนความรู้ทางวิชาการในสังคมสมัยใหม่ที่อยู่นอกกรอบประสบการณ์ของหญิงชรา แต่รัฐได้กำหนดว่า “ประชาชนทุกคนต้องรู้กฎหมาย”

การใช้ภาพเชิงสัญลักษณ์จะช่วยสร้างความหมายของสิ่งที่เราต้องการเปรียบเทียบให้มีความชัดเจนและโดดเด่นมากขึ้น กล่าวคือ ภาพหนังสือกฎหมายที่เป็นตัวแทนความรู้ของสังคมสมัยใหม่ได้ทำให้ภาพตะกร้าหมากที่เป็นตัวแทนของหญิงชราตกอยู่ในสภาพด้อยและเป็นชายขอบของความรู้สมัยใหม่ได้อย่างชัดเจนยิ่งขึ้น ดังนั้น ภาพตัวแทนหญิงชราที่ปรากฏจึงเป็นผู้ที่มีการศึกษาน้อยและตกเป็นเบี้ยล่างของความรู้สมัยใหม่ในสังคมปัจจุบัน

ตอน ยายไฮ คนหวงแผ่นดิน

ผู้ผลิตรายการเปิดเรื่องด้วยจอภาพสีดำ มุมซ้ายมือมีเทียนอยู่ 1 ต้น เปลวเทียนปลิวไสว มุมขวามือมีรูปถ่ายและตัวหนังสือขึ้นเพื่อบอกเล่าเรื่องราวไปเรื่อยๆ เช่น รูปมือจับจอบเสียม พร้อมคำบรรยายใต้ภาพ “นี่คือ...บทบันทึกการต่อสู้ของหญิงชวามานามัญ ที่อาจกลายเป็นตำนานการต่อสู้ของชนชั้นรากหญ้า” จนกระทั่งรูปสุดท้ายเป็นรูปของยายไฮนอนบนหน้าบนผืนดินโดยถ่ายเฉพาะช่วงหัวไหล่ขึ้นมา พร้อมคำบรรยายว่า “แผ่นดินผืนนี้ จึงเป็นผืนดินแห่งชีวิต ที่จะต้องหวงแหนรักษาไว้” โทนสีของภาพเป็นโทนสีแดง และในตอนสุดท้ายผู้ผลิตรายการได้ปิดเรื่องด้วยรูปแบบเดียวกันกับตอนเปิดเรื่องแต่ได้เปลี่ยนภาพถ่ายเป็นภาพการต่อสู้ของยายไฮและครอบครัว และใช้คำพูดที่สำคัญของตัวละครในตอนดำเนินเรื่องเป็นคำบรรยายใต้ภาพ

ผู้ผลิตรายการได้ใช้จอภาพสีดำเป็นสัญลักษณ์ความทุกข์และความคับแค้นใจของตัวละคร ในขณะที่ใช้เปลวเทียนเป็นตัวแทนความหวังอันริบหรี่ของการต่อสู้ยาวนานที่อยู่ใน

ใจของคนต้นเรื่อง นอกจากนี้ยังใช้ภาพและคำบรรยายได้ภาพเป็นการสื่อความหมายและสรุปเรื่องราวความเป็นมาเป็นไปของการกระทำต่างๆ ที่เกิดขึ้น การใช้ภาพเชิงสัญลักษณ์ดังกล่าว พัทธพงศ์ ใจบุญ (สัมภาษณ์) ได้อธิบายว่า เป็นการปรุงแต่งขึ้นมาเพื่อสื่อสารให้เห็นถึงคนที่ตกอยู่ในความมืดมิดของความหวัง ดังนั้นภาพตัวแทนหญิงชราที่ปรากฏในการใช้ภาพเชิงสัญลักษณ์ครั้งนี้คือ หญิงชราที่ต้องดิ้นรนต่อสู้แม้จะมีความหวังเพียงริบหรี่ก็ตาม

ลักษณะเด่นของการสื่อสารผ่านภาพ (The Visual Image) ที่ปรากฏในรายการสารคดีโทรทัศน์จำนวน 5 ตอนก็จะมี 5 ประการ ได้แก่การใช้ภาพ Close Up หรือ Extreme Close Up การใช้ภาพ Low Angle Shot การใช้ภาพ Flashback การใช้ภาพ Slow Motion และการใช้ภาพเชิงสัญลักษณ์ (Symbolic Use)

ตารางที่ 4.6

แสดงวิธีการสื่อสารผ่านภาพและความหมายของภาพ
ที่ปรากฏในรายการสารคดีโทรทัศน์ "คนค้นคน"

ประเภทของภาพ	อำนาจของคนเมืองที่จ้องมองหญิงชราในฐานะ "ความเป็นอื่น"
1. ภาพ close-ups/extreme close-ups	- ความเสื่อมโทรมทางร่างกายของหญิงชรา - การสื่ออารมณ์ผ่านทางสีหน้าและแววตาของหญิงชรา เช่น แววตาที่มุ่นมั่น แววตาที่สิ้นหวัง ความอึดอัดใจ เป็นต้น
2. ภาพ low angle shot (ภาพมุมต่ำ)	- ความเข้มแข็งและการพึ่งตนเองในการดำเนินชีวิต - ความมุ่นมั่นในการหาทางออกให้กับปัญหาที่ตนต้องเผชิญ
3. ภาพ flashback (ภาพขาว-ดำ)	- การแสดงความหมายเรื่อง "ความตาย" - ภาพของหญิงชราที่ต่างจากหญิงชรากระแสหลัก เช่น การดิ้นรนหาเลี้ยงชีพ การรับภาระดูแลลูกที่เป็นวัยหนุ่มสาว เป็นต้น - ภาพ "ด้านมืด" ของสังคมสมัยใหม่ เช่น ภาพคนติดเอดส์ - ความรู้สึกด้านโคกนาฏกรรมที่มีผลกระทบต้อจิตใจมนุษย์
4. ภาพ slow motion (ภาพช้า)	- ลักษณะทางกายภาพของหญิงชราที่เคลื่อนไหวอย่างเชื่องช้า - ความรู้สึกด้านโคกนาฏกรรมที่มีผลกระทบต้อจิตใจมนุษย์
5. ภาพ Symbolic Images (ภาพเชิงสัญลักษณ์)	- ภาพหญิงชราที่ล้าหลังและไม่มีความรู้แบบวิชาการสมัยใหม่ เช่น กฎหมาย เป็นต้น - ภาพหญิงชราที่ต้องดิ้นรนต่อสู้แม้มีความหวังเพียงเล็กน้อย

การสื่อสารผ่านภาพทั้ง 5 ประการจะทำหน้าที่สร้างความหมายและถ่ายทอดความหมายภาพตัวแทนหญิงชราไปสู่ผู้ชมรายการ โดยผลจากการวิเคราะห์พบว่า ความหมายภาพตัวแทนของหญิงชราที่ปรากฏในการสื่อสารผ่านภาพจะเป็นภาพตัวแทนหญิงชราในด้านที่ตรงกันข้ามกับภาพตัวแทนหญิงชราที่มีครรลองในการดำเนินชีวิตเป็นไปตามบรรทัดฐานของสังคม กล่าวคือ ภาพตัวแทนหญิงชราที่ปรากฏจะเป็นหญิงชราที่ต้องดิ้นรนต่อสู้ทั้งในด้านการต่อสู้เพื่อปกป้องสิทธิอันชอบธรรม และการดิ้นรนต่อสู้เพื่อการหาเลี้ยงชีพ ภาพตัวแทนของหญิงชราที่ยังคงต้องทำหน้าที่แม่แม่ในยามแก่เฒ่าที่ควรได้รับการดูแลจากลูกหลานบ้าง เป็นต้น

นอกจากนี้การสื่อสารผ่านภาพยังสะท้อนให้เห็นความย่ำแย่ของสังคมสมัยใหม่ที่มีผลกระทบต่อวิถีชีวิตของหญิงชราอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ เช่น การร่วมเผชิญชะตากรรมร่วมกับลูกสาวที่ป่วยเป็นโรคเอดส์ การเอารัดเอาเปรียบจากผู้ที่มีฐานะทางเศรษฐกิจเหนือกว่า เป็นต้น

ในการสื่อสารผ่านภาพนั้น จะสังเกตเห็นว่า การนำเสนอภาพเรื่องราวหรือเหตุการณ์ต่างๆ จะมีความสอดคล้องกับแก่นความคิดหลักของสารคดีแต่ละตอน ทั้งนี้ก็เพื่อประโยชน์สูงสุดในการถ่ายทอดความหมายที่ผู้ผลิตรายการจงใจสร้างมาสู่การรับรู้ความหมายของผู้ชมรายการ

7.2 การสื่อสารผ่านเสียง (The Sound Image)

เสียงมิใช่จะเป็นเพียงส่วนประกอบเท่านั้น เพราะเสียงสามารถใช้เพื่อเน้นให้ภาพนั้นมีความสำคัญมากขึ้น และการฟังแม้จะจำได้ไม่นานแต่ทำให้เกิดจินตนาการได้มากกว่าการจำที่เกิดจากการมองด้วยตา นอกจากนี้เสียงยังเป็นส่วนหนึ่งของการประกอบสร้างความหมายให้แก่สิ่งต่างๆ ด้วย ธนานุช สงวนศักดิ์ (2546, น.35) ได้แบ่งประเภทเสียงในงานสารคดีไว้ 2 ประเภทคือ 1) เสียงพูด และ 2) เสียงดนตรีและเสียงประกอบ ดังรายละเอียดต่อไปนี้

1. เสียงพูด หมายถึง เสียงคนพูดในงานสารคดีซึ่งถูกถ่ายทอดผ่านวิธีการหลักๆ 3 วิธี คือ เสียงบรรยาย (Narration) เสียงสนทนา (Dialogue) และเสียงสัมภาษณ์ (Interview) ซึ่งวิธีการดังกล่าวได้ปรากฏในสารคดีทั้ง 5 ตอน ดังต่อไปนี้

1.1 เสียงบรรยาย (Narration) ได้แก่ เสียงที่ผู้ผลิตรายการให้ข้อมูลเชิงประจักษ์แก่ผู้ชมรายการ ในตอนเปิดรายการและสรุปปิดรายการของรายการสารคดีทั้ง 5 ตอนจะปรากฏภาพคนนำเรื่องพูดบรรยายแนวคิดที่ผู้ชมรายการจะได้รับจากรายการสารคดีแต่ละตอน โดยมักใช้วิธีการเปรียบเทียบสิ่งที่ได้จากการรับชมรายการกับภาพความเป็นไปในปัจจุบัน หรือภาพความเป็นจริงในสังคมกับภาพที่ควรเป็น ตลอดจนใช้วิธีการตั้งคำถามเพื่อให้ผู้ชมรายการได้ติดตามและรู้สึกว่าเป็นส่วนหนึ่งของรายการ ส่วนการดำเนินเรื่องนั้น จะเป็นหน้าที่ของคน

เดินเรื่องที่ทำหน้าที่เล่าเรื่อง (ปรากฏตัวขณะเล่าเหตุการณ์) และบรรยายข้อมูล (ไม่ปรากฏตัว มีเพียงเสียงบรรยายเหตุการณ์) ความเป็นมาเรื่องราวที่เกิดขึ้น

คนนำเรื่องและคนเดินเรื่องเป็นเพศชาย วัยทำงาน น้ำเสียงที่ใช้ในการบรรยายจึงเป็นน้ำเสียงที่มีความหนักแน่น เน้นถ้อยคำ มีความจริงจัง และน่าไว้วางใจ (Trustworthiness) เพื่อให้เนื้อหาเกิดความน่าเชื่อถือ (Reliability) และสอดคล้องกับคุณสมบัติของสารคดีที่มุ่งนำเสนอเรื่องราวที่เป็นข้อเท็จจริง นอกจากนี้เสียงของคนนำเรื่องและคนเดินเรื่องเพศชายได้สร้างความแตกต่าง (Distinction) อย่างตรงกันข้ามกับเสียงพูดของหญิงชราที่มีลักษณะเสียงสั้น ช้า และไม่ค่อยชัดเจน ซึ่งสะท้อนให้เห็นความหมายเชิงอำนาจที่ผู้ดำเนินรายการทั้งสองมีเหนือหญิงชราอีกด้วย

1.2 เสียงสนทนา (Dialogue) ได้แก่ เสียงที่เกิดจากการสนทนาพูดคุยของตัวแสดงจริงในเหตุการณ์จริง เสียงสนทนาเหล่านี้จะทำให้การดำเนินเรื่องราวมีความเป็นธรรมชาติและสร้างความสมจริงให้แก่เนื้อหาได้เป็นอย่างดี ซึ่งเสียงสนทนาที่ปรากฏในสารคดีทั้ง 5 ตอนโดยส่วนใหญ่จะเป็นเสียงหญิงชราที่เป็นคนต้นเรื่องกับตัวละครแวดล้อม เช่น การสนทนาระหว่างยายสมกับเจ้าหน้าที่ราชการ ในสารคดีตอน สม งามอยู่ ราษฎรเต็มขั้นแห่งทับทัน การต่อรองราคาซื้อขายผักของยายเสียงยืมกับแม่ค้าที่ตลาดปากช่อง จากสารคดีตอน หญิงชราจากบ้านหนองสาหร่าย การสนทนาระหว่างยายไฮกับลูกหลาน ในการประชุมก่อนการทุบเขื่อน อ่างเก็บน้ำห้วยละห้า จากสารคดีตอน ยายไฮ คนหวงแผ่นดิน การซื้ออาหารของยายเคลือที่ตลาด จากสารคดีตอนผู้หญิงที่โลกเรียกแม่ และการต่อรองราคาซื้อขายกบที่ตลาดของบ้านกอกดอนพะยอม จากสารคดีตอนยายดี ชาลี คนกระดุกเหล็ก เป็นต้น

เสียงสนทนา (Dialogue) เป็นอีกวิธีการหนึ่ง que แสดงให้เห็นปฏิสัมพันธ์หรือการติดต่อสื่อสารระหว่างหญิงชรา กับบุคคลอื่นๆ ในสังคม อันเป็นที่มาของความสัมพันธ์เชิงอำนาจ วิธีการต่อสู้ ต่อดองบพบาท และการยอมรับความช่วยเหลือในฐานะที่ด้อยกว่าของหญิงชรา

1.3 เสียงสัมภาษณ์ (Interview) ได้แก่ เสียงที่เกิดจากการสนทนาพูดคุยของผู้ถูกสัมภาษณ์กับผู้สัมภาษณ์ซึ่งเป็นเจ้าหน้าที่ของรายการ ซึ่งในที่นี้ก็คือ คนเดินเรื่อง นั่นเอง การสัมภาษณ์เป็นขนบของรายการสารคดีที่จะต้องพูดคุยกับตัวละครหลักหรือคนต้นเรื่องในประเด็นที่เกี่ยวข้อง แล้วนำมาให้ประกอบในฐานะบทบรรยายของสารคดี การสัมภาษณ์เป็นเทคนิคการนำเสนอเรื่องราวที่สำคัญอีกประการหนึ่งที่สามารถสร้างความน่าเชื่อถือและความเป็นจริงให้แก่เนื้อหาได้ เพราะเป็นการให้บุคคลที่ได้รับผลกระทบหรือเกี่ยวข้องโดยตรงกับเรื่องราวเหล่านั้นพูด

ถึงตนเอง ความรู้สึกหรือความคิดเห็นที่ได้ก็ย่อมมาจากความจริงที่เป็นอยู่ ซึ่งสารคดีทั้ง 5 ตอน ได้อาศัยเสียงสัมภาษณ์ในการเล่าเรื่องและถ่ายทอดความรู้สึกอยู่หลายตอนด้วยกัน รายละเอียดมีดังนี้

ตอนยายกระดูกเหล็ก แห่งบ้านกอกดอนพะยอม ได้ใช้เสียงสัมภาษณ์ในการเล่าเรื่องความเป็นมาเกี่ยวกับข้อพิพาทเรื่องที่ดินทำกินกับเจ้าหนี้ การเล่าถึงความพยายามค้นหาคำตอบของยายดี ชาลี ตั้งแต่การซื้อประมวลกฎหมายมาศึกษาด้วยตนเอง การเขียนคำร้องยื่นคำร้อง ติดตามผล ความคับหน้า และการเล่าถึงความคับแค้นใจต่อเรื่องราวที่เกิดขึ้น

ตอนหญิงชราจากบ้านหนองสาหร่าย ใช้เสียงสัมภาษณ์ในการเล่าเรื่องอดีตและสาเหตุที่ยายเส่งี่ยมยังต้องทำงานหาเลี้ยงตนและหลานถึงแม้จะอายุมากแล้วก็ตาม การเล่าเรื่องความมีน้ำใจเอื้อเฟื้อของคนรู้จักขณะที่มาขายของที่กรุงเทพฯ การเล่าเรื่องความรู้สึกทุกซอกน้อยใจในชะตาชีวิตที่ถูกหลานไม่เหลียวแล และการสะท้อนให้เห็นความเข้มแข็งในการดำเนินชีวิตที่ยึดหลักตนเป็นที่พึ่งแห่งตน

ตอนยายไฮ คนหวงแผ่นดิน ใช้เสียงสัมภาษณ์ในการเล่าเรื่องความรักและผูกพันที่ยายไฮมีต่อที่ดินทำกิน ความภูมิใจในอาชีพชาวนา บุญคุณของข้าวที่ทำให้เกิดรายได้ ความทุกข์ใจ ความคับแค้นใจที่ที่นาโดนน้ำท่วมทับซึ่งเป็นผลกระทบจากโครงการของรัฐที่ยายไฮมิได้เห็นยินยอมยกที่ดินให้ ความกล้าเผชิญหน้าและยอมรับผลจากการทุบเขื่อน อ่างเก็บน้ำห้วยละห้า

ตอนผู้หญิงที่โลกเรียกแม่ ได้ใช้การสัมภาษณ์ในการเล่าสาเหตุและอาการเจ็บไข้ได้ป่วยของลูก ความรักของแม่ที่มีต่อลูก ความทุกข์ใจต่อสภาพที่เป็นอยู่

ตอนดีชาลี ยายกระดูกเหล็ก ได้ใช้การสัมภาษณ์ในการเล่าเรื่องความรักที่มีต่อหลาน ชีวิตความเป็นอยู่ ความเจ็บไข้ได้ป่วย ความสุขในการประกอบอาชีพ ความสุขใจในชีวิตถึงแม้จะไม่ได้ร่ำรวยเงินทอง

นอกจากการสัมภาษณ์คนต้นเรื่องเพื่อให้ได้บรรยากาศและความรู้สึกที่สมจริง มีชีวิตชีวาในการชมรายการแล้วนั้น ผู้ผลิตยังได้สัมภาษณ์ผู้ที่เกี่ยวข้องกับคนต้นเรื่องหรือเกี่ยวข้องกับเหตุการณ์เพื่อเป็นการยืนยันข้อมูลที่รับอีกวิธีหนึ่ง นอกจากนี้ยังสามารถใช้เป็นการให้ข้อมูลเพิ่มเติมเพื่อสร้างความเข้าใจการแสดงพฤติกรรมของคนต้นเรื่องหรือตัวละครอื่นๆ หรือใช้สะท้อนมุมมองที่แตกต่างกัน เช่น การสัมภาษณ์คนข้างบ้านเพื่อสะท้อนความรักและผูกพันระหว่างยายเคลือบกับมณฑา ลูกสาวที่ป่วยเป็นโรคเอดส์ การสัมภาษณ์พยาบาลเพื่ออธิบายความผิดปกติทางอารมณ์ของมณฑา ในสารคดีตอนผู้หญิงที่โลกเรียกแม่ การสัมภาษณ์ลูกสะใภ้ของ

ยายเสงี่ยมเกี่ยวกับการรับภาระค่าใช้จ่ายภายในบ้านของยายเสงี่ยม การสัมภาษณ์เจ้าของร้านเพชร และเจ้าของร้านข้าวแกงเจริญพบ เพื่อสะท้อนถึงการมีน้ำใจต่อกัน จากสารคดีตอนหญิงชราจาก บ้านหนองสาหร่าย เป็นต้น

ในขณะเดียวกันบางครั้งผู้ผลิตได้นำเสียงที่คนต้นเรื่องตอบคำสัมภาษณ์ มาทำเป็นเสียงบรรยาย ขณะที่ภาพหน้าจอเป็นภาพกิจกรรมที่คนต้นเรื่องกำลังดำเนินอยู่ หรือ ปลอ่ยเสียงมาพร้อมกับใบหน้าของคนต้นเรื่องที่คิดคำนึงถึงอะไรบางอย่าง การปลอ่ยเสียงสัมภาษณ์ในลักษณะนี้จะทำให้ผู้ชมรายการเข้าใจได้เองว่า คนต้นเรื่องกำลังคิดถึงเรื่องอะไรอยู่

สำเนียงของเสียงสัมภาษณ์นั้นจะเป็นไปตามภูมิสำเนาที่คนต้นเรื่องอาศัย อยู่ โดยผู้ผลิตจะมีคำบรรยายสำเนียงภาคกลางปรากฏอยู่ด้านล่างของจอภาพ เช่น การพูด สำเนียงเสียงอีสานของยายเสงี่ยม สีเมือง จากสารคดีตอนหญิงชราจากบ้านหนองสาหร่าย ยายไฮ ขันจันทา จากสารคดีตอนยายไฮ คนหวงแผ่นดิน และยายตี ชาลี จากสารคดีตอนยายกระดุกเหล็ก แห่งบ้านกอกดอนพะยอม เป็นต้น

การใช้สำเนียงพูดตามความเป็นจริงนอกจากจะสอดคล้องกับบรรยากาศ ที่นำเสนอ ทำให้ผู้ชมรายการได้รรถรสที่แท้จริงในการรับชมรายการแล้วนั้น ยังได้สะท้อนให้เห็น ถึงภูมิสำเนาของผู้พูดและเอกลักษณ์ของท้องถิ่นนั้นๆ ผ่านพื้นที่สาธารณะด้วย แต่ในขณะเดียวกัน เอกลักษณ์ของท้องถิ่นก็ได้สะท้อนให้เห็นถึงความห่างไกลความเจริญหรือภาวะความเป็นรองของ เมืองมากยิ่งขึ้น เมื่อเสียงสนทนาดังกล่าวเป็นการสนทนาระหว่างสำเนียงภาคกลางของคน เติ้นเรื่อง ที่เป็นเพศชาย วัยหนุ่ม กับสำเนียงท้องถิ่นของเพศหญิง วัยชรา ที่ถ่ายทอดผ่านมุมมอง ของผู้ผลิตรายการที่เป็นชนชั้นกลางในเมือง

นอกจากนี้เสียงพูดที่ปรากฏในรายการสารคดีทั้ง 5 ตอนนี้ ได้เป็นเวที สาธารณะที่ให้นางชราได้แสดงอัตลักษณ์ (Identity) ของตนออกมาและเป็นเวทีที่สร้างภาพ ตัวแทนหญิงชราไปในคราวเดียวกันด้วย ซึ่งเสียงพูดของหญิงชราที่ปรากฏได้สะท้อนให้เห็นภาพ ตัวแทนของหญิงชราใน 2 ลักษณะ กล่าวคือ ด้านหนึ่งสะท้อนให้เห็นว่า เสียงของหญิงชรามีโอกาส แสดงออกในพื้นที่สาธารณะเพื่อแสดงอัตลักษณ์ของตน และอีกด้านหนึ่งได้สะท้อนให้เห็นความ แตกต่างของหญิงชารากับคนอื่นๆ ในสังคม

2. เสียงดนตรีและเสียงประกอบ (Music and Sound Effects) ถึงแม้ว่าเสียง ดังกล่าวจะเป็นเสียงที่ไม่มีภาษาเป็นเครื่องมือในการสื่อความหมาย แต่เสียงดังกล่าวก็สามารถสื่อ ความหมายได้ด้วยตัวเองซึ่งถือเป็นองค์ประกอบในเชิงวาทกรรมที่สำคัญอีกประการหนึ่งในการ

นำเสนอรายการสารคดี โดยเฉพาะรายการสารคดีรูปแบบ Dramatized documentary เพราะสามารถดึงดูดอารมณ์ ความรู้สึกของผู้ชมรายการให้คล้อยตามหรือรู้สึกร่วมไปกับเหตุการณ์นั้น

2.1 เสียงดนตรี (Music) ที่เหมาะสมและสอดคล้องกับเนื้อหารายการจะช่วยสร้างบรรยากาศให้แก่เรื่องราวหรือเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในรายการสารคดีได้ ในรายการสารคดีทั้ง 5 ตอนที่น่ามาวิเคราะห์ในครั้งนี้ พบว่า มีสารคดีจำนวน 4 ตอน ที่ผู้ผลิตนิยมใช้ดนตรีสากล ประเภทบรรเลงมาใช้ในการสร้างอารมณ์ความรู้สึกผู้ชมรายการ ได้แก่ ตอนสม งามอยู่ ราษฎรเต็มขั้น แห่งทับทัน ตอนหญิงชราจากบ้านหนองสาหร่าย ตอนยายไฮ คนหวงแผ่นดิน และตอนผู้หญิงที่โลกเรียกแม่ ส่วนตอนยายกระดูกเหล็ก แห่งบ้านกอกดอนพะยอม ผู้ผลิตได้ใช้ดนตรีพื้นบ้านภาคอีสานมาบรรเลงเพื่อสร้างบรรยากาศแทน ซึ่งผู้วิจัยจะอธิบายให้เห็นดังต่อไปนี้

- การใช้ดนตรีเพลงบรรเลงสากล สาเหตุหนึ่งที่ผู้ผลิตรายการเลือกใช้ดนตรีบรรเลงเพลงสากลก็คือ “เพลงไทยที่เป็นเพลงบรรเลงไม่มีให้เลือกมากนัก” (พิทักษ์ ใจบุญ, สัมภาษณ์) ดังนั้น ผู้ผลิตจึงเลือกใช้ดนตรีสากลโดยนำมาใช้ให้สอดคล้องกับเนื้อหา เช่น ใช้ดนตรีที่มีทำนองช้า พังสabay บรรเลงไปพร้อมกับการเสนอภาพทุ่งนา ความอุดมสมบูรณ์ทางธรรมชาติตามลักษณะของชนบทไทย เพื่อสื่อถึงความรู้สึกสงบ สบาย ไม่วุ่นวาย ใช้ดนตรีบรรเลงที่มีจังหวะเร็วหรือช้า แต่เสียงกระชั้น ดังระทึก ในตอนที่เหตุการณ์ดำเนินเข้าสู่ความขัดแย้ง มีวิกฤติ อยู่ในจุดที่ต้องตัดสินใจ หรืออยู่ในภาวะที่กำลังค้นหาคำตอบ ซึ่งเสียงดนตรีประเภทนี้ มักใช้ควบคู่ไปกับการตัดภาพอย่างรวดเร็วและสลับไปมา ซึ่งจะทำให้ความรู้สึกตื่นเต้น ลุ้นระทึก สะท้อนเหตุการณ์ที่อยู่ในภาวะสับสนวุ่นวาย ไม่มีทางออก และกระตุ้นให้อยากรู้คำตอบมากยิ่งขึ้น เช่น

สารคดีตอน ยายสม งามอยู่ ราษฎรเต็มขั้นแห่งทับทัน ฉากที่ยายสมอธิบายเรื่องกฎหมายตามที่ได้ศึกษาด้วยตนเองกับเจ้าหน้าที่ราชการแห่งหนึ่ง และรู้สึกไม่พอใจต่อคำตัดสินของศาลในครั้งที่ 2 จึงอยากได้คำอธิบายจากทางราชการ

สารคดีตอน หญิงชราจากบ้านหนองสาหร่าย ฉากที่ยายไม่มาชายของที่กรุงเทพฯ เป็นเวลาอาทิตย์กว่าๆ เนื่องจากป่วย ผู้ผลิตได้ใช้ดนตรีจังหวะเร็วและระทึกในการกระตุ้นอารมณ์ความรู้สึกผู้ชมรายการให้ติดตามและอยากรู้คำตอบว่าเหตุใดยายจึงไม่มาชายของและอาการป่วยของยายรุนแรงมากน้อยแค่ไหน

สารคดีตอน ยายไฮ คนหวงแผ่นดิน ได้ใช้เสียงดนตรีจังหวะเร็วระทึกเกือบทั้งเรื่อง เนื่องจากโครงเรื่องดำเนินอยู่บนความขัดแย้งอย่างชัดเจนและปรากฏการต่อสู้ของตัวละครหลัก หลายฉากด้วยกันเช่น ฉากการระบายความคับแค้นใจด้วยอารมณ์โมโหว่า “นาเรามีอยู่ ไม่ให้เรามีนา แล้วเราจะไปทำที่ไหน เราก็เอานาเราคืน...” (รายการสารคดี “คนค้นคน”, โทรทัศน์ “ยาย

ไฮ คนหวงแผ่นดิน" ฉากการช่วยกันทุบเทียนของลูกหลาน ฉากเจ้าหน้าที่ตำรวจเข้าควบคุมสถานการณ์ ฉากชาวบ้านมารวมตัวที่สันเขื่อนแสดงความไม่พอใจต่อการกระทำของครอบครัวยายไฮ

ตอน ผู้หญิงที่โลกเรียกแม่ ฉากที่ยายเคลืออยู่ในภาวะสับสนและทุกข์ใจ เมื่อลูกชายโทรศัพท์มาบอกอาการป่วย และตนไม่สามารถไปดูได้ทันทีเนื่องจากต้องดูแลมณฑา เป็นต้น

นอกจากการใช้เสียงดนตรีจังหวะระทึกเพื่อสร้างความเร้าใจในตอนไคลแมกซ์ (Climax) หรือตอนที่อยู่ในภาวะขัดแย้งแล้ว เสียงดนตรีบรรเลงจังหวะช้า ฟังดูเศร้าและคร่ำครวญได้นำมาใช้ในฉากที่ต้องการสื่ออารมณ์ของคนต้นเรื่องและตัวละครอื่นๆ ขณะอยู่ในภาวะเศร้าโศก เสียใจ ท้อแท้ในชะตาชีวิต ซึ่งจะสร้างความหดหู่ให้แก่ผู้รับชมรายการได้เป็นอย่างดี มักนำมาใช้ควบคู่กับภาพ Slow motion กรอบภาพ Close Up / Extreme Close Up โทนสีขาว-ดำ เช่น ฉากที่ยายเสียม สี่เมืองร้องไห้เพราะรู้สึกน้อยใจที่ลูกหลานไม่เหลียวแล จากสารคดีตอนหญิงชราจากบ้านหนองสาหร่าย ฉากยายไฮ ชันจันทา ร้องไห้เพราะรู้สึกคับแค้นใจที่ไม่มีที่ดินทำกิน จากสารคดีตอนยายไฮ คนหวงแผ่นดิน ฉากยายสม งามอยู่ พุดถึงความคับแค้นใจและจะฆ่าตัวตายหากเรื่องที่ร้องเรียนไม่มีความคืบหน้า จากสารคดีตอน สม งามอยู่ ราษฎรเต็มขั้นแห่งทับทัน ฉากยายเคลือ สนธิรักษ์ ร้องไห้ในชะตาชีวิตตนที่มีแต่เรื่องทุกข์ใจ จากสารคดีตอน ผู้หญิงที่โลกเรียกแม่ เป็นต้น

- การใช้ดนตรีบรรเลงพื้นบ้านภาคอีสาน ปรากฏในสารคดีตอนดี ชาลี ได้ช่วยสร้างบรรยากาศที่สอดคล้องกับเนื้อหาที่น่าเสนอ ซึ่งเป็นเรื่องราววิถีชีวิต การประกอบอาชีพตามฤดูกาลของคนในภาคอีสาน ดนตรีพื้นบ้านจัดเป็นสื่อวัฒนธรรมอย่างหนึ่ง เมื่อนำมาประกอบกับเนื้อหาดังกล่าวก็สะท้อนให้เห็นว่า วิถีชีวิตและการประกอบอาชีพก็ถือเป็นวัฒนธรรมหรือธรรมเนียมปฏิบัติในการดำรงชีพของชาวอีสานไม่แตกต่างจากดนตรีพื้นบ้านเช่นกัน นอกจากนี้ดนตรีพื้นบ้านยังช่วยสื่อให้เห็นถึงวิถีชีวิตที่เรียบง่ายของชาวชนบทอีสาน ที่อยู่อาศัยกันอย่างเกื้อกูลและมีความผูกพันกับธรรมชาติ ขณะเดียวกันก็สะท้อนให้เห็นถึงเอกลักษณ์ของชาวชนบทอีสานที่ก่อให้เกิดความหมายภาพตัวแทนของหญิงชราที่เป็นคนต้นเรื่องที่เสนอผ่านสายตาของผู้ผลิตรายการที่เป็นคนในสังคมเมือง

2.2 เสียงประกอบ (Sound Effects) มักนำมาใช้เพื่อสร้างบรรยากาศของภาพให้ดูเหมือนจริง สร้างความรู้สึกเหมือนอยู่ในเหตุการณ์จริง และกำหนดการตีความให้แก่ผู้ชมรายการ รายการสารคดีทั้ง 5 ตอน ได้ใช้เสียงประกอบ (Sound Effects) เพื่อสร้างบรรยากาศ

หลายตอนด้วยกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งจากในชนบทที่คนตื่นเรื่องอาศัยอยู่ซึ่งถือเป็นฉากหลักในการดำเนินเรื่องของสารคดีทุกตอน ผู้ผลิตได้สร้างความคุ้นเคยในบรรยากาศชนบทให้แก่ผู้ชมรายการด้วยการเสนอภาพธรรมชาติและเสียงธรรมชาติไปพร้อมๆ กัน เช่น ผู้ผลิตรายการมักเปิดเรื่องด้วยภาพทุ่งนาที่เขียวขจี มีลมพัดโชย หยดน้ำค้างที่เกาะบนยอดหญ้า พระอาทิตย์กำลังขึ้น ฝูงนกบินอยู่บนท้องฟ้า พร้อมมีเสียงนกร้องเป็นเสียงประกอบ หรือภาพหมู่บ้านชนบท ชาวบ้านจูงวัวไปกินหญ้า เตรียมเครื่องมือเครื่องมือไปทำนา ภาพไก่ที่เดินอยู่ในบริเวณบ้าน พร้อมปล่อยเสียงไก่ขัน หรือเสียงจอบแฉของตลาดยามเช้า เป็นต้น เสียงประกอบเหล่านี้จะทำให้ผู้รับชมรายการรู้สึกเหมือนอยู่ในบรรยากาศนั้น และรับรู้ถึงความสงบ สบายในบรรยากาศชนบท หรือความวุ่นวายจอแจของตลาดยามเช้า เป็นต้น เป็นต้น

เมื่อพิจารณาการสื่อสารผ่านเสียงทั้ง 2 ชนิดร่วมกัน กล่าวคือ เสียงภาษาและเสียงดนตรีกับเสียงประกอบก็จะพบว่า ผู้ผลิตรายการได้สร้างความหมายเชิงชวราให้ผู้รับชมเห็นว่า แม้ชวราจะเป็นตัวแทนจากโลกอดีต/ชนบทหรือผู้ที่ล้าหลังด้วยการใช้เสียงดนตรีพื้นบ้าน เสียงสนทนา หรือเสียงสัมภาษณ์ของชวราเป็นเครื่องมือในการสร้างความหมาย แต่วิถีชีวิตของชวรายังคงต้องดำเนินต่อไปท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงที่มากับสังคมทันสมัย (Modern Society) ซึ่งเป็นโลกของคนหนุ่มสาวรุ่นใหม่ ผู้ผลิตรายการได้สะท้อนภาพสังคมทันสมัยผ่านเสียงดนตรีสากล เสียงบรรยาย และเสียงสัมภาษณ์ของผู้ดำเนินรายการเพศชาย วัยทำงาน เขตเมือง

การสื่อสารผ่านเสียง (The Sound Images) ในลักษณะดังกล่าวได้สร้างความหมายให้แก่ภาพตัวแทนชวรา โดยการสร้างความหมายด้วยการสื่อสารผ่านเสียงนี้ก็จะต้องมีความสอดคล้องกับแก่นความคิดหลักเหมือนกับการสื่อสารผ่านภาพ (The Visual Image) ดังที่ Creative Project Manager ได้ให้สัมภาษณ์ว่า “ถ้าเกิด theme (แก่นความคิดหลัก) มันเป็นอย่างนี้ มันเป็น Folklore (พื้นบ้าน) มันก็ต้องไปอย่างนั้น ภาษาดนตรีมันเป็นภาษาที่สื่อสารง่าย” (พิทักษ์ ใจบุญ, สัมภาษณ์) ดังนั้น การสื่อสารผ่านเสียงจึงมีบทบาทสำคัญในการสร้างความหมายให้แก่รายการสารคดีโทรทัศน์ “คนค้นคน” และถ่ายทอดความหมายนั้นให้แก่ผู้รับชมรายการได้รับรู้ได้อีกวิธีการหนึ่ง

ส่วนที่ 3 ภาพตัวแทนหญิงชรา : ความหมาย การกลายเป็นชายขอบ และกลวิธีการสร้างความหมายให้แก่ภาพตัวแทนหญิงชรา

1. ภาพตัวแทนหญิงชรา : ความหมาย และการกลายเป็นชายขอบ

จากการวิเคราะห์ภาพตัวแทนหญิงชราในรายการสารคดีโทรทัศน์ “คนค้นคน” จำนวน 5 ตอน ได้แก่ ยายสม งามอยู่ ราษฎรเต็มขั้นแห่งทับทัน หญิงชราจากบ้านหนองสาหร่าย ยายไฮ คนหวงแผ่นดิน ผู้หญิงที่โลกเรียกแม่ และยายกระดูกเหล็กแห่งบ้านกอกดอนพะยอม โดยอาศัยหลักเกณฑ์การเล่าเรื่อง (Narration) สามารถวิเคราะห์ภาพตัวแทนหญิงชราที่ปรากฏในการเล่าเรื่องสารคดีเป็น 2 กลุ่ม กล่าวคือ ภาพตัวแทนหญิงชราที่มีลักษณะร่วมและภาพตัวแทนหญิงชราที่มีลักษณะต่างจากภาพความหมายของหญิงชรากระแสหลักหรือหญิงชราทั่วไป ดังมีรายละเอียดต่อไปนี้

1. การประกอบสร้างภาพตัวแทนหญิงชราในรายการสารคดีโทรทัศน์ “คนค้นคน” ที่มีลักษณะร่วมกับภาพความหมายหญิงชรากระแสหลักหรือเหมือนกับหญิงชราทั่วไป

จากการวิเคราะห์การเล่าเรื่อง (Narration) ผู้วิจัยพบว่า ผู้ผลิตรายการได้สร้างความหมายภาพตัวแทนหญิงชราทั้ง 5 คน ให้มีลักษณะร่วมและมีความสอดคล้องกับหญิงชราทั่วไปหรือหญิงชรากระแสหลัก จำนวน 2 ประเด็นดังนี้

1.1 หญิงชราคือผู้ที่มีบทบาทในฐานะแม่และการดูแลลูกหลาน

ภาพตัวแทนหญิงชราในฐานะแม่เป็นภาพตัวแทนหญิงชราที่อธิบายขึ้นจากมิติเรื่องเพศ (Gender) ซึ่งสังคมกำหนดให้เพศหญิงทุกคนจะได้รับบทบาทนั้นทันทีเมื่อให้กำเนิดทายาท และจะเป็นสถานภาพที่ติดตัวเพศหญิงไปจนแก่เฒ่า ซึ่งในรายการสารคดีจำนวน 5 ตอนที่น่าสนใจวิเคราะห์ได้ปรากฏภาพบทบาทนี้ จำนวน 3 ตอน ได้แก่ สารคดีตอนผู้หญิงที่โลกเรียกแม่ มีแก่นความคิดหลักเรื่องบทบาทความเป็นแม่ สารคดีตอนหญิงชราจากหนองสาหร่ายและตอนยายกระดูกเหล็กแห่งบ้านกอกดอนพะยอม มีแก่นความคิดย่อยเรื่องบทบาทความเป็นยาย

ผู้ผลิตรายการได้เสนอภาพความรักอันยิ่งใหญ่ของผู้เป็นแม่ ด้วยการให้ภาพหญิงชรายัยเกือบ 70 ปี ต้องดูแลลูกสาววัย 30 กว่าปี ที่ป่วยเป็นโรคเอดส์อย่างไม่รังเกียจ บทบาทความเป็นแม่ถือเป็นภาพตัวแทนสากลของเพศหญิงที่ทุกคนต่างตระหนักและรับรู้ถึงพลังความรักอันยิ่งใหญ่ที่พร้อมจะสละทุกสิ่งได้เพื่อลูก

เมื่อเข้าสู่วัยชรา ขณะที่ยังคงดำรงบทบาทความเป็นแม่ หญิงชราอาจได้รับบทบาทความเป็นยายเพิ่มขึ้นอีกหนึ่งบทบาท เมื่อลูกมีทายาทอีกรุ่นหนึ่งไว้สืบทอด ภาพตัวแทน

หญิงชราที่ปรากฏในรายการได้แสดงให้เห็นบทบาทความเป็นยายที่อาจเป็นทั้งแม่และการเลี้ยงดูลูกหลานให้แก่หลานไปในคราวเดียวกัน กล่าวคือ ลูกมักจะนำลูกของตนมาให้หญิงชราเลี้ยงโดยส่งเสียค่าใช้จ่าย ในขณะที่ตนต้องไปทำงานที่อื่น หรือในอีกกรณีหนึ่งคือ นำลูกมาให้หญิงชราเลี้ยงโดยที่ตนไม่ได้กลับมาเหลียวแล ภาพของหญิงชราที่ปรากฏจึงเป็นภาพของคนแก่ที่ต้องหาเลี้ยงหลานๆ เพียงลำพัง ซึ่งอาจทำให้หญิงชรากลายเป็นผู้ที่น่าสงสารเห็นใจในสายตาของผู้อื่น

อย่างไรก็ตาม อาจสรุปได้ว่าบทบาทความเป็นแม่และการเลี้ยงดูลูกหลานถือเป็นบทบาทปกติหรือภาพตัวแทนสากลของเพศหญิงตั้งแต่ให้กำเนิดทายาทในวัยสาวจนกระทั่งเข้าสู่วัยชรา

1.2 หญิงชราคือผู้ที่มีบทบาทในการทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา

ภาพตัวแทนหญิงชราในฐานะผู้ที่มีบทบาทในการทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา ถือเป็นภาพตัวแทนหญิงชราในมิติความชราภาพเชิงสังคม (Social Aging) ซึ่งปรากฏอยู่ในรายการสารคดีที่นำมาศึกษา 3 ตอนด้วยกัน ได้แก่ หญิงชราจากบ้านหนองสาหร่าย ยายไฮ คนหวงแผ่นดิน และผู้หญิงที่โลกเรียกแม่

นอกจากภาพตัวแทนหญิงชราที่ปรากฏจะมีบทบาทในการทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาด้วยการเป็นพุทธศาสนิกชนที่ดีแล้วนั้น หญิงชรายังใช้ศาสนาเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจเมื่อยามที่มีทุกข์ด้วย ซึ่งภาพตัวแทนนี้ถือเป็นภาพตัวแทนที่เป็นครรลองปฏิบัติของหญิงชราโดยทั่วไปตามการรับรู้ของคนในสังคม

2. การประกอบสร้างภาพตัวแทนหญิงชราในรายการสารคดีโทรทัศน์ “คนค้นคน” ที่มีลักษณะแตกต่าง/เบี่ยงเบนไปจากภาพความหมายหญิงชรากระแสหลัก หรืออีกนัยหนึ่งคือ การกลายมาเป็นหญิงชรายายชอบ

นอกจากภาพตัวแทนที่มีลักษณะร่วมกับภาพความหมายหญิงชรากระแสหลักแล้ว ผู้วิจัยยังพบว่า ยังมีภาพตัวแทนหญิงชราในรายการสารคดีโทรทัศน์ “คนค้นคน” ที่แตกต่างจากภาพความหมายของหญิงชรากระแสหลักด้วย ซึ่งอาจกล่าวได้ว่าเป็นภาพตัวแทนของหญิงชรายายชอบ โดยผู้ผลิตรายการได้สร้างภาพตัวแทนลักษณะดังกล่าวไว้หลายลักษณะด้วยกัน ดังจะอธิบายให้เห็นต่อไปนี้

2.1 หญิงชราคือผู้ที่มีความเสื่อมโทรมทางร่างกายแต่มีจิตใจที่แข็งแกร่ง

การวิเคราะห์ภาพตัวแทนหญิงชราในฐานะผู้ที่มีความเสื่อมโทรมทางร่างกายแต่มีจิตใจที่แข็งแกร่งเป็นการวิเคราะห์จากมิติเรื่องวัย (Aging) โดยใช้เกณฑ์การพิจารณาผู้สูงอายุที่พิจารณาจากอายุจริงที่ปรากฏ (Chronological Aging) นั่นคือ บุคคลที่มีอายุ 60 ปีขึ้นไปถือเป็น

ผู้ที่อยู่ในวัยสูงอายุหรือวัยชรา เมื่ออายุมากขึ้นก็ย่อมจะมีการเปลี่ยนแปลงทางร่างกาย (Biological Aging) ตามมา

ภาพตัวแทนหญิงชราที่ปรากฏในรายการสารคดี "คนค้นคน" แต่ละตอนนั้น ผู้ผลิตรายการได้แสดงภาพความเสื่อมโทรมทางร่างกายซึ่งเป็นลักษณะการเปลี่ยนแปลงของผู้ที่เข้าสู่วัยสูงอายุอยู่บ่อยครั้ง เช่น สภาพผิวหนังที่เหี่ยวย่น ผมหงอก ดวงตาฝ้าฟาง หลังอ้อม ความไม่คล่องแคล่วในการเปลี่ยนอิริยาบถ เป็นต้น

นอกจากผู้ผลิตรายการจะเสนอความชราภาพของหญิงชราด้วยภาพแล้ว ผู้ผลิตรายการยังใช้คำบรรยายของคนเดินเรื่องในการบอกเล่าลักษณะความชราภาพด้วย ซึ่งเห็นได้อย่างเด่นชัดจากการเปิดเรื่องของสารคดีตอนหญิงชราจากบ้านหนองสาหร่าย

ถึงแม้ว่าภาพหญิงชราที่ปรากฏจะเป็นผู้ที่มีความเสื่อมโทรมทางร่างกายก็ตาม ในขณะเดียวกันภาพกิจวัตรประจำวัน แนวทางในการดำเนินชีวิตและการต่อสู้กับปัญหาของหญิงชรากลับสะท้อนให้เห็นความแข็งแกร่งทางจิตใจที่ไม่ยอมพ่ายแพ้ต่อสังขาร ไม่ว่าระยะเวลาจะล่วงเลยไปนานแค่ไหน ด้วยเหตุนี้จึงทำให้ภาพตัวแทนหญิงชราในรายการสารคดีโทรทัศน์ "คนค้นคน" กลายเป็นเพียงคนชราส่วนน้อยที่มีจิตใจเข้มแข็ง ไม่ยอมแพ้ต่อสังขาร ภาพตัวแทนดังกล่าวจึงอยู่ในลักษณะที่มีการต่อรองความหมาย กล่าวคือ หญิงชราในรายการสารคดีโทรทัศน์ "คนค้นคน" เป็นเพียงหญิงชราที่มีความเสื่อมโทรมทางร่างกายซึ่งเป็นลักษณะทางกายภาพปกติของผู้สูงอายุ แต่มีสภาพจิตใจที่แข็งแกร่ง ต่อสู้กับปัญหาได้ไม่แพ้คนหนุ่มคนสาว ซึ่งตรงจุดนี้เองที่ทำให้ภาพตัวแทนหญิงชรามีความแตกต่างจากหญิงชราทั่วไปในสังคม

2.2 หญิงชราคือผู้ที่มีฐานะยากจนในชนบท

ภาพตัวแทนหญิงชราในฐานะผู้ยากจนในชนบทจัดเป็นภาพตัวแทนความชราภาพในมิติทางเศรษฐกิจและสังคม (Economic & Social Aging) โดยภาพตัวแทนหญิงชราที่ปรากฏนั้นเป็นหญิงชราที่อาศัยอยู่ในภาคอีสานจำนวน 4 คน และภาคกลางจำนวน 1 คน ซึ่งส่วนใหญ่มีฐานะความเป็นอยู่ค่อนข้างลำบาก เช่น ยายเสียม สี่เมือง ยายไฮ ชันจันทา ยายเคลือ สนิธิรักษ์ และยายดี ชาลี เป็นต้น ส่วนยายสม งามอยู่ นั้นเป็นผู้ที่มีสภาพความเป็นอยู่ดีกว่าคนเดินเรื่องในรายการทั้ง 4 ตอน โดยสังเกตจากสภาพที่อยู่อาศัยเป็นหลัก

ภาพฐานะความเป็นอยู่ที่ยากลำบากของหญิงชรา ส่วนหนึ่งได้สะท้อนผ่านสภาพที่อยู่อาศัยและอาหารการกินที่ผู้ผลิตรายการนำเสนอ นั่นก็คือการสื่อสารผ่านภาพ (The Visual Image) อีกส่วนหนึ่งสะท้อนผ่านคำบรรยายของผู้ดำเนินรายการหรือคนเดินเรื่อง นั่นก็คือการสื่อสารผ่านเสียง (The Sound Image) โดยใช้ภาษาเป็นเครื่องมือในการถ่ายทอดความหมาย

ถึงแม้ว่าหญิงชราที่ปรากฏในรายการสารคดีแต่ละตอนจะมีฐานะยากจน แต่หญิงชราไม่ได้มองตนเองว่าเป็นคนที่น่าสงสารหรือไม่มีความสุข หญิงชราเหล่านี้กลับมีความพึงพอใจในวิถีชีวิตและการหารายได้ด้วยตนเองถึงแม้จะไม่มากนัก ซึ่งสิ่งเหล่านี้ได้สะท้อนให้เห็นมุมมองของหญิงชราที่มีความแปลกแยกแตกต่างไปจากคนส่วนใหญ่ในสังคมที่มักมองหญิงชราที่ยังต้องหาเลี้ยงตนเองว่าเป็นคนที่น่าสงสาร

ดังนั้นอาจกล่าวสรุปได้ว่า ความยากจนของหญิงชราที่ปรากฏเป็นด้านที่ตรงข้ามกับความมั่งคั่งของสังคมเมือง และเป็นความยากจนจากทัศนคติของผู้ผลิตรายการที่เป็นชนชั้นกลาง อาศัยอยู่ในเมืองหลวง มีฐานะทางเศรษฐกิจและสภาพความเป็นอยู่ที่ดีกว่าหญิงชรา

2.3 หญิงชราคือผู้ที่ด้อยโอกาสทางการศึกษา

หญิงชราจากรายการสารคดีทั้ง 5 ตอน เป็นหญิงชราที่มีความรู้ในการประกอบอาชีพแต่เป็นผู้ที่มีการศึกษาในระบบโรงเรียนน้อย ซึ่งการมีการศึกษาในระบบโรงเรียนน้อยได้หรือขาดโอกาสทางการศึกษาได้ส่งผลต่อทางในเลือกในการประกอบอาชีพนั้นน้อยตามไปด้วย ดังนั้น อาชีพส่วนใหญ่ของหญิงชราที่มีการศึกษาไม่มากนักจึงเป็นอาชีพที่มีความสัมพันธ์กับสภาพแวดล้อมเป็นหลัก และมักเป็นอาชีพที่สร้างรายได้ให้ไม่มากนัก เช่น อาชีพขายผัก อาชีพรับจ้างตามฤดูกาล เป็นต้น

นอกจากนี้การด้อยโอกาสทางการศึกษายังส่งผลให้หญิงชรากลายเป็นคนขายของของความรู้วิชาการสมัยใหม่ในสังคมเมืองที่หญิงชราไม่อาจปฏิเสธการรับรู้หรือเกี่ยวข้องได้ เช่น ความรู้ด้านกฎหมาย เป็นต้น

2.4 หญิงชราคือผู้ที่ไร้อำนาจในการต่อรองทางสังคม

ภาพของหญิงชราที่ปรากฏในรายการสารคดี คือ ภาพของผู้ที่ไม่มีอำนาจในการต่อรองทางสังคม ถึงแม้ว่าจะพยายามต่อรองต่อต้านอำนาจนั้นเท่าไรก็ตาม ซึ่งปรากฏอย่างชัดเจนในรายการสารคดีตอน ยายสม งามอยู่ ราษฎรเต็มขั้นแห่งทับทัน และ ยายไฮ คนหวงแผ่นดิน หากจะวิเคราะห์ถึงที่มาของการไร้อำนาจการต่อรองทางสังคมก็จะเห็นได้ว่า อำนาจมีความสัมพันธ์กับบทบาททางสังคม ฐานะทางเศรษฐกิจ และการศึกษา กล่าวคือ หญิงชราที่มีบทบาททางสังคมในฐานะชาวบ้านซึ่งเปรียบได้กับตาสิดาสา มีการศึกษาน้อย และฐานะยากจน อำนาจการต่อรองหรือเรียกร้องสิทธิต่างๆ ย่อมไม่เทียบเท่ากับผู้ที่มียบทบาททางสังคมสูง มีการศึกษาดี มีความรู้สมัยใหม่ที่สังคมต้องการ และผู้ที่มีฐานะร่ำรวย นอกจากจะไม่ค่อยมีอำนาจในการต่อรองแล้ว ในบางครั้งยังถูกเอารัดเอาเปรียบจากผู้ที่อยู่ในฐานะเหนือกว่าด้วย เช่น ยายสม ต้องสูญเสียที่ดินจำนวน 12 ไร่ ในส่วนของพระอธิการอินทร์ให้แก่เจ้าหนี้ซึ่งถือกว่าเป็นผู้ที่มีอำนาจ

ทางเศรษฐกิจ เนื่องมาจากความไม่รู้หนังสือ หรือยายไฮถูกรัฐละเมิดสิทธิด้วยการสร้างอ่างเก็บน้ำ ห้วยละห้าทับที่ดินทำกินโดยมิได้ยินยอม เป็นต้น ผู้ผลิตรายการได้สะท้อนเรื่องราวดังกล่าวผ่านกระบวนการด้านภาพและเสียง (The Visual & Sound Images) ซึ่งในส่วนของเสียงก็คือคำบรรยายของคนเดินเรื่อง และคำบอกเล่าตัวหญิงชราเอง โดยใช้คำบอกเล่าของหญิงชราในการเล่าข้อเท็จจริงเพื่อสร้างอำนาจการกล่าวอ้างหรือการสรุปให้แก่คนเดินเรื่องในฐานะผู้สังเกตการณ์ (Observer) ที่ไม่มีส่วนเกี่ยวข้องกับเรื่องราวเหล่านั้น

2.5 หญิงชราคือผู้ที่มีชีวิตอย่างดิ้นรนต่อสู้

ภาพของหญิงชราที่ปรากฏในรายการสารคดีอีกภาพหนึ่งก็คือ หญิงชราที่มีความเป็นนักสู้ การดิ้นรนต่อสู้ของหญิงชราปรากฏอยู่ 2 ลักษณะ ก็คือ การดิ้นรนต่อสู้กับอำนาจเพื่อเรียกร้องความเป็นธรรม อย่างเช่น ยายสม จากตอนยายสม งามอยู่ ราษฎรเต็มขั้นแห่งทับทัน และยายไฮ จากตอนยายไฮ คนหวงแผ่นดิน กับการดิ้นรนต่อสู้เพื่อการหาเลี้ยงชีพ อย่างเช่น ยายเลี่ยม จากตอนหญิงชราจากหนองสาหร่าย และยายดี ชาลี จากตอนยายกระดุกเหล็กแห่งบ้านกอกดอนพะยอม เป็นต้น

ผู้ผลิตรายการได้นำเสนอภาพการดิ้นรนต่อสู้ของหญิงชราทั้ง 2 ลักษณะโดยเปรียบเทียบกับวิถีชีวิตของคนชราปกติทั่วไปที่ควรใช้ชีวิตวันปลายอย่างสุขสงบ ห้อมล้อมไปด้วยลูกหลานคอยดูแล ดังนั้น ภาพตัวแทนหญิงชราที่ยังคงต้องดิ้นรนต่อสู้จึงเป็นคนกลุ่มน้อยที่มีความแตกต่างไปจากคนชราส่วนใหญ่ในสังคม

2.6 หญิงชราคือผู้ที่ได้รับผลกระทบจากด้านมืดของสังคมสมัยใหม่

สังคมสมัยใหม่ (Modern Society) เป็นสังคมแห่งความทันสมัยที่เพียบพร้อมไปด้วยเทคโนโลยี และเครื่องอำนวยความสะดวก อันจะนำมาซึ่งความสะดวกสบายและความเจริญแก่คนในสังคม ในขณะที่คนในสังคมกำลังชื่นชมด้านที่สวยงามของสังคมสมัยใหม่ ขณะเดียวกันผลกระทบด้านเลวร้ายในสังคมสมัยใหม่ก็เริ่มปรากฏออกมา ดังจะเห็นได้จากผลกระทบที่หญิงชราได้รับจากด้านมืดของสังคมสมัยใหม่ ในรายการสารคดีโทรทัศน์ "คนค้นคน" ก็คือ การพัฒนาความเจริญสู่ชนบทที่ทำให้คนบางกลุ่มเสียประโยชน์ และโรคเอดส์

สังคมสมัยใหม่ย่อมมาพร้อมกับความเจริญ ในการพัฒนาความเจริญสู่ชนบทนั้นปรากฏอยู่ในสารคดีตอนยายไฮ คนหวงแผ่นดิน ที่รัฐนำความเจริญเรื่องการสร้างแหล่งน้ำมาสู่ชนบทซึ่งได้ก่อให้เกิดประโยชน์ต่อคนส่วนใหญ่ ในขณะที่มีคนกลุ่มน้อยเสียผลประโยชน์จากการสร้างแหล่งน้ำ และไม่ได้รับการเหลียวแลจากภาครัฐ อาจกล่าวได้ว่าคนกลุ่มน้อยเหล่านี้เป็นเหมือนกลุ่มที่ถูกกีดกัน (exclusion) ออกจากสังคมการได้ประโยชน์และถูกทำให้แปลกแยก

มากยิ่งขึ้นเมื่อการเรียกร้องขอความเป็นธรรมไม่ได้รับการตอบสนองจากผู้มีอำนาจมาเป็นระยะเวลา

สำหรับในกรณีของโรคเอดส์ถือเป็นโรคร้ายที่มาพร้อมกับสังคมสมัยใหม่และมีผลกระทบต่อหญิงชราอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ถึงแม้ว่าโรคดังกล่าวจะไม่ได้เกิดขึ้นกับตนเองก็ตาม กล่าวคือ เมื่อลูกหลานที่ดำรงชีวิตอยู่ในสังคมสมัยใหม่ เป็นผู้ติดเชื้อเอดส์ ผลกระทบจากโรคร้ายมิได้ส่งผลกระทบต่อร่างกาย ชีวิต และการดำรงอยู่ในสังคมของลูกหลานเพียงอย่างเดียวเท่านั้น แต่ยังส่งผลกระทบต่อสภาพจิตใจของหญิงชราที่มีความเกี่ยวพันในฐานะแม่หรือยาย ซึ่งเมื่อมีผลกระทบต่อสภาพจิตใจแล้ว ก็อาจส่งผลกระทบต่อร่างกายของหญิงชราจนทำให้เกิดอาการเจ็บไข้ได้ป่วยได้เช่นกัน นอกจากนี้การดูแลลูกที่ป่วยอาจตกอยู่ในความรับผิดชอบของหญิงชราอย่างที่มีอาจปฏิเสธได้

2.7 หญิงชราคือผู้ที่ไม่มีคุณค่าสำหรับลูกๆ

ภาพตัวแทนหญิงชราที่ปรากฏในรายการอีกภาพหนึ่งก็คือ หญิงชราที่ถูกลูกๆทอดทิ้ง ซึ่งเป็นสิ่งที่สร้างความสะเทือนใจให้แก่ทั้งหญิงชราและผู้ที่เกี่ยวข้อง เรื่องราว การที่หญิงชราถูกทอดทิ้งในบ้านปลายชีวิตนั้น อาจเป็นเพราะว่าลูกซึ่งเป็นคนหนุ่มสาวจะเลเยคุณค่าของคนชรา มองความชราเป็นภาระในการดำเนินชีวิต ไม่ใช่สิ่งที่พึงปรารถนา และตนไม่สามารถรับผิดชอบต่อเลี้ยงดูได้เนื่องจากตนก็อาจอยู่ในภาวะที่ยากลำบากเช่นกัน ด้วยเหตุนี้ จึงทำให้หญิงชราต้องดำรงชีวิตแบบพึ่งพาตนเอง ซึ่งเป็นภาพตัวแทนหญิงชราที่แตกต่างไปจากภาพคนชราตามบรรทัดฐานที่คนในสังคมรับรู้

ตารางที่ 4.7

แสดงข้อมูลความเหมือนและความต่างของความหมายภาพตัวแทนหญิงชราในรายการสารคดีกับหญิงชรากระแสหลัก และลักษณะความเป็นชายขอบ

ลักษณะการประกอบสร้างภาพตัวแทนหญิงชรา	ความหมายภาพตัวแทนหญิงชราที่ได้จากการวิเคราะห์การเล่าเรื่อง (Narration)	ลักษณะความเป็นชายขอบ
1. การประกอบสร้างภาพตัวแทนหญิงชราที่มีลักษณะร่วมกับหญิงชรากระแสหลัก หรือเหมือนกับหญิงชราทั่วไป	1.1 ผู้ที่มีบทบาทความเป็นแม่และการดูแลลูกหลาน	เป็นภาพตัวแทนสากลของเพศหญิงในฐานะผู้ให้กำเนิด
	1.2 ผู้ที่มีบทบาทในการทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา	เป็นครรลองปฏิบัติของหญิงชรากระแสหลัก

ตารางที่ 4.7 (ต่อ)

แสดงข้อมูลความเหมือนและความต่างของความหมายภาพตัวแทนหญิงชราในรายการสารคดี
กับหญิงชรากระแสหลัก และลักษณะความเป็นชายขอบ

ลักษณะการประกอบสร้าง ภาพตัวแทนหญิงชรา	ความหมายภาพตัวแทนหญิงชราที่ได้จาก การวิเคราะห์การเล่าเรื่อง (Narration)	ลักษณะความเป็นชายขอบ
2. การประกอบสร้างภาพ ตัวแทนหญิงชราที่มี ลักษณะแตกต่าง/ เบี่ยงเบนไปจากหญิง ชรากระแสหลัก หรือการ กลายมาเป็นหญิงชรา ชายขอบ	2.1 ผู้ที่มีความเสื่อมโทรมทางร่างกายแต่มี จิตใจที่แข็งแกร่ง	ความเป็นชายขอบเนื่องจากมี ความเบี่ยงเบนไปจากหญิงชรา กระแสหลัก
	2.2 ผู้ที่มีฐานะยากจนในชนบท	ความเป็นชายขอบเรื่องฐานะทาง เศรษฐกิจและภูมิลำเนา
	2.3 ผู้ที่ด้อยโอกาสทางการศึกษา	ความเป็นชายขอบเรื่องการศึกษา
	2.4 ผู้ที่ไร้อำนาจการต่อรองทางสังคม	ความเป็นชายขอบเรื่องอำนาจ
	2.5 ผู้ที่มีชีวิตอย่างด้นรนต่อสู้ (เพื่อเรียกร้องความเป็นธรรมและหา เลี้ยงชีพ)	ความเป็นชายขอบเรื่องอำนาจ และเศรษฐกิจ
	2.6 ผู้ที่ได้รับผลกระทบจากด้านมืดของ สังคมสมัยใหม่ เช่น โครงการพัฒนา ชนบท โรคเอดส์	ความเป็นชายขอบเรื่องผลกระทบ จากสังคมสมัยใหม่
	2.7 ผู้ที่ไม่มีคุณค่าสำหรับลูกๆ	ความเป็นชายขอบเรื่องการ ยอมรับจากสังคม

ความหมายภาพตัวแทนหญิงชราที่ได้จากการวิเคราะห์การเล่าเรื่อง (Narration) รายการสารคดีโทรทัศน์ “คนค้นคน” จำนวน 5 ตอน ปรากฏว่า มีการประกอบสร้างภาพตัวแทนหญิงชราที่มีลักษณะร่วมกับภาพความหมายของหญิงชรากระแสหลักหรือหญิงชราที่เป็นไปตามครรลองปฏิบัติตามการรับรู้ของสังคมอยู่ 2 ประการ กล่าวคือ บทบาทความเป็นแม่และการเลี้ยงดูลูกหลาน และบทบาทในการทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา

ส่วนภาพตัวแทนที่ลักษณะต่างจากภาพความหมายของหญิงชรากระแสหลักหรือเป็นภาพตัวแทนหญิงชราที่มีลักษณะความเป็นชายชอบนั้นมีทั้งหมด 7 ประการกล่าวคือ หญิงชราคือผู้ที่มีความเสื่อมโทรมทางร่างกายแต่มีจิตใจที่แข็งแกร่ง ผู้ที่มีฐานะยากจนในชนบท ผู้ที่ด้อยโอกาสทางการศึกษา ผู้ที่ไร้อำนาจการต่อรองทางสังคม ผู้ที่มีชีวิตอย่างดั้นร่นต่อสู้ ผู้ที่ได้รับผลกระทบด้านมืดของสังคมสมัยใหม่ ผู้ที่ไม่มีคุณค่าสำหรับลูกๆ และผู้ที่มีบทบาทในการทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา

สาเหตุประการสำคัญที่ทำให้การประกอบสร้างภาพตัวแทนหญิงชราต้องมีภาพตัวแทนหญิงชราที่อิงกับหญิงชรากระแสหลักในสังคมปรากฏอยู่ก็คือ ไม่มีความเป็นชายชอบใดๆ จะเกิดขึ้นได้อย่างสมบูรณ์ 100 เปอร์เซ็นต์ หรือสามารถดำรงอยู่ได้อย่างอิสระ กล่าวอีกนัยหนึ่งคือภาพตัวแทนที่สอดคล้องกับภาพความหมายของหญิงชรากระแสหลักจะเป็นตัวเชื่อมโยงให้หญิงชราที่มีความเป็นชายชอบนิยามตนเองหรือกล่าวได้ว่าตนก็เป็นหญิงชราที่มีฐานะเทียบเท่ากับหญิงชราทั่วไปในสังคม ขณะเดียวกันภาพดังกล่าวก็จะสะท้อนให้เห็นความแปลกแยกแตกต่างของหญิงชราที่มีลักษณะความเป็นชายชอบเด่นชัดยิ่งขึ้น

2. กลวิธีการสร้างความหมายให้แก่ภาพตัวแทนหญิงชรา

ความหมายภาพตัวแทนหญิงชราที่ได้จากการวิเคราะห์การเล่าเรื่อง (Narration) ของรายการสารคดีโทรทัศน์ “คนค้นคน” จำนวน 5 ตอนนั้น ผู้วิจัยพบว่า ผู้ผลิตรายการมีกลวิธีในการสร้างความหมายให้แก่ภาพตัวแทนหญิงชราในลักษณะที่คล้ายคลึงกัน ดังจะอธิบายให้เห็นดังต่อไปนี้

1. การเปรียบเทียบแบบคู่ตรงข้าม (Binary Oppositions)

ผู้ผลิตรายการได้ใช้วิธีการเปรียบเทียบแบบคู่ตรงข้าม ในการแบ่งขั้วความหมายใส่คุณค่า (Values) ลงในแต่ละขั้ว และทำการตัดสิน (Judgement) คุณค่าเหล่านั้น เพื่อสร้างภาพตัวแทนของหญิงชราให้ชัดเจนยิ่งขึ้น ซึ่งคู่ตรงข้ามที่นำมาใช้เปรียบเทียบปรากฏอยู่ในรายการสารคดีทั้ง 5 ตอน ดังต่อไปนี้

1.1 ฐานะทางเศรษฐกิจ (ความรวย – ความจน)

ฐานะทางเศรษฐกิจจัดเป็นเครื่องมืออย่างหนึ่งที่น่าสนใจในการสร้างภาพตัวแทนหญิงชราในรายการสารคดีให้มีความชัดเจนขึ้น กล่าวคือ หญิงชราที่เป็นคนต้นเรื่องส่วนใหญ่จะมีฐานะยากจน ผู้ผลิตจึงได้นำความร่ำรวยมาเป็นคู่เปรียบเทียบเพื่อสะท้อนให้เห็นว่าความ

ร่ำรวยคืออำนาจอย่างหนึ่งในสังคม และเป็นอำนาจที่อยู่เหนือความยากจน ดังจะเห็นได้ว่าคนยากจนมักถูกเอารัดเอาเปรียบจากคนร่ำรวยหรือผู้ที่อยู่ในฐานะที่ดีกว่าเสมอ การเปรียบเทียบฐานะทางเศรษฐกิจนี้จะไปสนับสนุนภาพตัวแทนหญิงชราในแง่มุมที่หญิงชราคือผู้ที่มีฐานะยากจนนั่นเอง

1.2 รูปแบบเศรษฐกิจและสังคม (สังคมแบบดั้งเดิม – สังคมสมัยใหม่)

รูปแบบเศรษฐกิจและสังคมย่อมมีความเกี่ยวข้องกับวิถีในการดำเนินชีวิตของหญิงชรา วิถีชีวิตและการประกอบอาชีพของหญิงชราจะมีความสัมพันธ์กับธรรมชาติและสภาพแวดล้อม กล่าวคือ หญิงชราที่ปรากฏในรายการสารคดีส่วนใหญ่จะประกอบอาชีพเกษตรกรรมและทำงานตามฤดูกาล ซึ่งเป็นรูปแบบสังคมดั้งเดิม ในขณะที่สังคมสมัยใหม่มิได้ให้ความสำคัญกับภาคเกษตรกรรมมากเท่ากับการลงทุนในตลาดทุน ซึ่งผู้ผลิตรายการได้เปรียบเทียบระหว่างการประกอบอาชีพของหญิงชราซึ่งเป็นตัวแทนของสังคมแบบดั้งเดิมกับดัชนีการลงทุนในตลาดหลักทรัพย์ซึ่งเป็นตัวแทนของสังคมสมัยใหม่หรือทุนนิยม เพื่อให้เห็นภาพความแปลกแยกของหญิงชรา กับสังคมสมัยใหม่ชัดเจนขึ้น ภาพความแปลกแยกนี้อาจเกิดจากการเข้าร่วม (Inclusion) ดำรงชีวิตบั้นปลายอยู่ในสังคมสมัยใหม่แต่ไม่อาจกลมกลืน หรือติดตามความเปลี่ยนแปลงของสังคมได้ทัน จึงอาจกลายเป็นเพียงคนหลงยุค ล้าหลัง เป็นคนชายขอบที่ไม่มีความสำคัญต่อสังคมสมัยใหม่เท่าใดนัก การเปรียบเทียบรูปแบบเศรษฐกิจและสังคมนี้ได้สนับสนุนภาพหญิงชราในฐานะผู้ที่ได้รับผลกระทบจากด้านมืดหรือสิ่งที่มาพร้อมกับสังคมสมัยใหม่

1.3 ครรลองปฏิบัติในการดำเนินชีวิตของหญิงชราตามการรับรู้ของคนในสังคม (การดำเนินชีวิตตามครรลองปฏิบัติ – การดำเนินชีวิตต่างจากครรลองปฏิบัติ)

ภาพตัวแทนของหญิงชราในรายการสารคดี “คนค้นคน” โดยส่วนใหญ่มักมีวิถีในการดำเนินชีวิตแตกต่างจากหญิงชราโดยทั่วไป ดังจะเห็นได้จากคำบรรยายของคนเดินเรื่องที่จะอธิบายเกี่ยวกับวิถีชีวิตตามครรลองปฏิบัติของหญิงชราโดยทั่วไปตามการรับรู้และตามความเข้าใจของคนในสังคม กล่าวคือ เมื่อเข้าสู่วัยชราควรจะเป็นวัยที่ได้รับการพักผ่อนหรือหยุดพักจากหน้าที่การงานที่ตรากตรำมาตลอดระยะเวลาช่วงหนุ่มสาว เนื่องจากสภาพร่างกายเริ่มถดถอยลงควรใช้ชีวิตบั้นปลายอย่างสุขสงบ ห้อมล้อมไปด้วยการเอาใจใส่ดูแลจากลูกหลาน และอาจจะเข้าวัด ฟังเทศน์ ฟังธรรม เพื่อให้เกิดความสบายใจ เป็นต้น และได้นำมาเปรียบเทียบกับวิถีชีวิตของหญิงชราที่เป็นคนค้นเรื่อง ที่มีสภาพชีวิตแบบดิ้นรนต่อสู้ พึ่งพาตนเอง ไร้ลูกหลานเหลียวแล เพื่อ

สะท้อนให้เห็นว่า หญิงชราที่เป็นคนต้นเรื่องมีรูปแบบการดำเนินชีวิตผิดแผกแตกต่างไปจากวิถีชีวิตหญิงชราที่คนส่วนใหญ่รับรู้

ภาพตัวแทนหญิงชราที่ผิดแผกแตกต่างไปจากครรลองปฏิบัติโดยทั่วไปของหญิงชราแล้วนั้น ได้สะท้อนผ่านสายตาของผู้ผลิตรายการที่เป็นชนชั้นกลาง ในเขตเมือง โดยได้ให้ตัวหญิงชราเป็นผู้ถ่ายทอดข้อเท็จจริงเหล่านั้น เพื่อให้ผู้ผลิตรายการมีความชอบธรรมในการสรุปและสะท้อนความหมายดังกล่าวได้อย่างชัดเจนและมีน้ำหนักยิ่งขึ้น

การเปรียบเทียบรูปแบบการดำเนินชีวิตที่เป็นครรลองปฏิบัติของหญิงชราตามการรับรู้ของคนในสังคมนี้ได้สนับสนุนความหมายภาพตัวแทนหญิงชราที่ต้องดิ้นรนต่อสู้ ไร้อำนาจการต่อรองทางสังคม และเป็นบุคคลที่ไม่มีคุณค่าในสายตาใดๆ

2. การผนวกหญิงชรา (Inclusion) เข้าร่วมกับกระบวนการต่างๆ ในสังคม

กลวิธีที่สำคัญอีกวิธีหนึ่งที่ผู้ผลิตรายการนำมาสร้างความหมายภาพตัวแทนหญิงชรา ในรายการสารคดีโทรทัศน์ “คนค้นคน” ทั้ง 5 ตอนก็คือ การผนวกหญิงชรา (Inclusion) เข้าร่วมกับกระบวนการต่างๆ ในสังคม แต่ยิ่งเข้าร่วมก็มีความแปลกแยก

กระบวนการต่างๆ นี้ เริ่มต้นจากผู้ผลิตรายการได้นำเสนอเรื่องราวของหญิงชราในฐานะหญิงชราที่ดำรงอยู่ในสังคมซึ่งเป็นภาพปกติที่เราพบเจอได้ทั่วไป จากนั้นผู้ผลิตรายการได้สร้างความหมายให้แก่ภาพตัวแทนหญิงชราเหล่านั้นด้วยการใช้อำนาจในการกล่าวอ้าง กำหนดนิยามตัวบุคคลและสถานการณจากลักษณะเฉพาะบุคคลหรือเหตุการณ์ที่หญิงชราต้องเผชิญ ซึ่งในการกำหนดนิยามเหล่านี้ได้ทำให้ภาพตัวแทนหญิงชราที่ปรากฏมีความแตกต่างไปจากหญิงชราตามความเข้าใจของคนส่วนใหญ่ในสังคม นอกจากจะมีอำนาจในการกล่าวอ้าง นิยามบุคคล และกำหนดสถานการณเหล่านั้น ผู้ผลิตรายการยังมีอำนาจในการกล่าวสรุปเรื่องราวต่างๆ โดยใช้คำพูดของหญิงชราเป็นเพียงเสียงสนับสนุนให้การกล่าวสรุปมีน้ำหนักมากขึ้น อำนาจในการกล่าวสรุปนี้จะสามารถกำหนดการรับรู้ความจริง (Truth) ของคนในสังคมได้ด้วย

การผนวกหญิงชราให้เข้าร่วมในกระบวนการเหล่านี้ หรือการเปิดโอกาสให้หญิงชราแสดงตนในพื้นที่สาธารณะของผู้ผลิตรายการนี้จัดเป็นวิธีการสร้างความเป็นอื่น (The Otherness) ให้แก่ภาพตัวแทนหญิงชราอีกวิธีหนึ่ง เพราะภาพตัวแทนหญิงชราที่ปรากฏในรายการมักแสดงให้เห็นถึงลักษณะของหญิงชราที่มีการเบี่ยงเบนไปจากบรรทัดฐานของสังคม (Norms) หรือครรลองปฏิบัติที่คนส่วนใหญ่ในสังคมรับรู้

3. การเปรียบเทียบเชิงสัญลักษณ์ (Symbolic Use)

ผู้ผลิตรายการได้ใช้วิธีการเปรียบเทียบเชิงสัญลักษณ์ในรายการสารคดีโทรทัศน์ “คนค้นคน” ทั้ง 5 ตอน อยู่ 2 ลักษณะ ดังมีรายละเอียดต่อไปนี้

3.1 การเปรียบเทียบเชิงสัญลักษณ์ด้วยคำบรรยายของคนนำเรื่องและคนเดินเรื่อง ซึ่งก็คือลักษณะหนึ่งของการสื่อสารผ่านเสียง (The Sound Image) โดยใช้ภาษาเป็นเครื่องมือในการถ่ายทอดความหมาย อำนาจในการถ่ายทอดความหมายนี้เป็นอำนาจของผู้ผลิตรายการที่อยู่เหนือการพูดถึงเรื่องราวตนเองของหญิงชรา

ลักษณะคำบรรยายที่เป็นการเปรียบเทียบเชิงสัญลักษณ์ที่ผู้ผลิตรายการได้นำมาใช้เพื่อสร้างความหมายให้แก่ภาพตัวแทนหญิงชรา ก็คือ การเปรียบเทียบ “ความดังของเสียง” ที่ปรากฏในสารคดีตอนยายไฮ คนหวงแผ่นดิน และตอนยายกระดุกเหล็กแห่งบ้านกอกตอนพะยอมโดยผู้ผลิตรายการได้ใช้ “เสียง” เป็นสัญลักษณ์ของการเรียกร้องหรือต่อรองเรื่องต่างๆ โดยเชื่อว่าเสียงทุกเสียงของคนทุกคนในสังคมควรมีความดังเท่ากัน แต่ในความเป็นจริงนั้น “ความดังของเสียง” หรืออำนาจในการเรียกร้องนั้นยังขึ้นอยู่กับว่า “ใคร” เป็นผู้เรียกร้อง จากคำบรรยายดังกล่าวทำให้สามารถวิเคราะห์ได้ว่า “ความดังของเสียง” เป็นสัญลักษณ์ที่ผู้ผลิตรายการนำมาสะท้อนถึงความสัมพันธ์เชิงอำนาจในสังคมที่ไม่มีความเท่าเทียมกัน และเสียงเรียกร้องของหญิงชรามักตกอยู่ในสถานะที่มีด้อยอำนาจ หรือไร้อำนาจมากกว่าคนกลุ่มอื่นในสังคม

การเปรียบเทียบด้วยการใช้เสียงเป็นสัญลักษณ์นี้ได้สนับสนุนภาพตัวแทนหญิงชราที่ไร้อำนาจการต่อรองทางสังคมให้มีความชัดเจนขึ้น

3.2 การเปรียบเทียบเชิงสัญลักษณ์ด้วยการใช้ภาพ

การเปรียบเทียบเชิงสัญลักษณ์ด้วยการใช้ภาพจัดเป็นวิธีการสื่อสารผ่านภาพ (The Visual Image) วิธีหนึ่งที่สามารถถ่ายทอดความหมายให้ผู้รับชมรายการรับรู้และเข้าใจได้โดยง่ายอีกวิธีหนึ่ง

การเปรียบเทียบเชิงสัญลักษณ์ด้วยการใช้ภาพได้ปรากฏในรายการสารคดีตอนที่ยายไฮ คนหวงแผ่นดิน เพื่อรับใช้การสื่อความหมายเรื่องความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่ไม่เท่าเทียมกัน ดังเช่น ในตอนที่เจ้าหน้าที่ตำรวจได้เข้ามาควบคุมสถานการณ์ความขัดแย้งระหว่างยายไฮ กับชาวบ้านโนนตาล บริเวณที่ยายไฮทุบเขื่อน บทบาทของเจ้าหน้าที่ตำรวจที่ต้องสอดส่องดูแลทุกข์สุขของประชาชน เผื่อระวังเหตุร้าย และควบคุมสถานการณ์รุนแรงต่างๆ ได้แสดงให้เห็นอำนาจที่มีเหนือประชาชนโดยทั่วไปในฐานะผู้ที่ให้ความช่วยเหลือ

นอกจากการมีอำนาจเหนือประชาชนเพราะบทบาทหน้าที่แล้ว ผู้ผลิตรายการยังสะท้อนให้เห็นอำนาจดังกล่าวชัดเจนมากขึ้น ด้วยการเสนอภาพเครื่องแบบของเจ้าหน้าที่ตำรวจ และการถือกระบองไว้ในมือขณะยืนเฝ้าระวังสถานการณ์ ซึ่งภาพเครื่องแบบของเจ้าหน้าที่ตำรวจและกระบองที่อยู่ในมือ คือสัญลักษณ์ของควมมีอำนาจที่ผู้ผลิตรายการได้นำมาสนับสนุนความหมายเรื่องความสัมพันธ์เชิงอำนาจให้มีความชัดเจนมากขึ้น

นอกจากนี้ผู้ผลิตรายการยังได้ใช้การเปรียบเทียบเชิงสัญลักษณ์ด้วยภาพในรายการสารคดีตอนยายสม งามอยู่ ราษฎรเต็มขั้นแห่งทับทัน โดยผู้ผลิตรายการได้ใช้ภาพตะกร้าหมากพลู เป็นสัญลักษณ์ของหญิงชราที่มีการศึกษาน้อย กับภาพประมวลกฎหมาย เป็นสัญลักษณ์ของความรูสมัยใหม่ ซึ่งการใช้ภาพสัญลักษณ์สองภาพที่มีความขัดแย้งกันนั้นจะช่วยสร้างความหมายให้สิ่งที่เราต้องการเปรียบเทียบมีความชัดเจนและโดดเด่นมากขึ้น

หากพิจารณาในแง่ความสัมพันธ์เชิงอำนาจ จะเห็นอำนาจที่ไม่เท่าเทียมกันที่แฝงอยู่ในภาพสัญลักษณ์ทั้ง 2 ภาพ กล่าวคือ ภาพประมวลกฎหมายที่เป็นตัวแทนความรู้ของสังคมสมัยใหม่จะทำให้ภาพตะกร้าหมากพลูที่เป็นตัวแทนของหญิงชราตกอยู่ในสภาพด้อย และเป็นชายขอบของความรู้สมัยใหม่ได้อย่างชัดเจน ดังนั้น ภาพตัวแทนหญิงชราที่ปรากฏจึงเป็นผู้ที่มีการศึกษาน้อยและตกเป็นเบี้ยล่างของความรู้สมัยใหม่ในสังคมปัจจุบัน

การเปรียบเทียบเชิงสัญลักษณ์ทั้ง 2 ลักษณะดังที่กล่าวมานี้ ผู้ผลิตรายการได้นำมาใช้เพื่อสนับสนุนภาพตัวแทนหญิงชราที่ตกเป็นชนชายขอบของอำนาจ (Power) และความรู้ (Knowledge) ในโลกสังคมสมัยใหม่ให้มีความชัดเจนขึ้น

4. การตั้งประโยคคำถามกับผู้รับชมรายการ

การตั้งประโยคคำถามกับผู้รับชมรายการเป็นกลวิธีการนำเสนออีกวิธีหนึ่งที่ผู้ผลิตรายการนำมาใช้เพื่อกระตุ้นให้ผู้รับชมรายการคิดตามสิ่งที่ผู้ผลิตรายการต้องการนำเสนอ และสนใจเนื้อหารายการมากขึ้น ซึ่งการตั้งคำถามนี้จะมาจากการดำเนินชีวิตของหญิงชราที่แตกต่างไปจากครรลองปฏิบัติตามการรับรู้ของคนในสังคม หรือปมปัญหาจากเหตุการณ์ที่หญิงชราต้องเผชิญ วิธีการดังกล่าวนอกจากจะเป็นกลวิธีการนำเสนอของผู้ผลิตรายการแล้ว ยังได้สร้างภาพหญิงชราให้มีความแตกต่างจากหญิงชราทั่วไปด้วย

ตัวอย่างของการตั้งประโยคคำถามที่นำไปสู่การสร้างความหมายภาพตัวแทนหญิงชราในรายการสารคดี “คนค้นคน” แต่ละตอนมีดังต่อไปนี้

ตารางที่ 4.8
แสดงข้อมูลการตั้งประโยคคำถามที่นำไปสู่ความหมายภาพตัวแทนหญิงชรา
ในรายการสารคดีโทรทัศน์ “คนค้นคน”

ตอนของรายการสารคดี	การตั้งประโยคคำถาม	ภาพตัวแทนหญิงชรา
1. หญิงชราจากบ้านหนองสาหร่าย	- ทำไมหญิงชราที่อยู่ในวัยไม่ใกล้ฝั่งคนหนึ่งซึ่งจะประกอบร่างกายตัวเองเดินไม่ไหวอยู่แล้ว ถึงยังต้องมานั่งขายผักขายหญ้าเลี้ยงตัวเองอยู่ริมฟุตบาท	- ผู้ที่ต้องดิ้นรนต่อสู้
2. ยายโฮ คนหวงแผ่นดิน	- การต่อสู้เพื่อทวงถามสิทธิและความชอบธรรมจากภาครัฐ หญิงชราผู้นี้ได้เผชิญอะไรมาบ้าง	- ผู้ที่ต้องดิ้นรนต่อสู้
3. ผู้หญิงที่โลกเรียกแม่	- ท่านผู้ชมคิดว่าหญิงชราคนหนึ่งควรที่จะได้นั่งคิดถึงอะไรบ้างครับ ชีวิตที่สุขสงบในบ้านปลายหรือว่าการมีชีวิตอยู่ภายใต้การห้อมล้อมดูแลอย่างอบอุ่นของลูกหลาน	- ผู้ที่มีบทบาทความเป็นแม่ แต่มีวิถีชีวิตแตกต่างไปจากครรลองปฏิบัติของหญิงชราทั่วไป

การตั้งประโยคคำถามของผู้ผลิตรายการได้สร้างความหมายให้แก่ภาพตัวแทนหญิงชราในประเด็นเรื่องหญิงชราคือผู้ที่ต้องดิ้นรนต่อสู้ และผู้ที่มีบทบาทความเป็นภาพ ซึ่งในการสร้างความหมายดังกล่าวเป็นการสร้างความหมายในด้านตรงกันข้ามกับครรลองปฏิบัติในการดำเนินชีวิตของหญิงชราโดยทั่วไป ถึงแม้ว่าบทบาทความเป็นแม่จะเป็นบทบาทที่เป็นสากลของเพศหญิงในฐานะผู้ให้กำเนิด แต่ก็ได้แฝงภาพมุกกลับของบทบาทความเป็นแม่ไว้ด้วย กล่าวคือเมื่อแม่เข้าสู่วัยชราลูกควรดูแลแม่ในฐานะผู้ให้กำเนิด แต่สารคดีตอนผู้หญิงที่โลกเรียกแม่ หญิงชรายังคงต้องดูแลตัวเองและดูแลลูกอยู่เช่นเดิม

นอกจากลักษณะของประโยคคำถามจะสร้างความแตกต่างให้แก่ภาพตัวแทนหญิงชราจากที่คนในสังคมคุ้นเคยแล้วนั้น ผู้ผลิตรายการยังได้สร้างข้อยกเว้นให้แก่ภาพตัวแทนหญิงชราที่ไม่เป็นไปตามครรลองปฏิบัติของหญิงชราในสังคม ด้วยการใช้คำที่แสดงถึงการแบ่งแยกกลุ่มหญิงชรา ดังนี้ “วัยไม่ใกล้ฝั่งคนหนึ่ง” “หญิงชราผู้นี้ได้เผชิญอะไรมาบ้าง” และ “หญิงชราคนหนึ่ง” ซึ่งคำเหล่านี้ได้ประกอบสร้างความหมายให้แก่ภาพตัวแทนหญิงชราในเชิงที่แตกต่างไปจากครรลองปฏิบัติของหญิงชราส่วนใหญ่ในสังคม

5. การสร้างนิยามให้แก่คนชราและสถานการณ์ต่างๆ

การสร้างนิยามให้แก่คนชราและสถานการณ์ต่างๆ จัดเป็นอีกวิธีการหนึ่งที่ผู้ผลิตรายการนำมาใช้ในรายการสารคดีเพื่อสร้างภาพหญิงชราและเหตุการณ์ที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินชีวิตของหญิงชราให้มีความชัดเจนมากขึ้น ซึ่งจะทำให้ผู้รับชมรายการเข้าใจถึงแก่นความคิดหลักที่ผู้ผลิตรายการนำเสนอ นอกจากนี้การสร้างคำนิยามให้แก่คนชรายังแสดงถึงอำนาจในการสรุปและสะท้อนให้เห็นมุมมองของผู้ผลิตรายการที่มีต่อหญิงชราด้วย

นิยามของหญิงชราและสถานการณ์ต่างๆ ที่ปรากฏในรายการสารคดีโทรทัศน์ “คนค้นคน” มีดังนี้คือ การเรียกหญิงชราว่า “วัยไม้ไผ่ผืน” ในสารคดีตอนหญิงชราจากบ้านหนองสาหร่าย สะท้อนให้เห็นภาพตัวแทนหญิงชราที่มีความเสื่อมโทรมทางร่างกายอันเป็นลักษณะทางกายภาพโดยทั่วไปของคนชรา การนิยามการต่อสู้ของหญิงชรา ในตอนยายไฮ คนหวงแผ่นดินว่าเป็น “การต่อสู้ของชนชั้นรากหญ้า” “การต่อสู้ของชาวนาสามัญ” สะท้อนให้เห็นภาพตัวแทนหญิงชราที่เป็นผู้ที่ต้องดิ้นรนต่อสู้ และการเรียกสถานการณ์การสูญเสียที่ดินทำกินของยายไฮว่า “ภาพจำลองของการล่มสลายของครอบครัวชาวนา” ซึ่งการเรียกสถานการณ์ดังกล่าวได้สะท้อนให้เห็นผลกระทบด้านลบของโครงการพัฒนาชนบทของภาครัฐที่มีต่อประชาชนส่วนน้อยที่เป็นผู้เสียประโยชน์ เป็นต้น

6. การสื่อสารผ่านภาพหรือชุดภาพ

การสื่อสารผ่านภาพหรือชุดภาพจัดเป็นกลวิธีการสร้างความหมายที่สำคัญอีกวิธีหนึ่งที่ผู้ผลิตรายการสารคดีโทรทัศน์ “คนค้นคน” นำมาใช้ในการสร้างความหมายให้แก่ภาพตัวแทนหญิงชรา ซึ่งจากการวิเคราะห์เนื้อหาตามเกณฑ์การเล่าเรื่อง (Narration) พบว่า ผู้ผลิตรายการมีการเลือกภาพหรือชุดภาพในการประกอบสร้างความหมายให้แก่ภาพตัวแทนหญิงชราดังต่อไปนี้

6.1 ภาพความเสื่อมโทรมทางร่างกายของหญิงชรา

ภาพความเสื่อมโทรมทางร่างกายของหญิงชราจะปรากฏอยู่ในทุกตอนของรายการสารคดีที่นำมาศึกษา ผู้ผลิตรายการได้แสดงให้เห็นลักษณะทางกายภาพของหญิงชราที่เป็นเหมือนหญิงชราโดยปกติทั่วไป กล่าวคือ ผมหงอก ดวงตาฝ้าฟาง ผิวหนังเหี่ยวย่น การเคลื่อนไหวเชื่องช้า ลักษณะดังกล่าวได้สะท้อนผ่านสายตาของผู้ผลิตรายการที่เป็นคนหนุ่มสาว วัยทำงาน และได้ก่อให้เกิดความหมายภาพตัวแทนหญิงชราคือผู้ที่มีความเสื่อมโทรมทางร่างกาย

ในขณะที่ภาพตัวแทนหญิงชราคือผู้ที่มีความเสื่อมโทรมทางร่างกาย ผู้ผลิตรายการได้เสนอภาพกิจวัตรประจำวันของหญิงชราที่ปรากฏในรายการสารคดี เช่น การขายผักเพื่อ

หาเลี้ยงชีพตนและหลาน จากสารคดีตอนหญิงชราจากบ้านหนองสาหร่าย การดิ้นรนต่อสู้เพื่อหวังสิทธิเรื่องที่ดิน จากสารคดีตอนยายไฮ คนหวงแผ่นดิน และตอนยายสม งามอยู่ ราษฎรเต็มขั้นแห่งทับทัน เป็นต้น วิธีการดำเนินชีวิตดังกล่าวเป็นวิถีชีวิตที่ไม่สอดคล้องกับครองปฏิบัติของหญิงชราทั่วไป จึงทำให้ภาพตัวแทนของหญิงชราที่ผู้ผลิตรายการนำเสนอกลายเป็นผู้ที่มีความเสื่อมโทรมทางร่างกายแต่มีจิตใจที่แข็งแกร่งนั่นเอง

6.2 ภาพความเจ็บไข้ได้ป่วยและความตาย

เมื่อมนุษย์เกิดความเสื่อมโทรมทางร่างกายก็อาจจะทำให้มีอาการเจ็บไข้ได้ป่วย ความเจ็บไข้ได้ป่วยย่อมเป็นภาพที่ทุกคนมีอาจปฏิเสธได้เมื่อถึงวัยชรา ส่วนความตายก็อาจเป็นภาพในอนาคตกตามวัฏจักรชีวิตของมนุษย์เมื่อก้าวพ้นความชราไปนั่นเอง

ผู้ผลิตรายการได้ใช้ภาพความเจ็บป่วยและความตายมาเป็นเครื่องมือในการตอกย้ำความเสื่อมโทรมทางร่างกายของหญิงชราและสร้างภาพตัวแทนของหญิงชราในประเด็นดังกล่าวให้มีความชัดเจนขึ้น โดยจะสังเกตเห็นว่า ผู้ผลิตรายการจะใช้ภาพที่สื่อความหมายถึงความเจ็บไข้ได้ป่วยและความตายในรายการสารคดีที่นำมาศึกษาอยู่หลายตอนด้วยกัน เช่น ภาพเจดีย์ใส่กระดูกในวัดหลังจากที่ยายสมพูดถึงเรื่องการฆ่าตัวตายหากไม่ได้รับการช่วยเหลือจากทางราชการ ในรายการสารคดีตอนยายสม งามอยู่ ราษฎรเต็มขั้นแห่งทับทัน ภาพยายเสีงยมนอนป่วยอยู่บนเตียงที่บ้าน จ.นครราชสีมา ในรายการสารคดีตอนหญิงชราจากบ้านหนองสาหร่าย และภาพการล้มลงหายใจของคนในหมู่บ้านเดียวกันกับยายดี ชาลี จากรายการสารคดีตอนยายกระดูกเหล็กแห่งบ้านกอกดอนพะยอม

6.3 ภาพที่อยู่อาศัยและวิถีชีวิตของหญิงชรา

ภาพที่อยู่อาศัยและวิถีชีวิตของหญิงชราเป็นองค์ประกอบสำคัญที่ผู้ผลิตรายการใช้สร้างภาพตัวแทนของหญิงชรา เพราะรายการสารคดีนี้เป็นรายการสารคดีที่เกี่ยวข้องกับชีวิตคน ภาพที่อยู่อาศัยและวิถีในการดำเนินชีวิตจึงเป็นสิ่งสำคัญที่ต้องนำเสนอ ซึ่งสภาพบ้านที่ปรากฏได้สะท้อนให้เห็นว่า หญิงชราโดยส่วนใหญ่มีสภาพชีวิตความเป็นอยู่ค่อนข้างลำบาก ที่อยู่อาศัยคับแคบ มีเพียงข้าวของเครื่องใช้ที่จำเป็นต่อการดำรงชีพเท่านั้น ภาพความยากลำบากดังกล่าวเป็นภาพที่สะท้อนมาจากมุมมองของผู้ผลิตรายการซึ่งอยู่ในฐานะชนชั้นกลาง ในเขตเมืองที่ห้อมล้อมไปด้วยความเจริญและเครื่องอำนวยความสะดวกนานัปการ

ส่วนวิถีชีวิตของหญิงชราก็เป็นอีกภาพหนึ่งที่สะท้อนให้เห็นว่าวิถีชีวิตดังกล่าวเป็นวิถีชีวิตของชาวชนบทโดยทั่วไป ซึ่งหากพิจารณาจากมุมมองของผู้ที่อาศัยอยู่ในเมืองก็จะเห็นว่าเป็นมุมมองของวิถีชีวิตในสังคมดั้งเดิมที่มักจะถูกพันกับธรรมชาติ มีการประกอบอาชีพ

ตามฤดูกาลที่ไม่ก่อให้เกิดรายได้มากนัก และสภาพสังคมเป็นสังคมที่อยู่ห่างไกลความเจริญ ซึ่งชุดภาพที่อยู่อาศัยและวิถีชีวิตของหญิงชรานี้ได้ให้ความหมายภาพตัวแทนหญิงชราว่าเป็นผู้ที่มีฐานะยากจนในชนบท

องค์ประกอบการเล่าเรื่อง (Narration) ทั้ง 7 ประการที่ผู้วิจัยได้นำมาเป็นกรอบในการวิเคราะห์ตัวบท (Textual Analysis) ภาพตัวแทนหญิงชราในรายการสารคดีโทรทัศน์ “คนค้นคน” นี้ ได้แสดงให้เห็นความหมายและกลวิธีในการสร้างความหมายให้แก่ภาพตัวแทนหญิงชราผ่านรูปแบบรายการสารคดี (Non-Fiction) ที่มีคุณสมบัติในการนำเสนอเรื่องจริง/เหตุการณ์จริง (Based on true story) ที่เกิดขึ้นในสังคม ซึ่งส่งผลให้ความหมายใดๆ ก็ตามที่เกิดขึ้นจากรายการสารคดีนั้นมีแนวโน้มว่าจะได้รับความน่าเชื่อถือ และเป็นที่ยอมรับของคนในสังคมได้อย่างสนิทใจมากกว่ารายการประเภทบันเทิงคดี (Fiction) ดังนั้น ในการศึกษาครั้งนี้นอกจากจะวิเคราะห์การประกอบสร้างความหมาย (Construction of Meaning) ให้แก่ภาพตัวแทนของหญิงชราจากรายการสารคดีโทรทัศน์ “คนค้นคน” จำนวน 5 ตอนดังที่ได้กล่าวมาทั้งหมดแล้ว ผู้วิจัยยังได้ศึกษาคครอบคลุมถึงการถอดรหัส (Decoding) และการตีความหมาย (Making Sense) ภาพตัวแทนหญิงชราจากรายการสารคดีโทรทัศน์ “คนค้นคน” จำนวน 5 ตอน ของหญิงชราที่มีประสบการณ์จริงแตกต่างกัน ดังจะได้กล่าวถึงในบทที่ 5 ต่อไป